

**T.C.
AMASYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI**

**BEHÇET NECATİGİL'İN ŞİİRLERİNİN ANLAM BİLİM
BAKIMINDAN İNCELENMESİ**

Yüksek Lisans Tezi

HAYRİYE YILMAZ

**AMASYA
Temmuz-2020**

**T.C.
AMASYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI**

**BEHÇET NECATİGİL'İN ŞİİRLERİNİN ANLAM BİLİM
BAKIMINDAN İNCELENMESİ**

**Hazırlayan
Hayriye YILMAZ**

**Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Kürşat EFE**

AMASYA-2020

Kıymetli aileme sevgilerimle...

ETİK BEYAN

Tezimin içerdiği yenilik ve sonuçları başka bir yerden almadığımı ve bu tezi AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsünden başka bir bilim kuruluşuna akademik gaye ve unvan almak amacıyla vermediğimi; tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada kullanılan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir, aksinin ortaya çıkması durumunda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim. 28/07/2020

İmza

Hayriye YILMAZ

TEZ ONAY SAYFASI

Hayriye Yılmaz tarafından hazırlanan Behçet Necatigil'in Şiirlerinin Anlam Bilim Bakımından İncelenmesi başlıklı bu çalışma aşağıdaki jüri tarafından oy birliği/oy çokluğu ile 28.07.2020 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi kabul edilmiştir.

Jüri

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Kürşat EFE

Üye: Doç. Dr. Nuh DOĞAN

Üye: Doç. Dr. Sibel MURAD

İmza

ONAY

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım. __/__/____

.....

(İmza)

Doç. Dr. Nevzat AYDIN

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖZET

BEHÇET NECATİGİL'İN ŞİİRLERİNİN ANLAM BİLİM BAKIMINDAN İNCELENMESİ

Hayriye YILMAZ

Amasya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans, Temmuz / 2020

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Kürşat EFE

Şiir, dil ile gerçekleştirilen, malzemesi dil olan bir sanattır. Şiir incelemelerinde dil çalışmaları yapmak; şiir sanatını, ortaya konan şiiri ve onu gerçekleştiren sanatçıyı anlamak ve çeşitli yönlerden değerlendirmek açısından önemlidir. Dil, anlamların iletilmesi üzerine kurulmuş bir sistemdir. Anlambilim, dil göstergelerinin anlama ilişkin bütün özelliklerini ele alan bilim dalıdır. Bu çalışmada, Cumhuriyet Dönemi'nin önemli şairlerinden biri olan Behçet Necatigil'in şiirleri anlambilimin çeşitli başlıkları açısından ele alınmıştır. Sözcükler arası anlam ilişkileri, değişmeceli anlamlar ve kalıplaşmış dil birimleri çalışmanın başlıca konularıdır. Çalışmanın amacı Necatigil'in şiirlerinin bazı anlam özelliklerinin belirlenmesi ve şairin sanatını gerçekleştirirken dilin anlamsal özelliklerinden ne şekilde faydalandığının ortaya konulmasıdır. Konu başlıklarının aydınlatılmasında, şairin “Bile / Yazdı, Yazılar” (Düzyazılar I) adlı kitabında derlediği yazılarıyla ortaya koyduğu poetikası ve “Konuşmalar, Konferanslar” (Düzyazılar II) adlı kitabında yer alan röportajlarında ve konferans konuşmalarında belirttiği görüşlerinden faydalanılmıştır.

Çalışmamız üç bölümden meydana gelmektedir. Sözcükler arası anlam ilişkilerinin ele alındığı birinci bölümde Behçet Necatigil'in şiirleri, “eş adlılık ve çok anlamlılık”, “kavram karşıtlığı” ve “kavram alanı” başlıkları açısından ele alınmıştır. Birinci bölümde dilin bu anlamsal özelliklerinin, divan edebiyatında sık kullanılmasına rağmen Cumhuriyet döneminde giderek etkisini yitiren ancak Necatigil tarafından sıkça kullanılan (cinas, tevriye, tenasüp gibi) söz sanatlarında ve şairin yenilikçi kullanımlarında ne şekilde etkili olduğu üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde değişmeceler ele alınmıştır. Nizamettin Uğur'un değişmeceler için yaptığı sınıflandırmadan faydalanılan bu bölümde, Necatigil'in şiirlerinde yer alan örnelemeye dayalı “benzetme”, “eğretileme”; “değinmece”,

“yoksunlama” ve bütünselliğe dayalı “düzdeğişmece” ve “niceleme” değişmeceleri sınıflandırılmıştır. Üçüncü bölüm Necatigil’in şiirlerinde yer alan kalıplaşmış dil birimlerinin ele alındığı bölümdür. Şairin şiirlerinde yer alan deyimler, atasözleri ve kalıp sözler tespit edilmiştir. Bu bölüm şairin konuşma diline yaklaşan üslubuyla yakından ilişkilidir. Çalışmada Necatigil’in 761 şiiri belirtilen bu başlıklar altında taranmıştır. Örneklendirme sırasında bazı şiirlerin yalnızca konu başlığıyla ilişkili satırları alıntılanırken tekrara düşmemek için bazı şiirlerin isimleri ile kaynak kitapta yer aldıkları sayfa numaralarının verilmesi uygun görülmüştür. Aynı konu başlığı içerisinde, şiirlerde birbirini tekrar eden ya da çok benzer durumdaki örneklerin yalnızca belli bir kısmına yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Behçet Necatigil, Şiir, Anlambilim, Anlam, Değişmece

ABSTRACT

INVESTIGATION OF BEHÇET NECATIGIL'S POEMS IN TERMS OF SEMANTICS

Hayriye YILMAZ

Amasya University, Institute of Social Sciences

Department of Turkish Language and Literature, M.A., July / 2020

Supervisor: Assist. Prof. Kürşat EFE

Poetry is an art, which is realized with language and whose material is the language. Studying the language in poetry analysis is important for understanding and evaluating the art of poetry, poetry and the artist who performed it. Language is a system based on the transmission of meanings. Semantics is a discipline that deals with all the meaning-related features of language signs. In this study, the poems of Behçet Necatigil, one of the important poets of the Republican Period, are discussed in terms of various titles of semantics. Relations of meaning between words, figurative meanings and formulaic language units are the main topics of study. The aim of the study is to determine some meaning characteristics of the poems of Necatigil and to reveal how he used the semantic features of the language while performing the art of the poet. In the explanation of the subject titles, his poetics, which came out with his articles he compiled in his book "Bile / Yazdı, Yazılar" (Düzyazılar I)" and his views in the interviews and conference speeches in his book "Konuşmalar, Konferanslar" (Düzyazılar II) were used.

Our study consists of three chapters. In the first chapter, which deals with the relations of meaning between words, Necatigil's poems are dealt with in terms of "homonymy and polysemy", "antonymy" and "conceptual field" titles. In the first chapter, focuses on how these semantic features of language are effective in the rhetoric (such as cinas, tevriye, tenasüp) as well as in the innovative uses of the poet. Although these verbal arts were frequently used in divan literature, they lost their influence in the Republic Period. Despite this, Necatigil benefited from them in his art. The subject of the second chapter is trope. In this chapter, where used Nizamettin Ugur's classification for tropes is used, "simile", "metaphor", "allusion", "antiphrasis", which are based on sampling, and "metonymy" and "quantification" which are based on holisticity on the examples in Necatigil's poems are classified. The third chapter is the section on the formulaic language

units in Necatigil's poems. Idioms, proverbs and formulaic expressions in poems were determined. This chapter is closely related to the style of the poet approaching the language of speech. In this study, 761 poems of Necatigil were scanned under these titles. During the sampling, it was deemed appropriate to give the names of some poems and the page numbers in which they were included in the source book in order not to repeat the samples, only the lines related to the subject title were quoted. Within the same subject title, only a certain part of the repetitive or very similar examples in poems are included.

Keywords: Behçet Necatigil, Poem, Semantics, Meaning, Trope

ÖN SÖZ

Sanat, insanoğlunun duygularının, düşüncelerinin, hayal gücünün belli bir düzen doğrultusunda somutlaştırılmasıdır. İnsanoğlunun iç dünyası ister notalarla ister alçıyla, boyayla isterse sözcüklerle somutlaştırılsın; bu somutlaştırmanın amacı her zaman paylaşmak, etkilemek ve etkileşmektir. Bu anlamda her türlü sanat dalının kendine ait bir dili olduğu, sanatın da aslında bir çeşit “dil” olduğu söylenebilir.

Şiir, malzemesi ve dili “dil” olan bir sanattır. Dil, insanoğlunun tarihi kadar eskidir. Şiir de en eski devirlerden beri insanoğlunun hayatındaki varlığını sürdürmektedir. Şairler dil ile sanatlarını gerçekleştirirken dili günlük hayattaki işlevinden ve biçiminden uzaklaştırmakta, dilin göstergelerine taşıdıkları gerçek anlamları dışında görevler yüklemektedir. Şiir sanatı, dil ile meydana gelirken geçmişte ve günümüzde dili etkileyecek denli güçlü sanatçılara sahip olmuştur. Şairler kullandıkları dilin ses, anlam, söz varlığı, cümle kuruluşu gibi çeşitli özelliklerini şiirlerine yansıtmaktadır. Güçlü bir şair olmanın yolu, sanatın malzemesi olan dili iyi tanımaktan ve iyi kullanmaktan geçmektedir. Bir şiire bakıldığında onu yazıldığı dilden; bu dilin özelliklerinden ayrı düşünmek mümkün değildir.

Dilin şiir içerisindeki farklı kullanılışları genel anlamda dilbilimin, özel anlamda ise dilbilimin bir alt dalı sayılan anlambilimin konularındandır. Anlambilim ile sınırlandırılmış bu çalışmada Behçet Necatigil’in şiirlerinin çeşitli anlam özellikleri ele alınmış; şairin gerek yeni ve yaratıcı kullanımlarla gerekse geleneksel söz sanatlarıyla dilin çeşitli anlam özelliklerinden ve söz varlığında barındırdığı sanatlı tabirlerden ne şekilde faydalandığı ortaya konulmuştur. Çalışmanın şiir-dil-anlam ilişkisinin kavranmasına ve bu alanda yapılacak çalışmalara katkı sağlayacağı temennisindeyiz.

Hayriye YILMAZ

TEŞEKKÜR

Öncelikle “Behçet Necatigil’in Şiirlerinin Anlam Bilim Bakımından İncelenmesi” başlıklı bu çalışmanın hazırlanmasında ilgisini, bilgi ve birikimlerini ve geniş kütüphanesini benden hiçbir zaman esirgemeyen değerli danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Kürşat EFE’ye, süreç boyunca gösterdiği anlayış ve yardımlarından dolayı sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Bilimsel araştırma yöntemleri ve etik konularındaki kıymetli bilgi ve deneyimlerinden çokça istifade ettiğim değerli hocam Prof. Dr. Mehmet Fatih KÖKSAL’a; üç yıllık yüksek lisans eğitim sürecim boyunca manevi desteğini her zaman hissettiğim değerli hocam Doç. Dr. Sibel MURAD’a; özellikle şiirleri anlamlandırmam konusunda yardımlarını esirgemeyen değerli hocam Prof. Dr. Mücahit KAÇAR’a ve diğer saygıdeğer hocalarıma en içten teşekkürlerimi sunarım.

Son olarak aileme; her zaman yanımda olduğunu bildiğim ve varlığından güç aldığım kıymetli annem Suna YILMAZ’a, hayatta olsaydı benimle gurur duyacağına emin olduğum rahmetli babam Ali YILMAZ’a ve hiçbir konuda desteklerini esirgemeyen sevgili kardeşlerime çok teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ETİK BEYAN.....	i
TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	v
ÖN SÖZ.....	vii
TEŞEKKÜR.....	viii
İÇİNDEKİLER.....	ix
TABLOLAR DİZİNİ.....	xiii
KISALTMALAR DİZİNİ.....	xiv
GİRİŞ.....	1
1. Anlam, Anlambilim.....	1
2. Behçet Necatigil.....	3
3. Şiir, Şiir Dili.....	7
I. BÖLÜM	
1. SÖZCÜKLER ARASI ANLAM İLİŞKİLERİ.....	12
1.1. Eş Adlılık ve Çok Anlamlılıktan Yararlanma.....	12
1.1.1. Eş Adlılıktan Yararlanma.....	14
1.1.2. Çok Anlamlılıktan Yararlanma.....	17
1.2. Kavram Karşıtlığından Yararlanma.....	21
1.2.1. İkili Karşıtlıklar.....	23
1.2.1.1. Büyük-Küçük.....	23
1.2.1.2. Açmak-Kapamak.....	24
1.2.1.3. Gelmek-Gitmek.....	25
1.2.1.4. Karanlık/Kararmak-Aydınlık/Işık/Ağarmak.....	26
1.2.1.5. Yaşamak/Diri/Sağ/Hayat/Dirim-Ölmek/Ölü/Ölüm.....	27
1.2.1.6. Yaz-Kış.....	28
1.2.1.7. Gündüz/Sabah-Gece/Akşam.....	29
1.2.1.8. Ak/Beyaz-Kara/Siyah.....	30
1.2.1.9. Uzak-Yakın.....	30
1.2.1.10. Soğuk-Sıcak.....	31

1.2.1.11. İyi-Kötü.....	31
1.2.1.12. Almak-Vermek.....	32
1.2.1.13. Dolu-Boş.....	32
1.2.1.14. Zengin-Fakir/Yoksul.....	33
1.2.1.15. Var-Yok.....	33
1.2.1.16. Dost-Düşman.....	34
1.2.1.17. İnmek-Çıkmak.....	34
1.2.1.18. Geçmek-Kalmak.....	35
1.2.1.19. Yanmak/Parlamak-Sönmek.....	35
1.2.1.20. Başlamak-Bitmek.....	35
1.2.1.21. Az-Çok.....	36
1.2.1.22. Dar-Geniş.....	36
1.2.1.23. Uzun-Kısa.....	37
1.2.1.24. Ateş-Su.....	37
1.2.1.25. Eski-Yeni.....	37
1.2.2. Biçimsel İlişki Karşıtlıkları.....	38
1.2.3. İlişkisel Karşıtlıklar.....	38
1.2.4. Yön Gösteren Karşıtlıklar.....	39
1.2.4.1. Sağ-Sol.....	39
1.2.4.2. İç-Dış.....	40
1.2.4.3. İleri-Geri.....	41
1.2.4.4. Alt-Üst.....	41
1.2.5. Diğer Karşıtlıklar.....	41
1.3. Kavram Alanlarından Yararlanma.....	44
1.3.1. Aynı Kökten Türemiş Sözcüklerin Oluşturduğu Kavram Alanları.....	49
1.3.2. Aynı Bilgi Alanına Ait Sözcüklerin Oluşturduğu Kavram Alanları.....	50
1.3.3. Ortak Anlambirimcüklerin Oluşturduğu Kavram Alanları.....	56
1.3.4. Çağrışım İlişkilerinin Oluşturduğu Kavram Alanları.....	59

II. BÖLÜM

2. DEĞİŞMECELER.....	62
2.1. Örnelemeye Dayalı Değişmeceler.....	63
2.1.a. Benzerlik Yoluyla Oluşan Değişmeceler.....	63
2.1.a.1. Benzetme.....	63

2.1.a.1.a. Teklik Benzetmeler.....	66
2.1.a.1.a.1. Tam (Ayrıntılı) Benzetme.....	66
2.1.a.1.a.2. Kısaltılmış Benzetme.....	69
2.1.a.1.a.3. Pekiştirilmiş Benzetme.....	70
2.1.a.1.a.4. Düz (Kısa, Yalın) Benzetme.....	72
2.1.a.1.b. Serpişik Benzetmeler.....	73
2.1.a.1.b.1. Yaygın Benzetme.....	74
2.1.a.1.b.2. Biçimdeş Benzetme.....	74
2.1.a.1.b.3. Toplamlı Benzetme.....	75
2.1.a.1.b.4. Odaklı (Eşli) Benzetme.....	76
2.1.a.1.b.5. Girişik-Bileşik Benzetme.....	77
2.1.a.2. Eğretileme.....	77
2.1.a.2.a. Benzetmedeki Temel Öğelerden Hangisine Dayandırıldığına Göre Eğretilmeler.....	79
2.1.a.2.a.1. Açık Eğretileme.....	79
2.1.a.2.a.2. Kapalı Eğretileme.....	86
2.1.a.2.b. Kalıplaşma Durumlarına Göre Eğretilmeler.....	90
2.1.a.2.b.1. Ölü (Kalıplaşmış) Eğretileme.....	90
2.1.a.2.b.2. Canlı Eğretileme.....	92
2.1.b. Çağrışımsallık Yoluyla Oluşan Değişmeceler.....	98
2.1.b.1. Değınmece.....	98
2.1.b.2. Yoksunlama.....	100
2.2. Bütünselliğe Dayalı Değişmeceler.....	102
2.2.1. Düzdeğişmece.....	102
2.2.1.a. Parça-Bütün İlişkisi.....	103
2.2.1.b. İçeren-İçerilen (İçsellik-Dışsallık) İlişkisi.....	106
2.2.1.c. Sonuç-Neden İlişkisi.....	108
2.2.1.ç. Yapıt-Sanatçı İlişkisi.....	110
2.2.1.d. Genel-Özel İlişkisi.....	110
2.2.1.e. Sonralık-Öncelik İlişkisi.....	112
2.2.1.f. Özellik-Varlık İlişkisi.....	113
2.2.1.g. Eklenti-Varlık İlişkisi.....	115
2.2.1.ğ. Nicelik-Nitelik (Varlık)/Sayı-Birim İlişkileri.....	116

2.2.1.h. Soyut-Somut İlişkisi.....	117
2.2.1.ı. Yer/Yön-Toplum İlişkisi.....	119
2.2.1.i. Yer-İşlev/Amaç İlişkisi.....	120
2.2.1.j. Araç-İşlev İlişkisi.....	120
2.2.1.k. Malzeme-Nesne İlişkisi.....	121
2.2.1.l. Gönderge/Varlık-Gösterge İlişkisi.....	122
2.2.1.m. Nesne-Kullanıcı İlişkisi.....	123
2.2.2. Nicleme.....	123
2.2.2.1. Kişinin Kendisini Kapsayıp Kapsamadığına Göre Niclemeler.....	124
2.2.2.1.a. Dıştalama (Dışa Yönelimli Nicleme)	124
2.2.2.1.b. Ortaksama.....	125
2.2.2.2. Nedensel İçerik Bakımından Niclemeler.....	128
2.2.2.2.a. Duygusal-Tepkisel İçerikli Niclemeler.....	128
2.2.2.2.b. Eksiltileme İçerikli Niclemeler.....	129
2.2.2.3. Sayısal Bakımdan Niclemeler.....	129
2.2.2.3.a. Azaltmalı Nicleme.....	129
2.2.2.3.b. Artırmalı Nicleme.....	130
III. BÖLÜM	
3. KALIPLAŞMIŞ DİL BİRİMLERİ.....	132
3.1. Deyimler.....	132
3.2. Atasözleri.....	141
3.3. Kalıp Sözler.....	144
3.3.1. Hayır Dua ve Dilek Bildirenler.....	146
3.3.2. Beğeni, Memnuniyet, Tebrik, Şükür Bildirenler.....	147
3.3.3. Uyarı Bildirenler.....	147
3.3.4. Selamlaşma ve Vedalaşma Bildirenler.....	147
3.3.5. İstek ve Teklif bildirenler.....	148
3.3.6. Onurlandırma Bildirenler.....	148
3.3.7. Dini Bir İnancı/Düşünceyi Dile Getirenler.....	148
SONUÇ.....	149
KAYNAKÇA.....	154
ÖZGEÇMİŞ.....	157

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1. Necatigil'in Sanatının Dönemleri	6
--	---

KISALTMALAR DİZİNİ

- Ar.** : Arapça
bk. : Bakınız
çev. : Çeviren
ed. : Editör
Fr. : Fransızca
GTS : Güncel Türkçe Sözlük
haz. : Hazırlayan
İng. : İngilizce
MÖ. : Milattan Önce
TDK : Türk Dil Kurumu
vb. : Ve benzeri
vd. : Ve diğerleri

GİRİŞ

Dil, belli bir insan topluluğuna özgü, çift eklemli sesli göstergeler dizgesidir. İnsanoğlunda bulunan dil yetisinin toplumsal bir ürünü olan dil, bu yetinin bireylerce kullanılabilmesini sağlayan ve toplumca benimsenmiş olan uzlaşımsal bir düzendir (Vardar, 2002: 71). Dili “göstergeler dizgesi” olarak tanımlayan ve kendinden sonraki araştırmacılara kabul ettiren isim Saussure’dür (1998: 45).

Saussure, dil göstergesinin bir nesne ile bir adı değil bir *kavram* ile bir *işitim imgesini* birleştirdiğini belirtmiştir. Dil göstergesini oluşturan iki öğeden biri olan *kavram*, “Bir nesnenin veya düşüncenin zihindeki soyut ve genel tasarımı” (TDK, 2011: 1358) olarak tanımlanır ve Saussure tarafından *gösterilen* olarak adlandırılmıştır. Dil göstergesinin sesle ilgili somut kısmı olan “ses imgesi” (-ve yazı dili için harfler-) ise *gösteren* olarak adlandırılmaktadır. Saussure (1998: 109-111), *gösterge* terimini açıklarken “sözcük” demekle yetindiklerini çünkü gündelik dilin kendisine bundan başka bir şey esinlemediğini belirtmiştir. Saussure’den bu yana değişen dil göstergesi anlayışı ile bu terim, kimi çalışmalarda “belli bir dilde anlamı olan en küçük birim” şeklinde genişletilmiş ve böylece dillerin bağlı biçim birimleri olan ekler (“-yor”, “-di”; “-lar”, “-ler” vb.) de birer dil göstergesi kabul edilmiştir (Kıran ve Eziler Kıran, 2018: 154).

Göstergeyi oluşturan gösteren ve gösterilen unsurlarının yanına Ogden ve Richards tarafından *gönderge* kavramı eklenmiştir (Guiraud, 1975: 24). Gönderge, dil dışı dünyaya aittir. Beş duyu organı ile algılanan “masa”, “soğuk”, “ses”; soyut bir gerçekliğe sahip olan “sevinç”, “gençlik” ya da hayal gücüne dayalı bir gerçekliğe sahip olan “al karısı”, “peri” gibi kavramlar birer göndergedir. Göndergelerin, zihnimizde duyu organları ile gerçekler dünyasından elde edilen algıların, dil yoluyla da saymacalardan oluşan yapay bir dünya olan dil ve düşünce dünyasından alınan bilgilerin kişinin önceki algı ve bilgileri ışığında yorumlanması ise *anlamlandırma* olarak adlandırılmaktadır (Karaağaç, 2018: 142).

1. Anlam, Anlambilim

Anlamın, üzerinde ortak bir görüş birliği sağlanmış, herkesçe kabul gören bir tanımını yapmak zordur. Dilbilim, ruhbilim, felsefe, yöntembilim, mantık gibi pek çok bilim dalının ortak konusu olan anlamın ne olduğu üzerine pek çok görüş bulunmaktadır. Örneğin Wittgenstein (1953: 13) ve Guiraud (1975: 26) gibi araştırmacılar sözcüğün anlamının onun kullanımı olduğunu savunmaktadır (Aksan, 2009a: 46). Kendi adıyla

anılan okulun kurucusu olan Firth (1957: 16), bir ögenin anlamını, öteki birimlerle kurduğu ilişkilerle oluşturduğu örgüyle çerçevlendirmiştir. Bilgin anlamın, bir birimin girdiği ilişkiler, işlevler ağının bütünü olduğu görüşündedir; söz gelimi “el”in (organ) anlamı Türkçede *elinde olmak*, *el altından*, *elde etmek* gibi, sözcüğün bulunduğu bütün kuruluşları içeren bir bütündür (Aksan, 2009a: 47). Greimas ise (1966: 18) tek ögenin anlamının bulunmadığını, anlamın ögeler arasındaki *bağıntı* (İng. *relation*) olduğunu ileri sürer. Örneğin büyük-küçük karşıtının ilkel yapısının dayandığı bir temel vardır; Greimas’ın *anlam eksenini* (Fr. *axe sémantique*) adını verdiği eksen bu örnekte “ölçü”dür. Bağıntı, iki sözcüğün birlikte kavranabilmesi için gerekli *ortak yanları* ve *başlıkları* belirlemektedir. (Aksan, 2009a: 46-47).

Anlam, en genel tanımı ile dilde birer “gösterge” niteliğiyle yer alan, insanın dünya bilgisine dayalı birtakım belirleyicileri bulunan sözcüklerin belli bir bağlam ve belli bir konu içinde ilettikleri ve uyandırdıkları kavram, tasarım, düşünce; içeriktir (Aksan, 2009a: 48, Vardar, 2002: 18). Anlam, bir diğer açıdan, dilsel bir yapının oluşturduğu anlambirimcik bütünüdür (Günay, 2007: 71). Türkçede *anlamsal bileşen* ve *anlamsal ayırt edici* gibi terimlerle de karşılanan *anlambirimcik* (Fr. *séme*), “bir dil birimine ait anlamsal içeriği oluşturan özelliklerin her biri” olarak tanımlanır (Günay, 2007: 272).

Dilin bilimi *dilbilimdir*. Dilbilim, kendine özgü yöntemlerle genel olarak dil olayını, özel olarak da doğal dillerin yapıları, işleyişleri, süre içindeki değişimleri gibi konuları inceleyen insan bilimidir (Vardar, 2002: 73). Dili anlam yönünden ele alan, göstergenin gösterilen bölümünü ya da içeriği eşzamanlı ve artzamanlı açılardan inceleyen dilbilim dalına ise *anlambilim* adı verilmektedir (Vardar, 2002: 18).

Anlambilimin temelleri 19. yüzyılda Alman dilcisi K. Reisig’in “Latin Dilbilimi Üzerine Dersler” adlı kitabını hazırlarken anlama ilişkin sorun ve konulara *Semisiologie* başlığı altında geniş yer vermesi ile atılmış; atılan temeller 70 yıl sonra, Fransa’da M. Bréal tarafından sağlamaştırılarak *sémantique* (Fr.) terimiyle dilbilimde yeni bir çalışma alanının ortaya çıkmasını sağlamıştır (Aksan, 2009a: 17-18). Doğrudan anlama ilişkin bir alanın doğuşu 19. yüzyılda görülse de anlamla ilgili sorun ve konulara değinen çalışmaların tarihi Eski Hint’e ve Eski Yunan’a kadar uzanmaktadır. Eski Hint’te Hint dilcileri, sözcüklerin nesnelere kendisini mi yoksa türünü mü gösterdikleri, tek tek harflerin anlamının ve sözcükle nesne arasında bir ilişkinin bulunup bulunmadığı gibi konular üzerine kafa yormuşlardır. Diğer yandan Eski Yunan’da Platon (MÖ 429-347) da “Kratylos” adlı eserinde nesne-sözcük ilişkisini ele almıştır. Bu konu hala anlambilimin

sorunlarından biridir. Biraz daha ileride, Epikuros (MÖ 341-270) ile birçok dilbilim kavramını yerleştirmiş ve dilbilgisine önemli katkılarda bulunmuş Aristoteles (MÖ 384-322) isimlerinin, anlam konuları üzerine fikirler yürüttüğü görülür (Aksan, 2007: 140-141).

Saussure'e kadar birçok dilbilimci ve düşünür anlam ve anlam değişimleri konularına yer vermiş, değişimlerin nedenleri üzerinde durarak artzamanlı çalışmalarda bulunmuşlardır. Saussure ile birlikte dilbilimde *bütünlük (dizge)* anlayışı yerleşmiş, diğer yandan bütün dil çalışmalarına artzamanlılık ve eşzamanlılık ayrımı egemen olmuştur (Aksan, 2007: 142). Eşzamanlı anlayışta anlambilim, bir dili belirli bir yer ve zaman dilimindeki anlam birimlerini ve anlam yapısını, tarihsel değişme ve gelişme süreçlerine girmeden inceler (Karaağaç, 2018: 383). Art zamanlı anlayışta ise anlambilimin bir dildeki çeşitli anlam olaylarını geçmişteki değişme ve gelişme süreçleri ile karşılıklı etkileşme koşullarını göz önüne alarak incelemesi söz konusudur (Karaağaç, 2018: 154).

Anlambilim başlangıçta dilbilimin bir alt dalı olarak ortaya çıkmışsa da günümüzde bağımsız bir bilim dalı olma yolunda ilerlemektedir. Anlambilim ele aldığı dil malzemesinin niteliğine göre;

1. Sözcük anlambilimi,
2. Tümce anlambilimi,
3. Genel anlambilim alt dallarına ayrılmıştır.

Ele alınan yöntemler göz önüne alındığında ise;

1. Yapısal anlambilim,
2. Yorumlayıcı anlambilim,
3. Üretimsel anlambilim,
4. Mantıksal anlambilim türlerinden söz edilebilmektedir (Aksan, 1994: 120).

2. Behçet Necatigil

Bu çalışmada şiirleri anlambilimin çeşitli başlıkları açısından ele alınan Cumhuriyet Dönemi'nin önemli şairlerinden Behçet Necatigil, 14 Nisan 1916'da İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Babası *kitap adam* lakabına layık görülmüş Hacı Mehmet Necati Gönül ve annesi henüz 22 yaşında vefat eden Fatma Bedriye Hanım'dır. Şairin annesi de sanata meyilli, ince ruhlu bir insandır. Şairin henüz 2 yaşındayken annesini kaybetmiş olması, daha sonrasında hayatına giren üvey annesi ile ninesi Emine Münire Hanım'ın evlerinin arasında geçen hayatı, mutsuz bir çocukluk geçirmesine sebep olmuştur (Çetin, 2013: 25-27).

Üniversitede Türk Dili ve Edebiyatı öğrencisi olan şair, bilim adamı olacak derecede çok çalışmış; Arapça, Farsça ve Almanya’da geçirdiği dört ayın etkisiyle Almancasını çok iyi geliştirmiştir. Bu başarısı ona akademik anlamda pek çok teklif getirmiş olsa da Necatigil yalnızca *ozan* olmak istediği için hepsini reddetmiştir (Çetin, 2013: 31-32). Şair bir yandan şiirlerini yazarken diğer yandan Kars, Zonguldak, İstanbul illerinde öğretmenlik yapmış, sonrasında İstanbul’da yer alan çeşitli üniversitelerde Türk dili ve kompozisyon dersleri vermiştir (Çetin, 2013: 34-36). Yaşamı boyunca pek çok hastalıkla mücadele eden şair 1979 yılında inoperabl tümörü hastalığından vefat etmiştir (Çetin, 2013: 50).

Edebiyatla ilişkisi 1927 yılında *Küçük Muharrir* adlı haftalık gazete ile başlayan şair, 1931-1933 yılları arasında *Akşam* gazetesinin “Çocuk Dünyası” sahifesinde “Küçük Muharrir” imzasıyla manzum, mensur hikâye, fıkra, şiir gibi eserler neşretmeye başlamıştır. Şairin esas anlamda edebiyat dünyasına girişi 1935’te Varlık dergisinde yayımlanan “Behçet Necati” imzalı “Gece ve Yas” şiiri ile olmuştur (Necatigil, 1983: 433, 458). Şair Temmuz 1943’e kadar bütün şiirlerinde “Behçet Necati” imzasını kullanmış, sonraki bütün şiirlerini “Behçet Necatigil” imzasıyla yazmıştır (Çetin, 2013: 74).

Şairin karakterinin ve kapalı, utangaç, içe dönük mizacının sanatı üzerinde büyük etkisi olduğunu söylemek gerekir. Şiirlerine hâkim olan üslup genellikle konuşma üslubudur. Şairin şiirlerinde hitabet üslubuna yer vermemesi, kalabalıklara seslenme ve onları harekete geçirme amacının bulunmaması, sosyal konuları ele alırken ideolojiden uzak durması, kullandığı imge ve sembollerin genellikle kapalı öğelerden meydana gelmesi şairin içe dönük kişiliğinin bir sonucudur. Necatigil şiirlerinde feryat etmemekte yahut çılgılık atmamakta aksine tevekkülle kaderin ona getirdiği şeyleri kabul etmektedir (Çetin, 2013: 59, 437). Ev yaşantısında da kapalı, dar ve az olan ile yetinen ve hatta bundan mutluluk duyan şair, yakın dostu Oktay Akbal’ın da belirttiği üzere evi ne kadar geniş olursa olsun her zaman en küçük odayı kendine çalışma odası olarak seçmiştir. Akbal, ayrıca şairin, yaşamın *ölü çizgileri* olduğuna inandığını, kendini o çizgilere isteyerek hapsettiğini ve gerçek yaşamın o *çizgilerin* dışında olduğunu bildiğini belirtmektedir. Şairin şiirlerinde görülen bazı üslup özellikleri şairin bu kaçıışı ile yakından ilgilidir. Şiirlerinde görülen *kesik dizeler*, *bölüntüler*, *birdenbire geri dönüşler*, *duruşlar* şairin şiirlerini hem değişmece hem de gerçek anlamda yarı karanlık yarı aydınlıkta yazmasındandır. Şair kendini açmaktan, aydınlığa çıkarmaktan her daim kaçınmıştır (1982: 48-49).

Necatigil'in şiiri "yoğunlaştırılmış" bir şiirdir; şairin kendi ifadesiyle "çokgen bir şiir"dir (Çetin, 2013: 406). Necatigil'e göre bilgiden yoksun, tek yönlü şiirler "yalın şiirler"dir. Ona göre şiir, kesin bir açıklama, bir bildiri; şaşmaz bir doğru, doğrultu ve tek yön değildir. Aksine dilediğimiz yollara, yolculuklara açık, çeşitli yönlerdir, türlü doğrultulardır. Şair düşündürücü yanları çoğaltılmış, yatırım ve çabaları çokça, çokgen bir şiirden yanadır. Şaire göre şiiri düşündürücü yapan şey, kimi sözcükler arasında, belki hemen görülemeyen hesaplı bir örgü, dikkatli bir trafiktir (Necatigil, 1983: 56).

Necatigil, her şairin, sanat hayatı boyunca üç burçtan geçtiğini söylemektedir; bunlar gurbet, hasret ve hikmet burçlarıdır. Şair, gurbet burcundaki şairlerin ıssız bir adaya düşmüş Robinson Crusoe gibi sağdan soldan buldukları ile bir yapı, bir çatı kurmaya ve varlığını bu şekilde kanıtlamaya çalıştığını söyler. Hayatının gurbet dönemindeki şair, yazdıklarının bilincinde değildir, beğenisi sağlam temellere oturmamıştır ve kendini aramaktadır; eserleri ise özeni ve taklit olmaktan öteye gitmez. Hasret burcunda nihayet kendini özlediğini fark eden şair, şikâyet ve tedirginliklerini kişisel biçimlerde ifade etmeye başlar ve kendi bakış açısını, yazış biçimini bu süreçte bulur. Hikmet burcu ise şairin, geçmişteki büyük şairleri anladığı dönemdir ve şiirlerindeki şikâyet ve isyan, yerini zamanla kabulün, benimsemenin, vazgeçişin şiirine bırakır. Bir şairden geriye kalan da genelde hikmet burcu ürünleri olmaktadır (Necatigil, 1983: 66-67).

Şair sanat hayatı boyunca hiçbir akımın mensubu olmamış, buna karşın kendi döneminde görülen akımlar ve şairler ile karşılıklı bir etkileşim içerisinde bulunarak kendisine uygun düşen unsurlardan yararlanmaktan çekinmemiştir (Taşçıoğlu, 2006: 28). Ayrıca içinde yaşadığı çağın getirdiği kültürel değişimdeki yıkımı, yozlaşmayı ve trajediyi derinden kavrayan sayılı şairden biri olarak, şiirlerinde büyük şehirde tutunmaya çalışan yoksul ve orta hâlli insanların dramatik hayatına yer vermesi, onların acılarını ve çıkmazlarını dile getirmesiyle Garipçiler'le bir benzerlik göstermektedir. Ancak şiirlerinde edebi sanatlardan ve zaman zaman vezin ve kafiyeden faydalanması ile Garipçiler'den ayrılmaktadır (Karaçam, 2006).

Taşçıoğlu, Necatigil'in sanatının dönemlerini şairin kendisinin belirttiği Gurbet, Hasret, Hikmet burçları ile değerlendirilebileceğini belirtmiştir. "Bu dönemleri Türk edebiyatındaki şiir akımları, kendisinin içerik ve yapıyı belirleyen tavrındaki değişimler ve zaman sınıflandırmaları bakımından (elbette bu sınıflandırma öğelerinin her birinde ufak tefek kaymalar olabileceğini göz önünde bulundurarak) şu şekilde şematize edebiliriz" (Taşçıoğlu, 2006: 73):

Tablo 1. Necatigil'in Sanatının Dönemleri (Taşçıoğlu, 2006: 73)

1. Gurbet Burcu	Halk şiiri/ Hececiler	Dışa kapalı/ bencillik	(1934-1945)
2. Hasret Burcu	Garip şiiri/ Sosyal Gerçekçiler	Dışadönük/ gerçekçi/ çevre gözlemi	(1945-1955)
3. Hikmet Burcu	İkinci Yeni	Mistik/ dışavurumcu/ kendine yönelme	(1955-1979)

Şair, ilk şiirlerinde halk şiirinden ve kültüründen gelen biçim ve içerik öğelerinden faydalanmıştır. 1940 ve sonrasında yazdığı şiirlerinde ise divan edebiyatının söz sanatlarından ve metinlerinden, şiirin geçtiği her dönemin özelliğini yansıtacak biçimde ustaca ve modern bir anlayışla faydalanmıştır (Taşçıoğlu, 2006: 72). Şair, bu dönemde bedbin soneler, ölüm ve aşk şiirleri kaleme almıştır (Necatigil, 1983: 443). N. Çetin “Kapalı Çarşı” (1945) ve “Çevre” (1951) adlı kitaplarında yer alan şiirlerin şairin gurbet dönemine denk geldiğini belirtmiştir (2013: 186).

Şairin hasret burcunda kaleme aldığı şiirlerinde, akıcılığı sağlayan ve metni konuşma diline yaklaştıran bir üslup özelliği olarak geleneksel edebi sanatlardan ve Batı edebiyatından gelen tekniklerden faydalandığı görülür (Taşçıoğlu, 2006: 72). Necatigil bir röportajında 1945-1955 yılları arasında yazdığı şiirlerinde anlatma unsurunun ağır bastığını, bu dönemde yaşama durakları üzerine şiirler yazarken geri planı olmayan tespitler ve gözlemlerde bulunduğunu belirtmiştir. Şairin bu dönemdeki şiirleri düşündürmeyen, yormayan, çağrışıma kapalı şiirlerdir; ayrıntıları belli ve anlamları açıktır (Necatigil, 1983: 494). Çetin, şairin “Arada” (1958) ve “Dar Çağ” (1960) adlı kitaplarında yer alan şiirlerini hasret burcunda yazdığını belirtmiştir (2013: 187).

Şair 1955'ten itibaren şiirlerinde öykü unsurunu azaltıp sadece bir duyarlığı sezdirme, bir telkin, bir yaşantı birliği sağlama yoluna sapmıştır (Necatigil, 1983: 494). 1960 sonrası şiirlerinde ise geleneksel söz sanatlarından ve Batı edebiyatından gelen tekniklerden, şiirini soyutlaştırmak amacıyla yararlanarak hasret döneminde faydalandığı aynı malzemenin, kişisel bir tasarrufla ve şiir anlayışının değişmelerine koşut olarak kullanılabileceğini kanıtlamıştır (Taşçıoğlu, 2006: 72). Şairin hikmet burcu, “Yaz Dönemi” (1963) adlı kitabında yer alan şiirleriyle başlayıp ölümüne kadar devam etmiştir ve bu dönemde şair, genellikle ölümü anlatmıştır (Çetin, 2013: 188).

3. Şiir, Şiir Dili

Şiir dilinin anlamsal özelliklerini ele almayı amaçlayan bu çalışmada öncelikle şiirin ne olduğu konusu üzerinde durmak gerekmektedir. Ancak şiir için tanım yapmak hiç de kolay değildir. K. Haedens (1961: 245), “Şiir tarif edilebilseydi yüz türlü değil, bir türlü şiir tarifi olurdu.” diyerek aslında şiirin tanımlaması ve tarif etmesi ne denli zor bir tür olduğunu belirtmektedir. M. Cevdet Anday (1990: 9) ise çıkar yolun şiiri tarif etmekten vazgeçmek olduğunu söyler ve ekler: “Tanım akıl işidir. Şiir ise akıl dışıdır” (Aksan, 2016: 14). J. Culler şiiri “hem sözcüklerden oluşmuş bir yapı (metin) hem de bir eylemdir (şairin bir eylemi, okuyucunun bir deneyimi, yazınsal tarihte bir eylem)” şeklinde tanımlamaktadır (2007: 109). O. Paz da bir *şiirsel eylemin* varlığından söz etmektedir ve şiirin “bir edebiyat biçimi değil, şiirsel eylem ile insanın buluşma noktası” olduğunu belirtmektedir (1995: 11). Aksan da tanım yapmak amacıyla değil ama şiirin başlıca özelliklerini belirlemek adına; “Şiir gerek içerik, öz, gerekse söze dönüştürme, sunuluş açısından özgün, etkilemeye, duygulandırmaya yönelik, yaratı niteliği taşıyan bir söz sanatı ürünüdür” ifadelerine yer vermiştir (2016: 14).

Şairler sanatlarını gerçekleştirirken içerisinde buldukları toplumun ve dönemin dilini şiirlerine yansıtmak durumundadırlar. Bu durum şiirin millî bir özellik taşımasını da kaçınılmaz kılmaktadır. Aksan, çok eski bir tür olan şiirin, pek çok dilin eski dönemlerine, ilk yazılı ürünlerine kadar uzandığını; bu ürünlerin dilden dile aktarılan örnekleriyle destanlarla sözlü olarak karşımıza çıktığını belirtmektedir (2016: 13). T. S. Eliot (1983: 12), şiirin en millî sanat dalı; şairin de milletinin en derunî duygularını, duygu tonlarını ifade etmek ve milletini onların şuuruna erdirmekle yükümlü olduğu görüşündedir:

Eliot’a göre şiir en millî sanat dalıdır, çünkü bir milleti başka milletler gibi düşündürmek kolay olduğu halde, o millete başka milletler gibi hissetmeyi öğretmek mümkün değildir. Bir toplum, başka bir toplum gibi hissettiği anda, artık eski benliğini yitirmiş, yok olmuş başkalaşmış demektir. Şiirde esas unsur duygu olduğuna göre, en millî sanat dalı da şiirdir (Eliot, 1983: 12-13).

Şiirin millî olması konusunda Necatigil de Aksan ve Eliot gibi düşünmektedir:

Şiir önce bir dil işidir; sesini, iç ahengini yazıldığı dilden alır. ... Şiir millîdir, yani önce bir dil işi olduğu için bu yanıyla bu toprağa bağlıdır her şeyden önce. O halde yüzyıllar yılı bu dili işlemiş usta şairlerin dil tecrübelerinden, dile kattıkları zenginliklerden faydalanması gerekir. Çok yeni kelimeler bir yana, her kelimedede,

hele şiirlerden geliyorsa, bir çağrışım gücü, bir hatıra zenginliği vardır (Necatigil, 1983: 495).

Şiir duygulara hitap etmeyi amaçlayan bir sanattır. Bu sebeple şairler, sözcüklerin duygu değerlerinden sıkça faydalanmaktadır. *Duygusal anlam* olarak da adlandırılan *duygu değeri*, sözcüklerin insanlar üzerinde bıraktıkları etkiyi, zihinlerinde uyandırdıkları imge ve tasarımları ifade etmek için kullanılmaktadır.

Genel ve bireysel olan, yani dil birliğinden herkeste belli bir ölçüde canlandığı söylenebilecek olan bu tasarım, kavram ve duygular elbette, kişiden kişiye değişik güç ve niteliktedir; kişinin içinde bulunduğu ruh durumuna, yere ve zamana, kişinin yaradılışına, yetişmesine, çevresine göre değişik güçte belirir (Aksan, 2016: 102).

Şairler dili günlük dildeki işlevinden farklı bir amaçla ve farklı biçimlerde kullanırlar. Yine de şiir dilinin ham maddesi günlük dildir. Şairler şiiri meydana getirirken dilin doğal yapısına yüzeysel, biçimsel, anlambilimsel müdahalelerde bulunurlar. Ö. İnce, bu müdahalelerin *düzensizlikler (sapmalar)* ve *düzenlilikler (yinelemeler ve koşutluklar)*¹ olduğunu belirtmiştir (2002: 23).

Genelde edebî dil, özelde ise şiir dili günlük dilin çeşitli kullanılış şekillerinden ilk önce daha çok sayıda kelime kullanması bakımından ayrılmaktadır. Edebiyatta dilin imkânları daha titizlikle değerlendirilmektedir. Bu bakımdan şiir dilinin, günlük dilin imkânlarını genişlettiği, düzenlediği, pekiştirdiği ve hatta okuyucuyu sanat eserinin içinde tutmak için onları bazen zorladığı söylenebilir (Wellek&Warren, 1983: 25-26).

Şiir dili üzerinde en çok çalışan araştırmacılardan Roman Jakobson (1960: 358), dilin işlevlerini belirlerken bunlardan birinin de *şiirsel işlev* (İng. *poetic function*) olduğunu belirtmiştir. Bu işlev dilde yer alan iki temel düzenlemeyle (seçme ve birleştirme) sağlanmaktadır. Seçme düzleminde ifade edilmek istenen kavramın doğrudan bağlı olduğu gösterge, dilin şiirsel işlevi söz konusu olduğunda önemli değildir; önemli olan *benzer* ya da *ilişkili* bir başka göstergeden yararlanılmasıdır (Aksan, 2016: 24). Bunun sebebi şairin, şiirinde gizliliği gözeterek anlamı doğrudan ifade etmek yerine onu çağrıştırmayı, anımsatmayı, hissettirmeyi amaçlamasıdır.

Konuşulan dil kavramın doğrudan bağlı olduğu göstergeyi vermeyi amaçlar çünkü günlük hayatta dil “az çaba ile çok şey ifade etme” kuralına bağlı kalınarak kullanılır. Oysa edebiyat dili tam aksine doğrudan ifadelerden kaçınılması üzerine kuruludur; o

¹ Necatigil'in şiirlerinde yer alan sapmalar, yinelemeler ve koşut yapılar Taşçıoğlu (2006) tarafından ele alınmıştır.

hissettirmeyi, sezdirmeyi amaçlamaktadır. Bu anlamda Porzig, edebiyat dili ile günlük ilişkilerin dilinin aslında birbirlerini karşılıklı olarak dışta bıraktığını belirtmiştir. Şairin dildeki titiz kullanımı ile şiir içerisinde şu veya bu şekilde derin anlam taşımayan bir sözcük bile kullanılmazken günlük dilin neredeyse başlıca özelliği mevcut durumun dışına çıkmamasıdır (Porzig, 2018: 183).

Necatigil, şiirin bir hayat görüşünün özeti, algıların yoğunlaşması olduğunu söylemektedir. Şaire göre şiir aslında hayattaki olayları anlatır ancak ondaki hikâye unsurunu mümkün olduğu kadar aza indirger ve gerçekliği bir mizaç prizmasından yansıtır. Şiir aynı şeye farklı bir bakıştır ve her dönemde her şairde farklı bakış açıları ile gerçekleştirilir. Ayrıca şair, şiirin yalnızca “romantik duyguların şairâne bir ifadesi” olarak ifade edilmesini haksız bir tarif olarak görmektedir (Necatigil: 1983: 504-505). Bir başka röportajında şair, şiirin aydın (entelektüel) bir yalnızlık zevki olarak değerlendirilmesini hata olarak gördüğünü belirtmiştir. Şiir ne kadar şaire dönük, bireysel bir sanat gibi görünse de aslında ortak, çok yaygın bir korkunun, sürekli bir uyumsuzluğun, tedirginliğin manifestosudur (Necatigil: 1983: 505).

Necatigil’in şiirlerinin anlambilimin belirli konuları açısından ele alındığı bu çalışma, temelde, ülkemizde anlambilimin öncü isimlerinden olan Doğan Aksan’ın dilbilim açısından şiir incelemeleri yapmayı amaçladığı “Şiir Dili ve Türk Şiir Dili” adlı çalışmasına dayanmaktadır. Aksan, çalışmasında şiir dilini beş bakımdan ele almak istediğini belirtmiştir:

1. İletişim kavramı ve işlev açısından,
2. İnsan açısından,
3. İçerik, öz açısından,
4. Sunuluş açısından,
5. Kalıcılık açısından (2016: 27).

Aksan’ın şiir dilini incelemek için belirlediği bu beş farklı bakış açısından özellikle “Sunuluş Açısından Şiir Dili”, bazen bütün maddeleri ile bazen de yalnızca alt başlıklarından biri olan “Şiir Dilinde Göstergelerin Seçimi ve Bağdaştırılması” konusunda yer alan “Şiir Dilinde Göstergelerin Anlam Yönünden Yararlanma” (Anlam Çerçevesi) başlığı ile bazı tez çalışmalarında kullanılmıştır.²

² Bu tez çalışmalarından birkaçı şunlardır: Sürmeli, Ş. (2005). *Kadı Burhaneddin divanı: anlam çerçevesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.; Keklik, M. (2006). *Bâki'nin gazellerinde anlam çerçevesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Yüzüncü Yıl

Necatigil'in şiirleri üzerine pek çok çalışma yapılmıştır ve yapılan araştırma sonucunda Aksan'ın çalışmasında yer alan başlıkların bir kısmının daha önce başka araştırmacılar tarafından ele alındığı görülmüştür. Daha önce çalışılan bu başlıklardan bir kısmının çıkarılması ve eksik bırakıldığı düşünülen bazı başlıkların tekrar ele alınması; Aksan'ın belirlediği başlıkların içerisinde yer almamasına karşın Necatigil'in şiirlerinde öne çıkan bazı anlamsal özelliklere yönelik eklemeler yapılması, bu çalışmanın "anlambilim" çerçevesinde kalınarak ortaya konulması yönünde etkili olmuştur.

Necatigil'in şiirleri üzerine hazırlanan bu çalışmada, Ali Tanyeri ve Hilmi Yavuz tarafından hazırlanan, Yapı Kredi Yayınları tarafından yayımlanan ve ilk baskısını Şubat 2002'de yapan "Şiirler - Bütün Yapıtları / Behçet Necatigil" adlı kitabın Şubat 2017 tarihli 9. baskısı esas alınmıştır. Necatigil'in "Kapalı Çarşı" (1945), "Çevre" (1951; 1960), "Evler" (1953; 1968), "Eski Toprak" (1956; 1965), "Arada" (1958), "Dar Çağ" (1960), "Yaz Dönemi" (1963), "Divançe" (1965), "İki Başına Yürümek" (1968), "En/Cam" (1970), "Zebra" (1973), "Kareler Aklar" (1975), "Beyler" (1978), "Söyleriz" (1980) adlı şiir kitaplarında yer alanlar ile kitaplarına girmemiş şiirlerini bir araya toplayan bu kitapta toplam 792 şiir yer almaktadır.

İçerisinde yer alan şiirlerin niteliği gereği şairin "Kareler Aklar" adlı kitabının "Kareler" bölümünde yer alan 31 şiir, bu çalışmaya dâhil edilmemiştir. Hasan Akay (2006: 11), "Kareler" bölümünde yer alan şiirler üzerine çözümlemeler yaptığı "Kare-Deniz" adlı çalışmasında, bu şiirleri ve benzerlerini "tekil anlamı dışlayan, diğer olası anlamlara da açık kapı bırakan, yorumları olabildiğince özgür ve gelecek eleştirileri de -dolayısıyla- dışarıda bırakan 'çok anlamlı' metinler" olarak tanımlamıştır.

Yapılan literatür taraması sonucunda "anlambilim"le sınırlandırılmasına karar verilen çalışmamız, giriş ve sonuç bölümleri hariç üç bölümden meydana gelmektedir. Bu bölümler sırasıyla sözcükler arası anlam ilişkileri, değişmeceler ve kalıplaşmış dil birimleridir. Belirlenen başlıklar çerçevesinde çalışmanın kapsamına giren 761 şiirin tamamı taranmış, çalışmada bu şiirlerin bahsi geçen konuyla en ilgili görünen satırlarına yer verilmiştir. Kapsama giren bütün şiirler taranmışsa da aynı konuda birbirini tekrar eden şiir örneklerinin yalnızca belirli bir kısmına yer verilmiştir. Çalışmada, şiirlerin yazım özelliklerine ve noktalama işaretlerinin kullanımına sadık kalınmıştır. Konu başlıkları için şiirlerden satırlar seçilirken cümlenin anlam bütünlüğünün bozulacağı düşünülmesi

durumlarda ilgili satırın altındaki ve/veya üstündeki satırın da alınması uygun görülmüştür. Bazı örneklerde aynı konu için aynı şirden satırlar alınırken şirin konuyla ilgili olmayan satırlarına yer verilmemiş ve satırlar arasındaki bağlantı üç nokta “...” ile sağlanmıştır. Ayrıca şirlerin alındığı temel kaynağın bazı biçim özellikleri de çalışmaya yansımıştır. Şairin başlık konulmamış bütün şirleri, ilk cümleleri köşeli ayraç “[]” içerisine yazılarak başlıklandırılmıştır: [Ben en Türkçe sözlüklerde bile diri], [Odanın her şeyi tamam.] gibi. Çalışmada bu şirlerden örnek verilmesi hâlinde başlıklarının yazımına sadık kalınmıştır.

I. BÖLÜM

1. SÖZCÜKLER ARASI ANLAM İLİŞKİLERİ

1.1. Eş Adlılık ve Çok Anlamlılıktan Yararlanma

Belirsizlik (ambiguity), biçim ve anlam arasında bire bir karşılıklılık bulunmaması durumunda dilsel bir biçimin iki ya da daha çok sayıda yoruma yol açmasıdır. Eş adlı ve çok anlamlı sözcükler belirsizliğin sözlük düzeyinde meydana gelmesini sağlayan dil öğeleridir (Vardar, 2002: 35). Aksan (2009a: 74), eş adlı ve çok anlamlı öğelerin bazı araştırmacılar tarafından belirsizlik ile birlikte anılmasına karşın bu öğelerin genellikle anlaşmazlığa sebep olmasının söz konusu olmadığını belirtmektedir. Çünkü metin bağlamı sözcüğün hangi anlamda anlaşılması gerektiğini belli etmektedir.

Vardar, dil içi bağlamı, “bir dil birimini çevreleyen, ondan önce ya da sonra gelen, birçok durumda söz konusu birimi etkileyen, onun anlamını belirleyen birim ya da birimler bütünü” olarak tanımlamıştır (2002: 31). Bağlam eş adlı ve çok anlamlı öğelerin hangi anlamda kullanıldığına dair ipucu verse de özellikle “kapalılık, birden fazla yoruma açık olmak” özelliklerine ihtiyaç duyan şiir dili, dilin söz varlığında kendiliğinden bulunan belirsizlik kaynaklarından, yani eş adlı ve çok anlamlı öğelerden özellikle faydalanmaktadır. Şiir dilinde sözcüklerde birden fazla anlam yakalamak hüner sayılmıştır. Karaağaç (2018: 378), sözlüğü epey hacimli olan eski Türk edebiyatı geleneğinde sözlük temeline; sözlüğü nispeten daha dar olan halk edebiyatı geleneğinde ise daha çok sözlük-söz dizimi temeline dayalı eş adlı ve çok anlamlı öğelerin birer güzellik ögesi olarak yer aldığını belirtmiştir.

Necatigil, Kâmuran Şipal ile yaptığı bir röportajında kelimelerin çok anlamlılığından yoğun bir şekilde faydalanmasının sebebinin “Şiir eğitiminden geçmiş okuyucuya olan saygısı”na bağlamaktadır (Necatigil, 1983: 516). Ayrıca şairin *tevriye* sanatına özel bir ilgisi vardır. Bir başka röportajında kendisinin “Gitmek” (Necatigil, 2017: 312) şiirinde geçen “Karanlık içerler.” satırını bu yönde yorumlayan Necatigil, şunları söylemektedir:

Özellikle son yıllarda Divan şairlerimizin *tevriye* düşkünlüğü düşündürüyor beni. Hoşuma gidiyor. Anlam kaymaları, değişik çağrışımlar yapmaktan yana, Türkçemiz ne kadar zengin! Bakın küçük bir örnek: “Karanlık içerler.” cümlesi ilk

bakışta olağan, beylik bir cümle, yani düz bir söz. Ama böyle bir cümleyi biz, bir şiirde, yukarsını aşağısını ayarlayarak tabî, “içerler” kelimesine üç anlam birden vererek kullandığımızı sezdirebiliriz. Yani “içerler” 1) İçeriler, içerisi anlamına gelir. 2) İçerlemek fiilinden geniş zaman, tekil, 3 şahıştır: Kızır, öfkelenir anlamına gelir. 3) Bir de içmek fiiline bağlarsak: Onlar bir şeyler içmektedirler, içerler anlamına da gelir. Hele isimlerle fiil kiplerinin tevriyeli kullanılışları bakımından, Türkçe çok zengin, güçlü bir dil! Bırakın cümle kuruluşları, deyimler, muhteva, çeşitli süsleme yolları şu bu..tek kelimedede bile başka başka anlamlara açıla bilme imkanı dahi, geleneklerden yararlanmak, bir geleneğe daha yeni kapılar açmaktır bence. Özde olsun, biçimde, söyleyişte olsun, her zaman olabilir bu (Necatigil, 1983: 495-496).

Ayrıca “İki Başına Yürümek” adlı şiir kitabının adı için de şunları belirtmektedir:

Bundan önceki kitabım “İki Başına Yürümek” adını taşır. Bir durumun, bir duygunun olumlu, olumsuz iki başına, eksi, artı iki kutbu arasında yürünmesi olduğu gibi, bir kelime üzerinde iki veya daha çok anlamı birden toplamak da mümkündür. Tevriye sanatı tek kelime üzerinde olur. Dilimiz bunun dışında da bize bu imkânı verir. Meselâ zaman ve çekim ekleriyle birçok fiiller parça parça yazılır; düşünülürse bizde bir ikinci anlam çağrışımı yapar (Necatigil, 1983: 518).

Necatigil, eş adlı ve çok anlamlı sözleri kullanarak *anlam çoğaltmaları* yapmayı ve aramayı sevdiğini belirtmektedir (Necatigil, 1983: 543). Şair, bir gösterge üzerinde birden fazla anlam ile gerçekleştirilen *istihdam*³ ve *tevriye*⁴ sanatlarından oldukça sık faydalanmıştır. Necatigil’in şiirlerindeki söz sanatlarını ele alan pek çok çalışma yapılmıştır ve bu çalışmalarda tevriye ve istihdam örneklerinin bir kısmı tespit edilmiştir. Şairin “Evin Halleri”, “Hücre” (Kaplan, 1987); “Tekinsiz”, “Kış Files”, “Daktilo”, “Divan”, “Çevre”, “Kokteyl Parti”, “Hesaplar” (Çetin, 2013); “Yatır”, “Çeki”, “Üstümüzdeki”, “Çatı”, “Ilık Saat”, “Gele Geçe” ile “Alaca” (Taşçıoğlu, 2006) şiirlerindeki tevriye örnekleri ve “Yorum Korkusu” (Kaplan, 1987); “Kuyruk” (Çetin,

³ İstihdam iki farklı şekilde anlaşılmalıdır. İlkinde, iki anlamı olan bir sözün bir anlamı kendi adı (göstergesi) ile anılır ve diğer anlam, şiir içerisinde bu sözcüğün yerini tutacak bir zamirle ifade edilir. İkincisinde ise iki anlamı olan bir sözcük, metinde her iki anlamın da anlaşılmasını sağlayacak iki ayrı söz ile birlikte söylenir. Sözcüğün kullanımı her iki anlama da aynı mesafededir, birine daha uzak veya daha yakın değildir (Saraç, 2006: 215).

⁴ Tevriye uzak ve yakın iki anlamı bulunan sözcüğün uzak anlamını kastetmektir. Tevriyede uzak ve yakın anlamı çağrıştıracak sözler bulunabileceği gibi hiç söz konusu edilmeden doğrudan tevriye de yapılabilir (Saraç, 2006: 207).

2013); “Sürgün” ile “Geceye Girerken Balad” (Taşçıoğlu, 2006) şiirlerindeki istihdam örnekleri tespit edilmiştir.

Şiir dilinde, dilin eş adlı ve çok anlamlı öğelerinden faydalanılan bir diğer sanat *cinastır*⁵. Cinasin eş adlı ve çok anlamlı öğelerden faydalanılan çeşidi tam cinasin bir türü olan *basit cinastır*. Tam cinasin diğer bir türü olan *mürekkebin cinas*, cinası meydana getiren ses birliklerinden en az birinin iki sözcükten ya da iki sözcüğün birleşen hecelerinden meydana gelmesi ile oluşturulmaktadır (Saraç, 2006: 245). Daha önceki çalışmalarda Necatigil’in “Çevre” (Kaplan, 1987: 135), “Kıral Suyu”, “Ölü” ve “Yaş” (Taşçıoğlu, 2006: 109-110) şiirlerindeki cinas örnekleri ele alınmıştır.

1.1.1. Eş Adlılıktan Yararlanma

Her dilin eş adlı (Fr. *homonyme*) sözcükleri vardır. Kimi dillerde eş sesli (Fr. *homophone*) ve eş yazımlı (Fr. *homographe*) olmak üzere iki türü bulunan bu sözcükler, Türkçenin en eski ürünlerinde *yüz* “surat” ve *yüz* “100” gibi örneklerle görülmektedir. Türkçede bu tür öğeler genellikle hem eş sesli hem de eş yazımlı niteliği taşımaktadır (Aksan, 2016: 112).

Eller kimi zaman *el* kalır

Çokluk çıkar *ellikten*, (Zincir 100-101)

Örneğin bu satırlarda *el* sözcüğünün birinci ve üçüncü kullanımda organ anlamında ikinci kullanımında ise “yabancı” anlamına gelecek şekilde kullanıldığı görülür.

Sırlı küplerden sızan iplik-ince su iken ömrümüz

İçerdeki seslere nasıl tıkanır kulak, şaşıyorum. (İçerlek, 185-186)

Şiirde “sır” sözcüğünün eş adlılığından faydalanan şair, “sırlı küpler” öbeğini hem *dışı sırla kaplanmış küp* hem de *sır küpü* kalıplaşmış mecazı anlaşılacak şekilde kullanmıştır.

Yani ne mi diyorum, çok kurak tarla

Çünkü asıl şiirler bekler bazı *yaşları*. (Açık, 303)

Burada *yaş* sözcüğü hem kurak sözcüğüne karşıt bir anlam oluşturacak şekilde “ıslak, nemli” anlamında hem de “insan yaşı” anlamına gelecek şekilde kullanılmıştır.

Aç toylar uçar

⁵ Cinas farklı sözler arasındaki yazılış ve söyleyiş benzerliğine dayanır ve bu türden eş adlı yapıların isim ya da fiil olmaları, ses denkleğinin sözcük köküne getirilen eklerle meydana getirilmesi önemli değildir. Cinas, sözcüklerin yapıları bakımından *cinâs-ı tam* (*tam cinas*) ve *cinâs-ı gayr-ı tam* (*tam olmayan cinas*) olarak iki türe ayrılmaktadır (Saraç, 2006: 245).

Geride yavruları

Yarım İstanbul Hacer

Yarım Almanya Ali. (Ayrılık Destanı, 415)

Şair bu satırlarda *toy* sözcüğünün eş adlılığından faydalanmıştır. *Toy* sözcüğü hem *uçmak* fiili ile ilişkili olarak bir kuş türünün adını hem de Hacer ve Ali özel adlarıyla ilişkili olarak “genç ve deneyimsiz” anlamına gelecek şekilde kullanılmıştır.

Şairin bazı şiirlerinde kökleri eş adlı olan göstergelere başvurduğu da görülmektedir. Bu örneklerde anlamca birbiri ile ilişkisi bulunmayan ancak kökleri sesteş olan bir isim ve bir fiil aynı şiir içerisinde kullanılmıştır. Örneğin “De” (Necatigil, 2017: 275) şiirinde yer alan “*Dal* git yiter gibi kovuklarda *dal*.” satırında *dal-* fiilinin (emir kipi ikinci teklik şahıs ile) çekimlenmiş haliyle ağacın bir parçasını belirten *dal* ismi eş adlı durumdadır. Şairin eş adlı köklere sahip göstergelerden faydalandığı diğer şiirler şunlardır:

Vaktinde gelmeliymiş *geçlere*

Sokak saat ilerlemiş

Beklerim ya *geçer* mi? (Uzaklarda Çok Ölü, 369)

Kapına yığılacak *karları*

Küreyeme!

...

Al bir lenger *kar*

Deve hamurunu kendine kendin!

...

Kapan derdinle içerde

Acılar mı anılar mı *kar kar*. (Kar Kar, 448)

Sanırız ki

San uzaklarda - - (San, 529)

Beton küpleri kentin

Kır uzakta dili *kır* (Kırlarda Trapez, 535)

Sık sık sıska

Ellerimin *sıktığı* çamaşır (Yitim, 545)

Bazı göstergelerin ise girdikleri çekim sonucunda eş bir biçim sergiledikleri görülür. Bu tür yapıların kimi çalışmalarda (Tepeli, 2006; Aksan vd., 2011) eş yazımlılığın⁶ bir türü olarak kabul edildiğini de belirtmek gerekir.

Neyi kurtarır kaçarken

Sular/da bulanık küçük zaman balıkları

Ondalığım onlarda - - belki biraz ağlar

Yüzlere karşı bir şeyler yapmalı! (Onlarda, 338)

Şiirde “ondalığım” ve “yüzlere” sözcükleri matematiksel birer kavram olarak algılanabileceği gibi kişi zamiri “o” ile kurulmuş “onda oluşum” ve düzdeğişmece ilişkisi ile meydana getirilmiş “kişilere, insanlara” şekillerinde de algılanabilmektedir. “Yüz” sözcüğünün iki farklı şekilde anlaşılmasında sözcüğün eş adlılığı etkili olurken “ondalığım” sözcüğündeki anlam belirsizliğini ortaya çıkaran ise “on” ve “o” göstergelerinin çekimleri sırasında gösterdikleri eş adlılıktır.

Korkum bu bu şehir beni

Daha da *yer yedi* sekizden önce

Bir kuru *yer* bu yağmurda

Halâ aramasındayım. (K T L, 372)

Satırlarda birinci “yer”, “ye-” fiilinin geniş zamanda çekimi; ikinci “yer” ise mekân anlamına gelecek şekilde kullanılmıştır. Ayrıca “yedi” sözcüğü hem geçmiş zamanla çekimlenmiş fiil hem de sayı anlamını verecek şekilde kullanılmıştır.

Geliri giderine

Bekler

Nereye dek *gelir*

Gider neden ilerde? (Orta Yurtaş, 531)

Satırlarda “gel-” ve “git-” fiilleri ikinci kullanımlarında gerçek anlamlarının geniş zaman çekimini verirken “Geliri giderine” satırında ise bu sözcüklerden türemiş “gelir” ve “gider” sözcükleri kullanılmıştır.

⁶ Eş yazımlılık (Fr. *homographie*), anlamları farklı, sesletimleri farklı ancak yazılışları aynı olan sözcükler için kullanılan durumdur (Günay, 2007: 201). Tepeli (2006: 21), çalışmasında “Eve gitme!” (Olumsuz eki, vurgu “git” hecesindedir) ve “Eve gitme durumunda kaldı” (İsim-fiil eki, vurgu “me” hecesindedir) örnekleri üzerinde durmuştur. Y. Aksan ve diğer araştırmacılar (2011: 221) tarafından ortaya konulan derlem çalışmasında ise, belirsizlik türü olarak Türkçedeki eş yazımlılıklar “eşyazımlı başsözcükler”, “eşyazımlı ekler”, “ekleme sonucu oluşan eşyazımlılıklar” ve “eşyazımlı ek-ek birleşimleri” şeklinde belirlenmiştir.

Sözcüklerin girdikleri çekim sonucu eş adlılık kazandığı örneklerin yer aldığı diğer şiiirler şunlardır:

Yuvarlak ya da yumurta biçimi

Kapları sevsem de yer az kaplar. (Alırsız, 312)

Enginde can verenler - -

Kıyımaya koşuyorum.

Kıyı çok kalabalık kıyımada

Sığındı vurdu karaya

Benden önce kimler. (Kıyı, 371)

Yerimi bilemiyor, dış biliyorlar

Biliyorum her şeyi

Elimle koymuş gibi. (Yosun, 408)

Bendim yaya

Gerili oklardan biri,

Kim yürüdü o yolları (Geçit, 634)

1.1.2. Çok Anlamlılıktan Yararlanma

Çok anlamlılık başlangıçta tek bir gösterileni işaret eden göstergenin zamanla birden fazla gösterilene ad olmasıdır. Çok anlamlı sözcüklerin isim olduğu gösterilenler arasında ilişki kurulabilmektedir (Toklu, 2007: 96-97). Dilde çok anlamlılığın başlıca kaynağı değişmecelerdir.

Nerde o eski *demler*

Tavşankanı çaylarda

Camlar buğulu

Yalnızlık gururu besliyor. (Besinler, 174)

Dem sözcüğünün çok anlamlılığından faydalanan şair, “Tavşankanı çaylarda” satırından hareketle sözcüğün ilk anlamına (çayın renk ve koku bakımından istenilen durumu) (TDK, 2011: 618) işaret etse de satır aynı zamanda “Nerde o eski zamanlar” şeklinde de anlaşılabilir.

Sürgün sevgiler

Dışarda açardı

Kurudu

Ev boşaldı. (Yad Kapı, 401)

Bu satırlarda “sürgün” sözcüğü hem sevgileri değişmeceli bir biçimde niteleyecek şekilde hem de “filiz” anlamında kullanılmıştır.

Bu meclis bu sizinle bu *cam*

Düşünür düşerse bin parça (Meclis, 405)

Şiirde “cam” sözcüğü hem gerçek anlamında hem de divan edebiyatı geleneğindeki kullanımını ile *kadeh* anlamında kullanılmıştır.

Yaşarken, ölünce bilmesin çok kimse

Taşıklarda *bilet*

Kime *kesilmişse* - -

Herkesin kendine ölümleri. (İnce İpekli Yıkamak, 413)

Bu satırlar hem bilet satmak anlamına gelen *bilet kesmek* deyimini ile hem de “ölümüne karar vermek” anlamına gelen *biletini kesmek* deyimini ile açıklanabilmektedir. Şair, iki farklı anlamla yorumlanabilecek bu satırlarda her iki deyimini de çağrıştıran “taşıt” ve “ölüm” sözcüklerine yer vermiştir.

Dükkân duvarlarında

Saatler

Geçerken

Bakınca. (Eskilemek, 441)

“Saat” sözcüğünün çok anlamlılığından faydalanan bu şiirde, sözcük hem kendinden önceki satırı hem de kendinden sonraki satırı tamamlayacak şekilde kullanılmıştır.

Öptünüzdü nasılsa

Dudak tiryakiliği

Anısı yıllarca.

Ağzınızda sigara

Bir yanar bir söner

İçinize çekmeyince

Siz kanser değilsiniz. (Tiryak, 534)

“Dudak tiryakiliği” bu satırlarda hem “öp-” fiilinden hareketle değişmeceli anlamda hem de sigara dumanını içine çekmeksizin dışarı üfleme durumundan ötürü gerçek anlamında kullanılmıştır.

Yeni bir yer güvenmeyi ödetir

Siz ki yola çıkarken - -

Açılmak'çin bir yara açılmanızı bekler. (Yeni Bir Yer, 368)

Son satır iki şekilde anlaşılabilir: 1) Bir yara açılmak için açılmanızı (içinizi dökmenizi) bekler. 2) Bir yara açılmak için açılmanızı (uzaklaşmanızı, uzaklara gitmenizi) bekler. Bu satırlarda “açılmak” sözcüğü farklı anlamlarda tekrar edilirken diğer yandan sözcüğün ikinci yazılışında bir anlam çoğaltması yapıldığı gözlenmektedir.

Hava kara *çalıyor, çalınmıyor* kapı (Uzak Kapı, 401)

“Çal-” fiilinin çok anlamlılığından faydalanılan şiirde sözcük benzetmek ve ses çıkarmak anlamlarına gelecek şekillerde kullanılmıştır.

Bizi kimi kitaplara, mektuplara, yapılarla

Çeken, kendimizden dışarı *çıkarmak*.

...

Ve ayrılmak *çıkınca*, yollar, dünya!

...

Striptiz evlerinde bir delikanlı

Sorar: *Çıkalım* mı? Belki aşk bu!

...

Urban kırk mı, kırkını da *çıkarmak* - - Çöz!

Açar göze aldın mı, tut ki açtı:

Çık kısa bir süre - - başlar güz. (Çıkmak, 273)

Aynı zamanda şiire başlık da yaptığı “çıkarmak” fiilinin çok anlamlılığından faydalanan Necatigil, sözcüğü farklı anlamlara gelecek şekilde birçok kez kullanmıştır.

Her şey bir *çeviri*

Değişiktir, aynı şeyin *çevirisi*

Örnekler:

Gözlerini açsa da kapasa da onu görüyordu

Gözlerini ha açmış, ha kapamış

...

Her şey bir *çeviri*

Kendimize *çeviriyoruz* her şeyi

...

Diyelim “Hep onu görüyordu” demek istiyoruz

Anlatabiliriz bunu başka başka

Örnekler:

Gözlerini açsa da kapasa da...

Gözlerini ha açsın, ha kapasın...

Gözlerini ister açsın, ister kapasın

Gözlerini açıyor, kapıyor, yine de...

...

Koltuğu şöyle *çevir*, ya da böyle

...

Ben her şeyi kendime *çeviriyorum*

Ayrıntılarda fark oluyor ([Her şey bir çeviri], 647)

Şiirde çevir- ve ondan türemiş çeviri sözcüğünün farklı anlamlarda tekrarı söz konusudur.

Necatigil’in çok anlamlı yapılardan faydalandığı diğer şiirleri şunlardır:

1960 (28 Nisan-27 Mayıs), 257-259; Abdal, 279; Siper, 358; ; Oluk, 363; Uzaklarda Çok Ölü, 369; Direk Eğridir, 409; Çömlek, 410; İnce Yapılı Göz, 431; Üzerine, 505; Orta Yurtaş, 531; Yalnızlığın Biyokimyası, 542; İplik, 609; Sıfat, 643.

Necatigil, şiirlerinde anlam çoğaltmaları yapmak için eş adlı ve çok anlamlı sözcükleri kullanmak dışında, kelimenin hecelerinin arasını açmak, anjambmanın (anjanbuman)⁷ aşırı bir uygulaması olmak üzere kelimeyi ayrı dizelere yaymak ve hecelerinin arasına eğik çizgiler koymak gibi yazımsal sapmalara da başvurmuştur (Taşçıoğlu, 2006: 116). Taşçıoğlu çalışmasında, Necatigil’in “Masa”, “De”, “Teyel”, “İndirgemek”, “Alırsız”, “Çeki”, “Ne Kadar”, “Neden/siz” şiirlerinde bu türden anlam çoğaltmalarına başvurduğunu belirtmektedir (Taşçıoğlu, 2006: 116-118).

Bir kuzgunun indiği *bir/ine* değdiği (Dağ, 337)

Eğik çizgi ile yapılan bir anlam çoğaltmasına başvuru bu şiirde, satır, iki farklı şekilde anlaşılabilir: 1) Bir kuzgunun indiği birine değdiği (dokunduğu, temas ettiği). 2) Bir kuzgunun indiği bir ine değdiği (ulaştığı). Görüldüğü üzere eğik çizginin

⁷ (Fr. enjambement) Dizenin son kelimesiyle sonraki dizeyi başlatma sanatıdır (TDK, 2011: 127).

“bir/ine” sözcüğü üzerindeki etkisi, “değdiği” sözcüğünün de birden farklı şekilde anlaşılmasına sebep olmaktadır.

Ayrı içimde/kinden vurduğum dışa

Yüzlere karşı - -

Karşılarında mıyım? (Onlarda, 338)

Eğik çizgiye başvuru bu şiirde *içimde/kinden* sözcüğü “içimdekinden” şeklinde okunduğunda ayrı “içimde kinden” şeklinde okunduğundan ayrı bir anlam ifade etmektedir.

Kimin aklı, kim haklı düşümler içinde

Biri biri ne karıştırıyor. (Masa, 364)

Burada da “Biri biri ne karıştırıyor.” satırının üstteki satırın da etkisi ile iki farklı şekilde anlaşılabilirliği görülmektedir. Satırdan çıkarılabilecek birinci anlam “Biri birine karıştırıyor (müdahale ediyor)”dur. “Kimin aklı, kim haklı” ifadeleri bu anlamın çıkarılmasında etkilidir. Çıkarılabilecek ikinci anlam “Birbirine karıştırıyor. (Birbirinin içine giriyor.)”dur. “Düşümler içinde” ifadesi bu anlamı desteklemektedir. Bu satırlarda ayrıca karışmak sözcüğünün çok anlamlılığından faydalandığı da görülmektedir.

Necatigil’in yazımsal sapsmalara başvurarak anlam çoğaltmaları yaptığı diğer şiirleri şunlardır:

Çoğul, 321; Karşılar, 322; Gülmeleri, 340; Yün, 358, Vurgu, 621.

1.2. Kavram Karşıtlığından Yararlanma

Zihnimizde kavramlar birbirleri ile çeşitli ilişkiler içerisinde bulunurlar. Bu ilişkilerden biri de karşıtlıktır. İki sözcüğün karşıt anlamlı olabilmesi için en az bir ortak anlambirimciğe sahip olması gerekmektedir. Örneğin iyi-kötü karşıt anlamlılarının ortak anlambirimciği /ahlakî değer/, büyük-küçük ikilisinin ortak anlambirimciği /boyut/, doğru-yanlış ikilisinin ortak anlambirimciği ise /bir bilgiye göre soyut veri/’dir. Ortak anlambirimcikler karşıt anlamlı sözcüklerin aynı kavram alanında birbirine komşu ögeler olmasını sağlamaktadır ve bu ilişki ile ögeler birbirine karşıt anlambirimcikler (Kıran ve Eziler Kıran, 2018: 347-348) ve karşıt duygu değerleri sunarlar.

Şiir dilinde karşıt anlamlılıktan faydalanmak çok eski bir gelenektir. Divan şiirinde karşıt anlamlılıktan faydalanmak “tezat” sanatı olarak bilinmektedir ve bu sanat “iki düşünce, duygu ve hayal arasında birbirine karşıt olan nitelikleri ve benzerlikleri bir arada söylemek” olarak tanımlanmaktadır (Dilçin, 1983: 449). Ancak birbirine karşıt anlamlı

sözcüklerin arka arkaya sıralanması tezat sanatını meydana getirmemektedir. Tezat sanatı için bir şeyin birbirine karşıt görünen özelliklerini bulup çıkarmak gerekmektedir.

Karşıt kavramların duygu ve düşüncelerin ifade edilişi sırasında bir arada kullanılması güçlü ve etkileyici bir anlatım sağlamaktadır. Zıt kavramların bir arada kullanılmasına konuşma dilinde ve konuşma dilinde sıklıkla faydalanılan deyimler, atasözleri ve ikilemelerde de rastlanılır (Aksan, 2016: 115).

Gerek günlük dilde, gerekse şiir dilinde karşıt kavramların ve anlamca birbirine karşıt olan önermelerin bir arada kullanılmasının ve okuyan/dinleyenin zihninde bir metin çözümlenirken bu kavram ve önermelerin ortaya çıkan karşıtlıkla, daha belirgin bir biçimde canlanmalarına olanak sağladığı görülmekte, böylece, zihinde bir hareketlilik doğurduğuna tanık olunmaktadır. Bir başka deyişle, bir önermenin yanına, ona zıt olan, beklenmeyen bir başkasının getirilmesi, metin çözücü için şaşırtıcı olmakta, metnin etkisi artmaktadır (Aksan, 2016: 116).

Necatigil de şiirinde gündelik hayatı verirken bu hayatın barındırdığı zıtlıkları vermenin zorunlu olduğunu belirtmektedir:

Günümüz şiiri demek ki gündelik hayatı da veriyor. Yaşama sevinç ve sıkıntılarını, insanla toplum arasındaki anlaşma veya anlaşmazlıkları veriyor; hikâyenin yanı sıra hakiki hayat sahneleri çiziyor; hayatın yaşanan, aksiyon haline geçen dramatik çehresini aksettiriyor. Sosyal münasebetlerin bin bir tecellisindeki sakatlığı veya sağlamlığı kavramaya yöneliyor. Bu kalıba büyük şehrin ihtişamı, avarelikleri oyalayışları ile birlikte insanı kahreden sefaleti, garipliği, yalnızlığı da girer. İfratla tefritin yan yana geldiği de görülür. Olur böyle şeyler. Çünkü bugünkü şiir çok cephelidir, tezatlı tarafları vardır, yani şiirin özü meselesinde çeşitli anlayışlar mücadele halindedir (Necatigil, 1983: 595).

Aksan (2009a: 129-131), sözcük düzeyinde görülen kavram karşıtlıklarını beş grupta sınıflandırmıştır:

1. İkili karşıtlıklar
2. Biçimsel ilişki karşıtlıkları
3. İlişkisel karşıtlıklar
4. Dereceli karşıtlıklar
5. Yön gösteren karşıtlıklar

Necatigil'in şiirlerinde yer alan ve bu başlıklara dâhil olmayan değişmeceli karşıtlıklar "Diğer Karşıtlıklar" başlığı ile ele alınmıştır.

1.2.1. İkili Karşıtlıklar

Kutupsal ters anlamlılık olarak da bilinen bu türde Türkçe kökenli ad soylu ögeler büyük yer tutmaktadır (Aksan, 2009a: 129-130).

1.2.1.1. Büyük-Küçük

Küçükler, büyük adam yerine evlerin kiminde: (Evler, 55-56)

Siz *küçülürken* ölüme

Büyürüm birden iki, (Çizgi, 122)

Büyük şehrin *küçücük* evleri kayıp, (Kör Işık, 142)

Büyüklikleri küçük

Sizin yüzünüzden. (Dar Dörtgende Günler, 176-177)

Büyükler gidince çocuklar *küçükse* onlar da ölmeli

...

Bizler ki *büyükken* bu kadar yılmışız da

Ya onlar *küçücük* kalırsa ardımızda? (Korku, 295)

Bir sen civciv *küçüğü*, ey *büyük* kurtarıcı! (Uçurtma, 348)

Küçülmemi büyülden aynalar (Çirkinleme, 370)

Oysa kimler *büyümüş*, kimler nerde *küçülmüştür*. (Kalıt, 371)

Büyüsün küçülmen,

Bu senin yakının! (Acı Utanmak, 440)

Önce *büyük* kaplar

Azaldıkça *küçüklerle* (Dar Dolap, 465)

Küçültür büyümeni öyle gizliden ölüm. (Sıralar, 473)

Eriken *küçük* sular denizde

Büyüküler, bunu kanıtladılar. (Büyük Sular, 548)

1.2.1.2. Açmak-Kapamak

Biri *açık* ardına kadar

Biri yıllardır *kapalı*

Açığı *kapadım*

Açtım kapalı olanı (Üç Turunçlar, 102-103)

İşte yine *açık kapalı* pencere (Gülüşleri, 158-159)

Açılır kapanır, açılır kapanır (Kongo, 162)

Boşuna *açsam kapasam*

Emmiş yakan sıcaklığı pencere, perde. (Ev Çözü, 191)

Açıksa aralar, *kapandır* ne iyi! (Arada, 216-217)

Açar kapar bir kanal

Her gün kapaklarımı, (Çatı, 423)

Bir pencere

Açıldı, sevindin

Kapandı

Bu açılan senin değil. (Yanılmalar, 517)

Açar

Hava

Kapanır

Geçilmez dumandan. (Rh Negatif, 631)

Uğraş *kapatmak* için
Açılmış gedikleri. (Tükenişe Bir Yorum, 636)

Kapalı kazan
 Nasıl *açarız*, (Kaldıraç, 642)

Gözlerini *açsa* da *kapasa* da onu görüyordu
 Gözlerini ha *açmış*, ha *kapamış*
 ...
 Gözlerini *açsa* da *kapasa* da...
 Gözlerini ha *açsın*, ha *kapasın*...
 Gözlerini ister *açsın*, ister *kapasın*...
 Gözlerini *açıyor*, *kapıyor*, yine de... ([Her şey bir çeviri], 647)

1.2.1.3. Gelmek-Gitmek

Gitmek gelmek arada başka dünyalara. (Arada, 216-217)

Gitmiş kadar olmak insanın *gideceği*
 yerde *gelişi* biz *gelelim* içerler. (Gitmek, 312)

Olması rahatlık bir iki *gider geliriz* (Kesik, 317)

Gider gelir neşeli (Meclis, 405)

Geldilerdi gerekirdi *gitmeniz*. (Dur Şimdi, 405)

Yalpalı su
Gel git, gel git, gel git! (Kuş Türküsü, 470)

Baygın soluklar, bitkin *gel git*. (Uygarlık Raporu, 463)

Tenha sokaklarda *gelen giden* ölüm. (Sıralar, 473)

Geliri giderine

Bekler (Orta Yurttaş, 531)

Ben bu yaşa *gelmiş* adam

Başka yere *gidemem* ki (Bir İstanbullunun Not Defterinden II, 525)

Çünkü mademki eşit

Gelmeniz gitmenizle. (Kendinizle, 551)

Gelir gider farkına var varma (Arkası, 648)

Gittiler yeniden *geldiler*

Gittilere geldiler. (Peygamberler, 650)

1.2.1.4. Karanlık/Kararmak-Aydınlık/Işık/Ağarmak

Bililir, geceler *karanlıktır*

Gündüzler, evet, *aydınlık.* (Zincir, 100-101)

Düşsem de *karanlığa* bakan yok

Aydınlık bir çizgi. (Çizgi, 122)

Bir *karanlık* içinde bu evler,

Aydınlıkları öyle az ki! (Ayrı Evlere Çıkmak, 125)

Işıktasınız seçilmiyor,

Karanlıkta hepsi. (Edebiyat Matinesi, 178)

Hep *ışıklı* yolda,

Karanlıktan aldım (Hayır!, 181)

Aydınlık çevreyi *karartacak* gölge (Sınır, 193)

Karanlık yaylalardan *aydınlık* geçerken (Zaman Denen Bir Tren, 270)

Aydınlık karanlıkta şimdi daha belirgin (Apartman, 291)

Madenlerin altta *aydınlığa* direnişi

Karanlık bu yüzden kazıya girişildi. (Deşmek, 329)

Kararmış, ağarmış

Döneriz bir gün. (Konuk İşçi, 369)

Ağarsın isteriz karanlık (Kuş Türküsü, 470)

Özlem gecelerini

Aydınlattığından

Nice aşk mektupları

Karanlık korkusundan

Belki de yollanmadı. (Nice, 477)

1.2.1.5. Yaşamak/Diri/Sağ/Hayat/Dirim-Ölmek/Ölü/Ölüm

Yaşamak öyle güzel ki

Ölümü düşünmüyor insan. (Körebe, 33)

Hattâ içinde *yaşarken*

Aşkların, *ölümlerin* omzunda (Evin Halleri, 111)

Hastalıklar haram eder hayatı

Yaşarken ölüm. (Dolmak Boşalmak, 128)

Ölen *öldü*, sen *yaşa*

Küçültmeye benziyor. (Baş Sağlığı, 201)

Dinç *diri* karanfil çoktan *ölü* (Kopuşlar, 239)

Sürer gider *yaşarken ölmeleri* (Gülmeleri, 340)

Hayat ölüm götürü. (Üstün Esre, 412)

Aslında *ölüler* biliyor bu şeyleri
Sağlardan soruluyor. (Ölüler, 446)

Bulanık gecede *yaşamak*
 Yarı yarıya *ölüm*. (Geceye İftira, 611)

Ölüm derdim benzemezdi *ölüme*
Dirim desem benzemiyor *dirime*. (Korsan, 630)

1.2.1.6. Yaz-Kış

Yıllar önce gösterdiğim *kışı*.

Yazdı

Şimdi değil sonra. (Şimdi Değil Sonra, 179)

Çok *çiğ* bu *kızgın yaz*, *çiğ* bu *karakış*! (Kilim, 187-188)

Arada *yaz kış* bahar, dünya dönüyor. (Arada, 216-217)

Kış ortası *yaz* düşlerinde. (İlık Saat, 226)

Ve *kışlara* saklanan meyvalarda

Hiç *yazlardaki* tad olur mu? (Su, 235)

Elimizden tutarlar *yaz* ya *kışa* (Venüs Çizgisi, 268)

Beklerim *kış yaz* ayaz (Bir İstanbullunun Not Defterinden II, 525)

Kışlar yazlar serince

Açık kapı. (Dönüşleri, 552)

Açık yaza kışlardan (Gergin Tel, 619)

Ne yazlar, ne yazılar

Kıştır kalan ([Nerelere gideriz], 643)

1.2.1.7. Gündüz/Sabah-Gece/Akşam

Hem *gündüz*, hem *gecede* (Okumak Hakkında, 32)

Bilinir, *geceler* karanlıktır

Gündüzler, evet, aydınlık. (Zincir, 100-101)

Gündüzden kaçırırsam

Geceleyin sokaklar تنها (Eski Hastalık, 208)

İtilmiş *gündüzlerde*

Çoğu ancak *gecelerde* vardılar (Kadımdılar, 238)

Yabancılar *geceleri* çıkıyor

Gündüzleri görünmüyor. (Konuk İşçi, 369)

Gündüzler gezilmişti, *gece* karanlıkları (Kent, 415)

Sabahlar bu *gece* (Sinanpaşa, 426)

Gecelerde kıvrınmak, *gündüzlerde* üzüntü (Kısık, 607)

Onlar *sabahtan* önce

Yol kenarında

Onlar *akşam* olurken (Site, 622)

Akşamdan kalma *sabah*, yazdan kalma günler (Teyel, 356)

1.2.1.8. Ak/Beyaz-Kara/Siyah

Ak üstüne *kara* çizgi. (Çizgi, 122)

(Düz *beyaz* kâğıtlarda birkaç satır *siyah*. ...) (Birikir, 175)

Ak tazenin göğsünde ağlarken çocuk,
Kaderin *kara* sütünde (Gece Durumu, 206)

Gündüzün çiğ *beyazı* bir *kara* yaygı (Gecede Hatırlamak, 202)

Aralarda *akla kara*, bulmak arayı arayı (Arada, 216-217)

Karardı ak tuzlar neden dumandı (Bahara Girerken Balad, 227)

Ak kara akçalar iyi kötü (Çömlek, 540)

1.2.1.9. Uzak-Yakın

Sisler içinde insanlar, çoğu *yakınken uzak*; (Sisler İçinde İnsanlar, 157)

Ben *uzaklarda* olmalıyım, çok *uzaklarda*
Bir *yakınım* öldümü. (Baş Sağlığı, 201)

En *yakınımızla* bile öyle *uzak* ki ara (Köşebent, 307)

Çarpılır *yaklaşmalar uzaklıklarla* (Çeki, 359)

Acımasızdır *uzak*

Yakın, gecikme, kendini sür!

...

Bazan da *yakın* kollar *uzak* anlar (Yazı Gerçeği, 407)

Yaklaştın mı sağlığında

Şimdi de *uzaksın!* (Acı Utanmak, 440)

Yakınlıklar uzakta

İdam! (İdam Mangası, 557)

1.2.1.10. Soğuk-Sıcak

Fırın-*sıcaktı* içi

Baktı gördü tatlı, duygusuz olmak

Soğudu (Besinler, 174)

Sırtınız *soğuk, sıcak*, ter, buz (Dar Dörtgende Günler, 176-177)

Sıcak kollar gibi sarar *soğuklarda* bizi (İçerlek, 185-186)

Buz-katı *soğuklarda* eğreti

Donmuş *sıcak* benzetmesi bir gülüş (Ödemek, 245-246)

Harlı odalara bırakıp üstünü

Halvetlere *soğuk*

Çekilir arkası yarım (Çekül, 354)

1.2.1.11. İyi-Kötü

Dünyada *iyi, kötü* ne kalmışsa gizli [1960 (28 Nisan-27 Mayıs), 257-259]

Çekişmeler uyuşmalar *iyi kötü*

İşte oturuyoruz (Termit, 469)

Gün geçer *iyi kötü*

Her gün kazanç *iyi kötü*

Birikir bir çömlekte

Ak kara akçalar *iyi kötü* (Çömlek, 540)

Ne gördükse *iyi kötü* (Şairler, 542)

Şimdi ben *iyi kötü* eski anılarımla (Geç İlişki, 645)

1.2.1.12. Almak-Vermek

Verildi alındı (Peygamberler, 649)

Aldığından çoksa *verdiği* rahat (Ödemek, 245-246)

Almaz ki *veresin* rüzgâra

Rüzgâr deli değil. (Ölü Çizgi, 112-113)

Çünkü *alır* boyuna *verir* gözükererek (Ödemek, 245-246)

Kendi seviyesine evler kız *verdi*, kız *aldı* (Evler, 55-56)

Karanlıktan *aldım*

Ben bütün *verdiğimi*. (Hayır!, 181)

1.2.1.13. Dolu-Boş

Bazan *boş* günler

Geçer birden *dolunca* (Şairler, 542)

Dolu testi yerinde

Boş da olsa. (Testi, 406)

Doluydu boş bulunur - - Korkuluk! (Ökse, 360)

Boş! Ver bir *dolu* (Yine, 304)

Ya o *boşluk* duygusu

Siz ki *dolu* acıyla (Siper, 358)

Ne zaman *doldu*

Boştu karşı. (Kent, 415)

Biçimsiz boşluklar

Dolu sandıklarımızda. (Çatı, 423)

Dolar boşalır sular

Ev mi, yollar mı? (Çatı, 423)

1.2.1.14. Zengin-Fakir/Yoksul

Fakir doğup büyüdüm,

Zenginler var. (Kahveci Kızı, 37)

Zengin evler fakirlere çok yüksekte baktılar, (Evler, 55-56)

Zenginliği, fakirliği

İnsan zamanla anlıyor. (Değişen Dünya, 95)

Yoksula ekle para, zengin! (Ekler, 209)

1.2.1.15. Var-Yok

Kalsın, istemem

Her şey *var* da dünyada

Yoksa

Yalnız benim gerçeğim. (Hayır!, 181)

Yokken varsanız varsınız (Uçurtma, 348)

Sayıların ortak katları

Vardır da yoktur

Hiçbir katta çokları. (Çeki, 359)

Görülür bak masalar da

Bir bardak *var yoklar* gibi taşıyor (Masa, 364)

Sıcağın geçmişi *var*

Buzun geleceği *yok*. (Buz Üzerine Bir Yorum, 521)

1.2.1.16. Dost-Düşman

Kimi gece *düşman*,

Sıcak kollar gibi sarar soğuklarda bizi

Kimi gece *dost* ev. (İçerlek, 185-186)

Dost ise asık, *düşman* ise güleç (Gelen Kim, 199)

Düşman dost bir yüzü unutmak

O yüzden görmeyince.

...

Düşman dost bir gün bir şey geçince. (Termit, 469)

Dostlar da şimdi

Düşmandan farksız (Kanser Grafisi, 555)

1.2.1.17. İnnek-Çıkmak

Adamlar *çıkıyor* yokuştan

İniyor adamlar yokuşu (Elif, 73)

İner ine derinde iğneler ince

Çıkar düze çelme çevrilir yolunuz. (Derler, 224)

İner çıkar bir fırça (Temizlik, 404)

Çıkar nerden sayrılık

İner nerden acı (Strateji, 488)

Çıkar Golgota yokuşunu

İner Hıra dağlarından (Peygamberler, 649)

1.2.1.18. Geçmek-Kalmak

Geçici dünyada insana

Kalıcı değil ana baba (Gençlik, 60)

Geçer gider uğultusu çok kez trenlerin

Kalır makas, *kalır* kara somunlarda tuzu (Travers, 231)

Kaldı, *geçtiğinden* üstünlüğü (Geçmek, 240)

Kalsam geçse zaman nereye bıraktılarsa

Hiç aramasalar. (Dal, 248)

Önemli mi *geçmemiz*

Kalalım. (Sınıf Değiştirmek, 519)

1.2.1.19. Yanmak/Parlamak-Sönme

Parladı söndü bir çelik çizgi (Ve Görmemiz Bilmediğimiz Birini, 242)

Lambası gevşek fener

Bir *yanar* bir *söner*

...

Ağzınızda sigara

Bir *yanar* bir *söner* (Tiryak, 534)

Ne yapar pervaneler

Yandı mum *söndü* tükendi (Derd, 547)

İşıklar *yandı söndü* (Yollar ve Evler, 604)

1.2.1.20. Başlamak-Bitmek

Biter hafif bombelide alkol

Başlar birden bir kara (Kongo, 162)

Bitişleri düşünmekten başlatabildik mi (Yaralar, 328)

Çekip gittiğimde

Başlanmış, bitmemiş (Direk Eğridir, 409)

Biten yokuşta

Başlayan düzlük, (Teleks, 520)

1.2.1.21. Az-Çok

Bardağa su koyunuz *az* veya *çok* (Fenni Eğlence, 38)

Vakit *azaldıkça çoğalmam* gerekiyor (Geç İlişki, 645)

Biliriz bir beden ağrısı

İlacı var

Yeri orası

Azalı, çoğalı arasına. (Uzaklık, 528)

Düşündüler *çok* mu *az*,

Gel biz de düşünelim. (Yine, 304)

1.2.1.22. Dar-Geniş

Siz *geniş* zamanlar umuyordunuz

Çirkindi *dar* vakitlerde bir sevgiyi söylemek. (Sevgilerde, 171)

Az ilerde basık, *dar*

Sur kapısından *geniş* (Yedikule, 443)

Önünde *geniş* idi

Dar gururu besliyor. (Besinler, 174)

Gir, çık, *dar* şimdi, caddeler *geniş*. (İç Yapı, 397)

1.2.1.23. Uzun-Kısa

Güzel ama *uzun* kumral ama *kısa* (Derler, 224)

Kısa, uzun bir liste (Kitaplarda Ölmek, 214)

Bilim betikleri başında *kısaltmalar*

Önler ilerde boşuna *uzatmaları*: (Kısaltmalar, 277)

1.2.1.24. Ateş-Su

Ateşli kül cız eder *suya* değince. (Fenni Eğlence, 38)

Ellerinizi *suda* beyaz

Ateşlerde pembe. (Kumaş, 114)

O *ateşler* içinde tam *sular* akarken (Kunduz, 340)

1.2.1.25. Eski-Yeni

Yeniler derken *eski* vitrinleri, çocukluk.. (Yatak, 318)

Bir denizci *eski* göğe *yeni* flamalar asar (Periskop, 323)

Artık *eski* yere gidemez oldunuz mu

Hele hiç *yenisine* (Teyel, 356)

Necatigil'in şiirlerinde yer alan diğer ikili karşıtlıklara şu şiirlerde rastlanmaktadır:

At Var, Meydan Bulunmuş, 24; Kahveci Kızı, 37; Hülyâların Şiiri, 84; Dalila, 88; Evin Halleri, 111; Kumaş, 114; Çizgi, 122; Ayrı Evlere Çıkmak, 125; Dolmak Boşalmak, 128; Ters Yüz, 132; Havasız Soluklar, 144-145; Gülüşleri, 158-159; Üstümüzdeki, 167; Birikir, 175; Dar Dörtgende Günler, 176-177; Coğrafyada Şart Kipleri, 192-193; Gelen Kim, 199; Eşyalar, Sessizlik, 204; Ekler, 209; Yaş, 213; Köprü, 215; Eli Kalem Tutmak, 223; Hesaplar, 226; Ve Çiçek, 236; İncir Yaprakları, 237; Ödemek, 245-246; Su, 353; De, 275; Panik, 290; Mekik, 292; Çember, 298; Zar, 305; Bir Mendilde Yaşları, 311; Sürgün,

314; Ölü Örgü, 342; Kışla, 352; Gibi Kar, 353; Yün, 358; Boz, 366; Uzaklarda Çok Ölü, 369; Göz, 370; K T L, 372; İç Yapı, 397; Buldozer, 403; Testi, 406; Tûtî, 406; Yazı Gerçeği, 407; Direk Eğridir, 409; Yoyo, 428; Duraklar, 445; Abdal Musa, 453; Kent Sürgünü Bir Ana, 464; Yazlık, 465; Döner Ayna, 468; Termit, 469; Duyuru, 479; Kukla Tiyatrosu, 480; Klinik Olayları, 516; Sınıf Değiştirmek, 519; Buz Üzerine Bir Yorum, 521; Protez, 529; Şairler, 542; Eşya, 554; Allahla Dargın, 594; Ömür, 597; Esaret, 598; Site, 622; Not, 635; Kaldıraç, 642.

1.2.2. Biçimsel İlişki Karşıtlıkları

Bu türün örneklerinde Türkçede aynı ya da aynı kökten türemiş sözcüklerin değişik ekler alarak oluşturdukları karşıtlıklar yer almaktadır (Aksan, 2009a: 130).

Aşkla gelir Sevim'e *sevimli* yaşama

Ne zaman ek değişir aynı Sevim *sevimsiz* (Ekler, 209)

Anlatmak ayıptı daha *gidememişlere*

Gitmişliklerini. (Kibritler, 367)

Bilerek bilmeyerek çektirdikleri. (Çeki, 359)

Gelir gider farkına *var varma* (Arkası, 648)

1.2.3. İlişkisel Karşıtlıklar

Bu türde yer alan örnekler birbiriyle ilgili kavramlar arasındaki karşıtlığı göstermekte, aynı konuyla ilgili, ancak ters anlamlı olan sözcüklerden oluşmaktadır (Aksan, 2009a: 130).

İstemedi yoksa

Üvey sokak yerine *öz* anne cadde (Besinler, 174)

Hem bazı *kayıplar* bir bakıma *kazançtır* (Kuyruk, 225)

Büyük bankalar gibi *aktif-pasif* (Ödemek, 245-246)

Alırsız satarsız bu ne alışverişi? (Alırsız, 312)

Kırallar da kul bu sarayda (Zebra, 351)

Sağcıydı onun için

Solcu ondan ötürü. (Üstün Esre, 412)

İnsan, doğa

İki karşıt arasında (Eksik Güvence, 458)

1.2.4. Yön Gösteren Karşıtlıklar

Türkiye Türkçesindeki sağ-sol, alt-üst, doğu-batı, kuzey-güney, yukarı-aşağı gibi örnekler bu grupta yer almaktadır (Aksan, 2009a: 131).

1.2.4.1. Sağ-Sol

Sağ sol duruk su ve Mısır mumyaları (İki Başına Yürümek, 316)

Çekilir sağa sola

Koltuk, masa, etajer (Temizlik, 404)

Sağında solunda boşluklar olan

Yuvarlak ya da yumurta biçimi (Alırsız, 312)

Durur bir yol sağa sola bakınır (Siper, 358)

Sağa sola yere

Atarsınız, gitse ya, (Yoyo, 428)

Sağda solda follar

Çökülür yanlarına. (Fol, 549)

1.2.4.2. İç-Dış

Evlerin içi devir devir değişti
Evlerin dışı pencere duvar..
Evlerin içi oda oda üzüntü,
Evlerin dışı pencere, duvar. (Evler, 55-56)

İncedirler aman ne nazik
İçerde zalim nobran
Kıskanç
Dışarıya karşılık. (Ters Yüz, 132)

İçerde, dışarıda
Beklerim belli etsin düşmanlar
Kirli içyüzlerini. [1960 (28 Nisan-27 Mayıs), 257-259]

Keser kalın yapraklar dıştaki uğultuyu
Sürse bile içte eski çağıldı (De, 275)

Dışarıyı dinleme, içerdeyim
Kımıldayan perdenin şimdi az berisinde.
İnsan kimi geceler niçin uğrar dışarı?
Bir gerçeğin içinde kendini dinlediyse. (İçerde, 281)

İçerden gelen ses dışarıdan duyamam ki. (Hangi Han, 476)

İçerdeki işlerini bitirsin diye
Dışarda biri
Sabırla bekledi. (Dışardaki, 549)

İçerden dışarıdan kilitli
Dirim desem benzemiyor dirime. (Korsan, 630)

1.2.4.3. İleri-Geri

Yol ayrımı, *ileri* ya da *geri* (Kaldıraç, 642)

Ya çok *ileri gider* ya da çok *geri kalır*,

Düzgün işletemeyiz. (Zaman Kayması, 266)

1.2.4.4. Alt-Üst

Zırhlılar gittikten sonra

Deniz üstü dalgasız

Sormalı balıklara

Nasıldır *deniz altı*. (Denizaltı, 89)

1.2.5. Diğer Karşıtlıklar

Gerek şiir dilinde gerekse konuşma dilinde sözcük düzeyinde meydana gelen kavramsal karşıtlıkların dışında çeşitli ilişkilerin etkili olduğu başka karşıtlıklar da meydana gelir. Karşıt anlamlılık ilişkisi içindeki ögeler, ortak bir anlam eksenini ve karşıt anlambirimcikler sunarlar (Kıran ve Kıran, 2018: 348). Bunun yanında aynı kavram alanında bulunmayan ama birbirlerine karşıt anlambirimcikler ve karşıt duygu değerleri sunan kimi göstergelerin şiir dili içerisinde birbirlerine karşıtlık oluşturacak şekilde kullanıldığı görülür. Ayrıca birbiriyle çelişik bilgi, duygu, durum, olayların bir arada verilmesi de karşıtlık meydana getirir. Kimi örneklerde değişmecelerin etkili olduğu görülen bu tür karşıtlıkların bazı çalışmalarda “imgesel karşıtlık” başlığı altında ele alındığı görülmüştür.

Ev-sokak karşıtlığı Necatigil’in şiirlerinde sık rastlanan karşıtlıklardandır. Necatigil (1983: 542) için “insanı saran her hacim, her mekân, her barınak bir evdir”. “Sokak” ise “evin dışında kalan dünya”dır. Necatigil’in ev ve sokak kavramlarına yüklediği yeni anlamlarla meydana getirilen karşıtlık ilişkisi “Sokaktan Gelmek” (Necatigil: 2017: 129) şiirindeki şu dizlerde görülebilmektedir:

“Odalara kapanıp oturdunuz

İçinize evin serin sessizliği doldu.

Koruyucu duvarlara borçlusunuz

Çevrenizde dalgalanan dostluğu.”

Çetin (2013: 244), Necatigil'in "ağırlıklı olarak "ev-sokak" karşıtlığı bağlamında evi sokağın her türlü fizikî, sosyal ve kültürel olumsuzluklarına karşı korunulabilecek bir barınak ve sığınak olarak algıladığını" belirtmiştir. Burada şairin ev kavramını "serin sessizlik", "koruyucu duvarlar" ve "çevrede dalgalanan dostluk" ifadeleri ile ilişkilendirdiği görülmektedir.

Bir sokağa çıkmayın bozulur bunca büyü
Yavan gelir size,
Hayatınız kuytu ve küflü,
Sokaklarsa aydınlık ve taze.

Evin koruyuculuğu ve dost ortamına karşın sokaklar çeldiricidir; insanı evinden, ailesinden, sevdiklerinden uzaklaştıracak bir albeniye sahiptir. Şair sokakların albenisini "aydınlık ve taze" olarak nitelendirmiştir. Ev, yani, insanın dar çevre içindeki hayatı, sokak karşısında "kuytu ve küflü" kalmaktadır. Şair bu satırlarda birbiri ile zıt kavram alanları içerisinde yer alan *aydınlık-kuytu* ve *taze-küflü* sözcüklerinin yine birbirine zıt duygu değerlerinden faydalanmıştır.

Bizim çocukluğumuz
Karanlık, paslı..
Sen güneşlerde yaşa
Altın saçlı! (Mavi Işık, 121)

Aynı durum bu satırlarda da görülmektedir. Karşılaştırılan iki durumdan olumsuz olan "karanlık" ve "paslı" sözcükleri ile nitelendirilirken daha olumlu durumda olan için "güneşlerde yaşamak" ve "altın saç" ifadeleri uygun görülmüştür.

Karıncaydı devenin
Tepip oyluğun ezen,
Bir bücür yere çaldı
Dev gibi pehlivanı - -
Unuturlar ânı. (Abdal Musa, 453)

Bu satırlarda şair *bücür* ve *dev gibi pehlivan* arasında bir karşıtlık meydana getirmiştir. Bu iki dil birimi /boyut/ ortak anlambirimciği ile birbirine bağlanmış durumdadır. Şair /boyut/ anlambirimciğinden hareketle aynı karşıtlığı karınca ve deve sözcüklerinde de yakalamayı amaçlamıştır. Karınca ve deve kavramları /boyut/ bakımından birbirine /büyük/ ve /küçük/ karşıt anlambirimciklerini sunmaktadır.

Artık merceklerde *fil* ya da *karınca*

Yoksa fark (Sini, 403)

Bu satırlarda da aynı ilgiyi görmek mümkündür. Şiirde, görüntüyü olduğundan büyük görmeyi sağlayan “mercek” altında, bu iki canlının birbirlerinden farkı olmadığı belirtilerek aralarındaki /boyut/ kaynaklı karşıtlıktan faydalanılmıştır.

Bu tür karşıtlıkların Necatigil’in şiirlerinde yer alan diğer örnekleri şunlardır:

Evlerde *saadetler sabunlar gibi köpürdü:*

Dışardan geldi bir tane, nar gibi,

Arttı, eksilmedi.

Evleri felâketler taunlar gibi süpürdü:

Kaderden eski fırtınalar gibi,

Ardı kesilmedi (Evler, 55-56)

Siz *kurt oğlu kurtsunuz*

Bir ben biliyorum sizi

Bir ben görüyorum, *kuzu* postuna girdiğinizi, (Maskeli Balo, 97)

Yanan tutuşan alnımda

Yalnız senin *serinliğin*. (Oyun 4 Tablo, 98)

Ona göre *güneşler doğsa* bâri,

Geceler içinde kaldık. (Zincir, 100-101)

Silinmeden o güzelim gölgeniz,

Parlayınız ufukta. (Çizgi, 122)

Örneğin daha demin *kavgalar, dargınlıklar*

Varken –işliyen saatler gibi alışılmış-

Kapı çalınsa, biri gelse, *gülüşlerin, kaynaşmaların* (İçerlek, 185-186)

Kuş tüylerinde miydi, yoksa *katı kerpiç*. (Eli Kalem Tutmak, 223)

Tüy gibi hafif kaldırınca

Sonra *kurşun* akşamlar (Ödemek, 245-246)

Yani ne mi diyorum, çok *kurak* tarla
Çünkü asıl şiirler bekler bazı *yaşları*. (Açık, 303)

Ya çok *yavaş* ya da *fırtına* gibi
İşler beyinler. (Bir Hastalık ve Korku, 536)

Ya bir *arpa* boyu, ya bir *mızrak* boyu.

...

Ha bir arpa boyu, ha bir mızrak boyu.

...

Kabir arpa boyu, kabir mızrak boyu. (Hepsi Bir Bence, Yeter ki..., 592)

1.3. Kavram Alanlarından Yararlanma

Aksan, kavramı “insanların çevresindeki nesnelere, olay ve durumlara ait, kişisel gözlem ve deneyimlere dayanan tasarımlarının zihinde yer eden ve bir soyutlamayla dile dönüşen yönü, göstergelerin gösterilen yanı” olarak tanımlamakta ve bir dilin söz varlığı temelinde düşünülürse, kısaca “bir sözlükte madde başı olarak yer alan sözcükler” olarak nitelenebileceğini belirtmektedir (Aksan, 2009a: 41).

İnsan zihninde kavramlar çeşitli yönlerden birbirleri ile ilişki içerisinde. Zihnin kavramları algılamasında ve sınıflandırmasında önemli bir rol oynayan bu ilişki *kavram alanı* olarak adlandırılmaktadır. Alman dilcisi Jost Trier’in 1931’de *Der deutsche Wortschatz im Sinnbezirk des Verstandes* (Anlığın Kavramsal Kesimindeki Almanca Sözcük Hazinesi) adlı çalışmasında temelini attığı bu kuram için *alan kuramı*, *dilsel alan*, *sözcük alanı*, *sözlük alanı*, *sözlüksel alan*, *anlam alanı*, *kavramsal alan* terimleri de kullanılmaktadır (Karçığa, 2015: 101-102).

Kavram alanları bir dilin söz varlığında yer alan bütün sözcükler ile bu sözcüklerin *sözlüklere girmiş* yan ve mecaz bütün anlamları ve bu sözcüklerin bir araya gelerek oluşturdukları bütün kalıplaşmış dil birimleri için; kısacası dilin sözlükte madde başı olabilecek bütün birimleri için geçerlidir. Dilin söz varlığındaki değişiklikler kavram alanlarını da etkilemektedir. Bu değişimler kavram alanlarını genişletebilir, daraltabilir; bir kavram alanını yok edebilir ve yeni bir kavram alanı meydana getirebilir (Yılmaz ve Efe, 2019: 26-27). Örneğin dilimizde önceleri şeftali, kayısı, zerdali, armut gibi meyvelerin

ortak adı olan *erük* (*erik*) sözcüğünün, 11. yüzyıldan itibaren yaşadığı anlam daralması ile sözcüğün kavram alanının da değişmesi buna iyi bir örnektir (Aksan, 2009a: 43).

Şiir dilinde ses benzerliğine dayanan kafiye ve redif⁸ örneklerinde; tenasüb, îhâm-ı tenâsüb, teşâbüh-i atrâf, leff ü neşir ve iştikak⁹ sanatlarında kavram alanlarından faydalandığı görülür. Saraç, bunlardan tenasüb sanatının önemini şöyle ifade etmektedir: “Bu ifade özelliğinin birbiriyle ilişkili kelimelerin bulunduğu kavram alanını belirginleştirmek, söylenilmeyen diğer öğeleri de hatırlatmak ve metnin etrafında döndüğü ana fikri belirlemek, yazarın psikolojisine kapı açmak, üslûbunu belirlemek gibi önemli yönleri vardır” (Saraç, 2006: 160).

İsa Kocakaplan (2007: 155) ise aynı sanat için “Tenasüb söze güzellik ve anlam genişliği kazandırır. Bir mânâ kompozisyonudur. Edebî eserlerde yer alması tabiidir. İfadeyi süslemek gayretiyle yapılmaz, sözün akışına uygun gelir.” demektedir. Kocakaplan’ın da belirttiği gibi aynı kavram alanını paylaşan sözcüklerin aynı metin içerisinde kullanılması, söze güzellik ve anlam genişliği kazandırmasının yanı sıra bağlamın da bir gerekliliğidir. Tıpkı günlük dilde olduğu gibi şiir dilinde de sözcükler birbirinden bağımsız düşünülemede; sözcüklerden birinin açıklanması, kavranması için onunla ilişkili başka sözcüklere/sözcük öbeklerine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenle şairler iki sözcük arasında, örneğin, eğretileme ilişkisi kurarken bu sözcüklerle bağlantılı kimi sözcükleri de şiir içerisinde birbiri ile ilişkilendirmek durumunda kalır. Böylece temel bir eğretileme etrafında bu eğretilemeye bağlı yeni benzerlik ilişkileri kurulmaktadır. Necatigil’in “Ekler” (2017: 209) adlı şiiri bu türde bir örnektir:

Biz sözleri eklerle yaratır, yok ederiz

Türer yeni yeni sözler eklerden.

Ektir sıfat yapar ismi

Fiil olur bir ekle bir yansıma

Ekten doğar bir isim aslında fiilken.

Tanrı, tanrısalsal, tanrıca

⁸ *Kafiye*, en az iki dize sonunda, anlamca ayrı, sesçe birbirine uyan iki sözcük arasındaki ses benzerliğidir. *Redif* ise kafiyeden sonra gelen harf, ek, takı ve sözcüklere denilmektedir (Dilçin, 1983: 59, 68).

⁹ *Tenasüb* aralarında anlam bakımından -tezadın dışında- bir ilişki bulunan iki veya daha fazla kelimenin bir ibarede toplanmasıyla; *îhâm-ı tenâsüb* ibarede bulunan kelimelerden birinin veya birden fazlasının tenasüb ilişkisine kastedilmeyen anlamıyla katılmasıyla; *teşâbüh-i atrâf* bir sözün başlangıcına münasip bir şekilde sona erdirilmesiyle yapılmaktadır. *Leff ü neşir* iki veya daha fazla kelime veya hükmün zikredilmesinden sonra bunlarla aralarında ilişki olan kelime veya hükümlerin sıralanmasıyla; *ıştikak* ise bir kök ile o kökten türemiş bir veya daha fazla kelimenin aynı ibarede bulunmasıyla yapılmaktadır (Saraç, 2006: 160, 179, 255).

Sevmek, sevgi, Sevim

Sıfatlar, isimler bu yoldan türer.

Ekler olmasaydı nasıl yaratılırdı

Evden, resimden; evler, resimler?

Şiirin bu ilk satırlarında kullanılan *söz, ek, türe-, sıfat, isim, fiil* ve *yansıma* sözcükleri birer *dil bilgisi* terimidir. Devamında ise örnek vermek için başka bir kavram alanı türünden; *tanrı* (tanrı, tanrısalsal, tanrıca) ve *sev-* (sevmek, sevgi, Sevim) köklerinden türetilmiş sözcüklerden faydalanılmıştır. Şair bu satırlarda ilerideki dizelerde yapacağı eğretileninin *kendisine benzetilen* ögesiyle yani “sözcük” kavramı ile ilgili terimleri kullanarak okuru hazırlamak amacındadır.

Kimi insanlar da tıpkı buna benzer

Tüerer yeni yeni kişiler eklerden

Yoksula ekle para, zengin! Cahile ekle bilgi, bilgin!

Düşün neler kattığını bir adama

Örneğin yiğitliğin.

Bir kimseyi eklerdir çıkarır yukarlara

İletir kişiyi Kaf dağına bir para

İnsanlığa yükseltir insanı bir aşk

Varılır yücelere eklenen çabalarla.

Ama ekler eldekini alır da!

Erdem komaz insanda bakarsın bir para

Düşürür çamurlara bakarsın bir aşk

Kötü tutkularsa yakar yıkar yıllarca.

Şiirin tamamında şair *insan*’ı *sözcük*’e eğretilmiştir. Şiirin temelinde yer alan bu eğretilen, insanın hayatına sonradan dâhil olarak onun iyi ya da kötü yönde değişmesine sebep olabilecek *para, bilgi, yiğitlik, aşk* gibi etkenlerin yeni sözcükler türetmeye ya da sözcüklerin cümle içindeki görevini belirtmeye yarayan *eklere* eğretilenmesini sağlamıştır. Sözcükler için “türemek” ne ise insanlar için de “değişmek” odur.

Biz her şeyi eklerle yaratır, yok ederiz

Aşkla gelir Sevim’e sevimli yaşama

Ne zaman ek değişir aynı Sevim sevimsiz

Yitip giden aşklarda.

Şiirin son kısmında şair, insanlar ve sözcükler arasında kurduğu ilgiyi “sevgi; bir kimseyi ya da şeyi başkalarına sevdiren özellik” anlamına gelen ve aynı zamanda bir kadın ismi olan *Sevim* sözcüğünde göstermektedir (TDK, 2011: 2081). “Aşkla gelir Sevim’e sevimli yaşama/ Ne zaman ek değişir aynı Sevim sevimsiz” satırlarında ekin değişmesi hem *sevim* sözcüğüne gelen -li/-siz eklerinin değişimini hem de şiire konu olan *Sevim*’in aşkla ilgili duygularının değişimini ifade etmektedir. Ayrıca şair bu satırlarda bir insanı ve bir sözcüğü aynı ses birliğinde buluşturarak insan-sözcük eğretilmesini pekiştirmiştir.

Benzer bir kullanım “Evin Halleri” (Necatigil, 2017: 111) şiirinde görülür. Bu şiirde *hâl* sözcüğünün çok anlamlılığından faydalanan şair, “ev” kavramının ise hem göndergesini hem de göstergesi olan “ev” sözcüğünü kast edecek biçimde kullanmıştır. Şair böylece evin çeşitli durumlarını ev sözcüğünün beş hâli (*yalın hâli*, *-i hâli*, *-e hâli*, *-de hâli*, *-den hâli*) ile ilişkilendirmiştir. Ayrıca şair her dörtlüğün sonunda ev sözcüğünü bu hâl ekleri ile çekimleyerek başlık ile şiir arasında bir bütünlük yakalamayı amaçlamıştır:

Bomboş, *ev*.

...

Bırakacaksınız *evi*.

...

Akşam erkenden *eve*.

...

Işıklar varsa *evde*.

...

Ayrılmak varken *evden*.

Bazen şairin aynı sözcük kökünden türemiş birden fazla sözcüğü aynı şiir içerisinde kullanarak bir kavrama vurgu yapmak istediği görülür. “Kan” (Necatigil, 2017: 527) şiiri bu türde bir örnektir. Bu şiirde kan sözcüğünden türemiş sözcüklerin oluşturduğu bir kavram alanından faydalanılmıştır.

Çırpınan pıhtılar denizinde
Kanlarla çevrili bir adayım,
Bir yerime bir iğne batırılsa
Kan akıyor.

Sanki sade kan taşıyor kervanlar

Yollara sızan kan,
Kan bankası insanlara
Silahlar saldırıyor.

Yılgın, bezmiş canlar
Kıyım, kaza - -
Kan tüter bacalardan, analar
Kanlı cesetler sarmış sırtlarına.

Şiirde ölüm ve kan arasındaki bağlantıya vurgu yapılmaktadır. İnsanlar kan bankalarına benzetilmektedir; değişmeceli bir kullanım ile kervanlar insan değil kan taşımaktadır. Kıyım ve kazaya uğramış evlerin bacalarından kan tütmetedir; bu imge ölümün evler üzerindeki etkisini göstermektedir.

Kan verir, kan güderiz, kana kan
Kanda iki elimiz,
Kan başa sığıyor, kan çıkıyor
Her kan grubundan.

Kan gütmek, kana kan, kanı başa sıçramak, kan çıkmak deyimlerinin tamamı benzer duygu ve durumlara işaret etmektedir ve kan ile ölüm arasındaki ilişkiyi güçlendirmektedir. “Kan vermek” öbeği deyim anlamında değil, *kanı dökülmek, ölmek* anlamında kullanılmıştır. “Kanda iki elimiz” satırında deyim kendi anlamından uzaklaştırıldığı görülür. *İki eli (kızıl) kanda olsa* deyimini “elindeki iş ne kadar önemli olursa olsun” anlamına gelmektedir ancak burada deyim oluşturulan sözcüklerin söz dizimi ve anlamı değiştirilmiştir (TDK, 2011: 1163). “Her kan grubundan” satırında ise, kan gruplarındaki farklılıklardan yola çıkılarak insanlar arasındaki daha soyut (düşünce, görüş) farklılıklarının ifade edildiği ya da insan ve kan sözcükleri arasındaki değişmeceli ilişki ile “her insan topluluğundan” ifadesinin verilmek istendiği söylenebilir.

Yerden göğe kısa yolumuzda
Çokluk kan yürümeleleri,
Sonra kanamalar
Ve bu çağ mermileri. (Kan, 527)

Şiirin son dörtlüğünde yer alan “Çokluk kan yürümeleleri” satırında ise “bir organda aşırı kan birikmesi” anlamına gelen *kan yürümeleleri* deyimindeki “yürümele” sözcüğü “Yerden göğe kısa yolumuzda” satırındaki eğretileme ile ilişkilendirilmiştir (TDK, 2011:

1292). *Yerden göğe kısa bir yola* olarak eğretilenen hayatta, “yaşamak” bu yolda yürümektir. Kendi anlamından uzaklaştırılan “kan yürümleri”, aslında sürekli kanlı (*zorlu*) bir mücadele içerisinde yaşamının ifadesi olmuştur.

“Bronskopi” (2017: 654) Necatigil’in kavram alanlarından faydalandığı şiirlerinin belki de en ilgi çekici örneğidir. Aynı bilgi alanına ait sözcüklerin kullanıldığı bu şiirin özelliği, şairin şiiri yazarken kendi hastalığının teşhisi için yapılan bronkoskopi (İng. *bronchoscopy*) işleminin raporundan faydalanmış olmasıdır (Akgül, 2016: 14). Tıbbi bir belgeye dayanan şiirde pek çok tıp terimi yer almaktadır.

“Genel anestezi altında
Sağ ana bronşa girildi
Kısmen mobil ve normal mukoza
Açık bronş ağızları, segment ve lob
Sekresyon yok, tümöral bir kitleye rastlanmadı.
...”

Necatigil’in şiirlerinde faydalandığı kavram alanları şu şekilde sınıflandırılabilir:

1.3.1. Aynı Kökten Türemiş Sözcüklerin Oluşturduğu Kavram Alanları

Aynı kökten türemiş sözcük ve sözcük öbekleri bir kavram alanı meydana getirir. Buna kelime ailesi adı da verilmektedir (Aksan, 1971: 254).

Ekten doğar bir isim aslında fiilken.

Tanrı, tanrısal, tanrıca

Sevmek, sevgi, Sevim

...

Aşkla gelir *Sevim*’e *sevimli* yaşama

Ne zaman ek değişir aynı *Sevim sevimsiz* (Ekler, 209)

Bir yerime bir iğne batırılsa

Kan akıyor.

...

Kan bankası insanlara

Silahlar saldırıyor.

...

Kan tüter bacalardan, analar
Kanlı cesetler sarmış sırtlarına.

...

Kan verir, kan güderiz, kana kan
Kanda iki elimiz,
Kan başa sığıyor, kan çıkıyor
 Her kan grubundan.

...

Çokluk *kan yürümleri,*
 Sonra *kanamalar*
 Ve bu çağ mermileri. (Kan, 527)

Her şey *araya giriyor, aradan çıkıyor*
Arada çocuklar doğuyor, büyüyor, yürüyor

...

Her şey *arada oluyor arada bir, bir arada*

...

Aranarak yordamlarda *bir ara*
 Yaşarsın.
 Derken dürülür defter, başkasına gelir sıra
 Sen *aradan çıkarsın.* (Arada, 216-217)

1.3.2. Aynı Bilgi Alanına Ait Sözcüklerin Oluşturduğu Kavram Alanları

Aynı bilgi alanına ait terimler/kavramlar birer kavram alanı oluşturmaktadır. Bu türün Necatigil'in şiirlerinde yer alan örnekleri şu şekildedir:

Tıp:

Şizofren, paranoyak
 Çatarlar hiç yoktan
Seksomanyak. (Klinik, 434)

Sara, sıtma, migren

Yaklaşımı yalnızlığın.

...

Ne *vitamin*, ne *kinin*

Bol şiirler alın! (Çökelek, 484)

Uzun sürer

Filim, tahlil

Kanda *bulgu*.

Alerji, tansiyon

Ya da bir *vitamin* önemsiz belki. (Kanda, 488)

“*Genel anestezi altında*

Sağ ana bronşa girildi

Kısmen mobil ve normal mukoza

Açık bronş ağzları, segment ve lob

Sekresyon yok, tümöral bir kitleye rastlanmadı.

...” (Bronskopi, 654)

Kimya:

Çapraşık bir yol çizer sert-katı kartlarla

İlk gençliğin o savruk harcaşları.

P₁, P₂, O₃, magnezyum fosfat

Kalır *köpük* dünyalarda *kimyanınki*,

Odalarda yalnızken parlar *fosfor*

Çaresiz soluklar, çıplak artist resimleri. (Fosfor, 210)

Yastıklarda gözyaşları mı var yaş

Sağlam duvar tepserir *güherçile* yaş

Nice şiirler yıllar yılı açmaz

Parlar birden *magnezyum* yaş.

Nice aşklar ölümsüzleyin söner balon yaş

Nice tutkular *sabun köpükleri* son yaş
 Her yazım bir siliştir siler birkaç
 Denizdibi *demirlerinden pası*
 Kurtuluş yaş (Yaş, 213)

Deterjan, naylon, yıka, giy
 Tıkanır gözenekler, kurdeşen.
 Sapar dereler yollarını
Sentetik leşlerinden.

Bu artıklar ne artık, kumar toprak
Plastik kaplar, bidonlar, *asit*.
 Ölü balık, yoz ağaç, çevre kirlenmeleri
 Baygın soluklar, bitkin gel git. (Uygarlık Raporu, 463)

Anatomi:

İndikçe aşağıya
Topuklardan dizlere kesiklik
Kalçalara yukarı, *bel göğüs* bölgeleri
Boynuna sırta - - yok kurtuluş
 Bir sen, civciv küçüğü en büyük kurtarıcı! (Uçurtma, 348)

Hüzün veren yanlarımız - -
Böbrek, ciğer kiminde, *çene* düşer ötekinde.
 Durur *kelle kulak*
 Da gider *kalp* vakitsiz,
 Günlerden birinde birinde bir *mide*.
 ...
 Hangi *organ*, hangi *organ*
 Fire - - Tartın terazilerde! (Fire, 359)

Coğrafya:

Coğrafya kitabında konu:

*Yeryüzünün şimdiki hali.
Ülkelerin yüz ölçümü,
Engebeler, dağ, orman, vadi.*

*Akar su, iklim, yağış
Bitkiler, nüfus, konuşulan dil
Halkın geçim kaynakları
Ülkeleri bildirir
Bir coğrafya kitabı.*

...

*Ne denizler deniz, dağlar dağdır
Ne bahçeler bahçe
Yok öyle göller
Ben olmayınca.*

*Ben gidemiyorsam
Kitaplar aldatır
En verimli toprak, ben göremiyorsam
Katı, kıraç, kısır.*

*Gök-delen yapılardan söz açar
Işıklar içinde bir şehir (Coğrafyada Şart Kipi, 192)*

Matematik:

*Bilmeden teğetlerde
Uzadı
Beri gel pergel
Çiz dar dairemi! (Pergel, 481)*

*Topla, çıkar, ne katar
Bir sağlama
Sonuca. (Has Ölüm, 499)*

İktisat:

Bir fidandı bahçenize dikildi
Su olun güneş olun *yatırımlar yatırın*

...

Ödenmeli ölümler önceden
Her ihtimale karşı
Bir kenara konan *para*
Durur daha yaşarken *ödenmiş* ölümler
Yaşlı ninelerin yoksul çıkınlarında.

...

Kat kat paçavralardan çıktı partal *paralar*
Bir kâğıttı âdi
Karşılıksız bir çek, bir ciro hileli
Sizi bir kumar gibi harcadılar
Bir *koyan* hep on *aldı*.

Ben derim ki insan son gününde
Bir *bilanço yapabilmeli* ömrüne
Büyük *bankalar* gibi *aktif-pasif*
Aldığından çoksa *verdiği* rahat
Gidebilir ölüme. (Ödemek, 245-246)

Spor:

Çok şey oluyor *spor* yürüyor
Şaşmaz bir saat bir *raket*
Bir *pedal* geliyor
Tekerlek farkı
Yer yerinden oynuyor.

Ringde bir *boksör*
Kesilen soluklar
Dünya duruyor.

Milyonlara *transfer* kırallar
 Kapanın elinde
Yelken, judo, eskrim
 Bir *basket* uzun boy hapşırır
 Dünya biliyor.

Ligler, kupalar say say
 Eşsiz bir *vole*, harika *frikik*
 Bütün gazetelerde.

Haberleri dinlediniz, *spor!* (Spor, 467)

Dil bilgisi:

Biz *sözleri eklerle* yaratır, yok ederiz
Türer yeni yeni *sözler eklerden*.
Ektir sıfat yapar *ismi*
Fiil olur bir *ekle* bir *yansıma*
Ekten doğar bir *isim* aslında *fiilken*.
 Tanrı, tanrısal, tanrıca
 Sevmek, sevgi, Sevim
Sıfatlar, isimler bu yoldan *türer*.
Ekler olmasaydı nasıl yaratılırdı
 Evden, resimden; evler, resimler? (Ekler, 209)

Diş bilimi (Odontoloji):

Seğirmeler ve korkulu
 Düşlerle de doğransa
Dolgudur çürüyen dişlerimize.
 ...
 İlk saatler aşılana kadar
 Sonra alışılır rahat
Protez sökülmüş dişlerinize. (Protez, 529)

1.3.3. Ortak Anlambirimciklerin Oluşturduğu Kavram Alanları

Dilin anlamlı en küçük birimleri anlambirim olarak adlandırılır. Anlambirimler dilde biçimbirim ve sözlükbirim olarak iki şekilde bulunur. Anlambirimcik ise, anlambirimlerin gösterilen bölümünü oluşturan en küçük anlamsal özelliklerin her birine verilen addır (Vardar, 2002: 19-20). En az bir ortak anlambirimciği bulunan bütün göstergeler bir kavram alanı meydana getirir. Bu tip kavram alanlarında alt anlam-üst anlam ilişkisi görülebilmektedir (Yılmaz ve Efe, 2019: 29). Örneğin “Gözleri Badem” (Necatigil: 2017, 130) şiirinde “findık, fıstık, üzüm, badem” kavramları /yemiş/ ortak anlambirimciğiyle bir kavram alanı meydana getirirler. Aynı zamanda findık, fıstık, üzüm ve badem göstergeleri “yemiş” kavramının alt anlamında bulunmaktadır; bu kavram tarafından içerilmektedir. Bu sözcüklerin birer *biyoloji* terimi olduğunu ve bu sebeple aynı bilgi alanına ait oluşlarıyla da bir kavram alanı meydana getirdiklerini belirtmek gerekir. Buna karşın şair “findık, fıstık, üzüm, badem” kavramlarını /yemiş/ olma özelliklerinden dolayı bir araya getirdiği için bu göstergelerin ortak anlambirimcik ile kurulan kavram alanı içerisinde değerlendirilmesi daha uygun görülmüştür.

Dildeki karşıt anlamlı göstergeler de en az bir ortak anlambirimcikle birbirlerine bağlı durumdadır, bu sebeple ortak anlambirimciklerin oluşturduğu kavram alanı türüne girerler. Örneğin iyi-kötü karşıt ikilisinin ortak anlambirimciği /ahlakî değer/ iken doğru-yanlış karşıtlarının ortak anlambirimciği /bir bilgiye göre soyut veri/dir (Kıran ve Eziler Kıran, 2018: 347). Bu çalışmada Necatigil’in şiirlerinde yer alan karşıt anlamlı ögeler “1.2. Kavram Karşıtlığından Yararlanma” başlığında ele alınmıştır ve kavram karşıtlığı için verilen örnekler aynı zamanda ortak anlambirimciklerin oluşturduğu kavram alanlarına örnek oluşturmaktadır.

Ortak anlambirimciklerin oluşturduğu kavram alanlarının Necatigil’in şiirlerindeki örnekleri şu şekildedir:

Tıkanık, zifirli, kısık bir gırtlak gibi

Soluyordu *soba, soba boruları*.

Sonra, hurda bir *şeker sandığına* tıklılmış

Minderlerin, kilimlerin, yünlerin sesi:

(Hiçbiri atılamaz, lâzım) Hırıltılı hasta ses.

Sonra, *iskemle, masa, leğen, çocuk arabası,*

Gazocağı, sararmış kâğıtlar, süpürge.

Sonra, dolapta bir sürü *giysilerin* sesi: (Havasız Soluklar, 144)

/eşya/: soba, soba boruları, şeker sandığı, minder, kilim, yün, iskemle, masa, leğen, çocuk arabası, gazocağı, kâğıt, süpürge.

Ne *peygamber* -, ne de *çan çiçekleri*
 Ne de *buhûrumeryem*,
 Hep korku çiçekleri
 Oldu saksılarımızı süsleyen. (Korku Çiçekleri, 289)
 /çiçek/: peygamber, çan çiçeği, buhurumeryem.

Korkum bu bu şehir beni
 Daha da yer *yedi sekizden* önce
On yirmi kırk elli daha çok *sekizden* önce
 ...
 Bilsem *bir* Buridan'ın eşşeği
İki zaman - - farkı ne peki saman
 ...
 Sonra *dokuz üçün* kaç biri ya da fazlası
Sekiz sakız biz yokuz sülük salak sinekler
Yedi iklim *dört* köşe
 Hani yani isterse arayan bulsun beni
Yedi matinasındayım. (K T L, 372)
 /sayı/: yedi, sekiz, on, yirmi, kırk, elli, bir, iki, dokuz, üç, dört.

Kan, ter, yağ - -
 Birkaç çeşit:
Fırın, kuyu, kızartma
Buğu, bastı, kapama
Çengel, kâğıt, kiremit.
 ...
İstakoz, sülün
Barbunya, tekir
Yürek, beyin - - onlar gibi
 Korku da yenir

Çoktur yiyenleri. (Sıcak Mutfak, 429-430)

/pişirme tekniği/: fırın, kuyu, kızartma, buğu, bastı, kapama, çengel, kâğıt, kiremit.

/pişirilecek gıda/: istakoz, sülün, barbunya, tekir, yürek, beyin.

Baki geldi aklıma

Bakiden sonra *Nedim*

Gül deyince *bülbül*

Gece *Leylâ* deyince

Bunlar benim yazdığım

Sen başkalarını koy

Bunların yerine.

Siz *Fuzûlî* diyebilirsiniz,

Ben *Fuzûlî* demedim.

Titrek mum ışığında

Bir sırça *kadeh*

Pir-i munganla saki

Kadehin içinde.

Gelir *Yahya*, *Kemâle*

Yahya, *Kemâlde* biter.

İsimler, isimler, isimler

Doldu defter. (İplik, 609)

/divan edebiyatı/ /şair/: *Baki*, *Nedim*, *Fuzûlî*, *Yahya Kemâl*.

/divan edebiyatı/ /mazmun/: *gül*, *bülbül*, *Leylâ*, *kadeh*, *pir-i mungan*, *saki*.

Necatigil'in ortak anlambirimciklerin oluşturduğu kavram alanlarına yer verdiği diğer şiirleri şunlardır:

İnsan Saat, 154; Gecede Hatırlamak, 202; Evde Zaman Aşımı, 532; Çömlek, 410; Ek Sayfa, 438; Kadran, 546.

1.3.4. Çağrışım İlişkilerinin Oluşturduğu Kavram Alanları

Çağrışım ilişkilerinin bir ses bir de anlam boyutu vardır. Ses açısından çağrışım ilişkisi sözcük kökünde bulunan ortak seslerde ya da sözcüğün türetilişinde gerçekleşen ses ve biçim benzerliğinde görülür (Yılmaz ve Efe, 2019: 30). Şiir dilinde özellikle kafiye ve redif ile cinasın bazı türlerinde sesçe birbirini çağrıştıran sözcüklerin oluşturduğu kavram alanlarından söz edilebilir. Necatigil'in şiirlerinde yer alan bu tür örneklerden birkaçı şöyledir:

Yaşamak azaptır çok *zaman*,

...

Tükendi dizlerde *derman*, (Yel Değirmenleri, 19)

Sağ çıkıp günlük *savaş*tan,

...

İniyor üstüme *yavaş*tan (Aile, 27)

Geri kalanların arada *üzülmeleri*.

...

Sürer gider yaşarken *ölmeleri*

...

Olanca ağırlığı bir ona *vermeleri*.

...

Evlerde ne/dense hep bu *bölmeleri*

Örülü duvarlar gömülmüş *gülmeleri*. (Gülmeleri, 340)

Çağrışım ilişkilerinin oluşturduğu kavram alanlarının anlam yönünü ise bir kavram etrafında o kavramla ilgili akla gelebilecek göstergeler oluşturmaktadır. Bu başlığın kimi çalışmalarda “anlam yakınlığı” şeklinde ele alındığı görülmektedir. Ortak anlambilimciklerle oluşturulan kavram alanlarında birbirinin yerini tutabilecek, aynı türden farklı ögeler yer alırken anlamsal çağrışımında bir kavrama ilişkin farklı türde farklı ögeler yer alabilmektedir. Örneğin *hıçkırma*, *gözyaşı*, *sulu göz*, *bebek* gibi birbirinden farklı türde sözcüklerin *ağla-* eylemi ile çağrışımsal bir anlam ilişkisi içerisinde olduğu söylenebilir. Çağrışım ilişkisine dayanarak aynı kavram alanına giren sözcükler, hem bu

alandaki kendilerine komşu olan diğer öğeleri hem de alanın etrafında toplandığı ana kavramı çağrıştırabilirler (Yılmaz ve Efe, 2019: 30).

*Tahta sınıfa karşı
Kürsü tahtanın yanında
Sınıfta otuz çocuk vardı.*

*Tahtanın önünde silgi
Üç dört tebeşir
Öğretmen içeri girdi
İlk ders cebir.*

...
*Üçüncü derste tahtaya
Bir öğrenci kalktı fakir
Yaz dedi öğretmen yazdı:*

...
*Dördüncü ders boş geçti
Zil çalsın bekle çalmaz (Tahta Kürsü Çocuklar, 61-62)*

/okul/: tahta, sınıf, kürsü, çocuk, silgi, tebeşir, öğretmen, ders, cebir, öğrenci, yazmak, zil.

*Eli kalem tutuyor, işlek yazması kolay.
Bastırınca dik, yazar kâğıtları yırtarak.*

...
*Tuttuğu - - adam sen de! yaz-boz tahtalarında
Törpü alışır büyüklere bakarak.
Bir gün bırakırsa
Yalama yazılarda başlar yazma yitimi.*

...
*Uzar gider Çin setlerinden yazı
İsli çıra, mumlar, gölgesi titrek.
Birleştirir, ayırır
Eli kalem tutmak. (Eli Kalem Tutmak, 223)*

/yaz-/: eli kalem tutmak, işlek, yazmak, kâğıt, yazboz tahtası, yalama yazı, yazma yitimi, yazı.

II. BÖLÜM

2. DEĞİŞMECELER

Türkçede “aktarma” ve “mecaz” kavramları ile de karşılanan *değişmece* (Fr. *figure, trope*) bir göstergenin, bir yönden kendisiyle ilişkisi, benzerliği ya da yakınlığı bulunan bir başka göstergeyle karşılanması durumudur. Dilin temel niteliklerinden sayılan ve dilde çok anlamlılığın da en önemli kaynaklarından biri olan değişmeceler, anlambilimin temellerini atan Reising ve Bréal'den beri anlambilimcilerin üzerinde durdukları konulardan biri olmuştur (Aksan, 2009a: 62).

Değişmeceler için yapılan sınıflandırmalar genellikle benzetmeye dayalı *eğretileme* (İng. *metaphor*) ile bitişiklik ilişkisine dayalı *düzdeğişmece* (İng. *metonymy/metonymy*) ve *kapsamlayış* (İng. *synecdoche*) başlıkları temelinde olmuştur. Değişmeceler için bundan daha geniş ve kapsamlı bir sınıflandırmayı uygun bulan N. Uğur (2003), değişmeceleri “Örnekleme Dayalı Değişmeceler” ve “Bütünselliğe Dayalı Değişmeceler” şeklinde iki sınıfa ayırmıştır. Örnekleme dayalı değişmeceler; “Benzerlik Yoluyla Oluşan Değişmeceler” alt başlığında “Benzetme” ve “Eğretileme”; “Çağrışımsallık Yoluyla Oluşan Değişmeceler” alt başlığında “Değinmece” ve “Yoksunlama” başlıklarından oluşmaktadır. Bütünselliğe dayalı değişmeceler ise “Düzdeğişmece” ve “Niceleme” başlıklarından meydana gelmektedir.

Değişmecelerin insana özgü duygu, düşünce, buluş ve bildiriye yoğunlaştırıp kaynaştırmada ve daha özgün söylemede önemli işlevleri vardır (Günay, 2007: 72). Değişmeceler şiir dilinin imge kaynaklarıdır. Edebi metin yazarları eserlerinde değişmecelerden faydalanarak yaratıcı fikirlere, çeşitli çağrışımlara ve imgelere ulaşmayı amaçlarlar. İnce (2002: 54), eğretilemeler ile yaratılan imgelerin genellikle *beklenmedik ve bağlama yabancı bir tasarlama (représentation)* olarak tanımlanabileceğini, buna karşın bütünselliğe dayalı düzdeğişmece ve kapsamlayış (bu çalışma için düzdeğişmece ve niceleme) ile yaratılan imgelerin ise *yerdeşliğe (isotopie) yabancı olmayan ve çoğu zaman gerçekliğin basitleşmiş bir görünümü izlenimi uyandıran* imgeler olduğunu belirtmektedir.

2.1. Örneklemeye Dayalı Değişmeceler

2.1.a. Benzerlik Yoluyla Oluşan Değişmeceler

2.1.a.1. Benzetme

Benzetme anlatımı güçlü kılmanın yollarından biridir. Benzetme yolu ile bir nesne, olay ya da durum kendisinden güçlü bir başka nesne, olay ya da durumdan faydalanılarak daha anlaşılır ve zihinde canlandırılabilir kılınmaktadır. Benzetmenin dört unsuru vardır; bunlar benzeyen, kendisine benzetilen, benzetme yönü ve benzetme edatıdır.

Benzetme sırasında kendisine benzetilen unsura ait birtakım özellikler benzeyen unsura aktarılmak istenir. Bu özellikler bazen gerçekçi bazen de eğretilmeli bir nitelik taşır. Gerçekçi benzetmelerde benzetme yönü, benzetmenin her iki temel unsurunda da bulunmaktadır. Eğretilmeli benzetmelerde ise benzetme yönü temel öğelerden birinde ya da her ikisinde de gerçekten bulunmaz (Uğur, 2003: 67).

Günlük dilde benzetmeler iki nesne, olay ya da durum arasında bir karşılaştırma yapmak ya da mesajı karşı tarafa daha güçlü ve etkili iletmek gibi amaçlarla kullanılırken şiir dilinde bu özelliklerin yanına bir de estetik kaygı eklenmektedir. Aynı zamanda bir söz sanatı olan benzetmenin divan edebiyatındaki karşılığı “teşbih”tir. Teşbihin *beliğ teşbih*, *temsili teşbih*, *teşâbüh* ve *teşbih-i tehekkümî/teşbih-i temlihî* şeklinde çeşitleri mevcuttur (Saraç, 2006: 129-133). Kişileştirme (teşhis ve intak)¹⁰, tecrid¹¹, mübalağa¹², tecahülüarif¹³, hüsnütalil¹⁴ gibi sanatlar da benzetme kökenlidir. Anlambilim çalışmalarında benzetme, *eğretilme* adlı değişmece türünün “ilk evresi” kabul edilmektedir (Aksan, 2016: 121; Uğur, 2003: 49).

¹⁰ İnsan dışındaki canlılara, cansız varlıklara ve soyut kavramlara insana ait özelliklerin verilmesi *teşhis*; konuşma yetisi bulunmayan bu varlık ve kavramları konuşurmaya ise *intak* adı denilmektedir. Teşhis ve intak sanatları *kişileştirme* başlığında birleştirilebilmektedir (Saraç, 2006: 121).

¹¹ Söz söyleyenin insan dışındaki bir canlıya, herhangi bir eşyaya, nesneye insanmışçasına hitap etmesi ile bir başka insan veya bir başka varlık yerine koyarak gönlüne, kendisine söz söylemesine *tecrid* denmektedir (Saraç, 2006: 192).

¹² Mübalağa bir niteliğin, fiilin veya durumun gerçekleşmesi zor hatta mümkün olmayan dereceye çıkarılarak, abartılarak ifade edilmesidir. Mübalağa bahsi geçen durumun gerçekleşme olasılığının olup olmamasına bağlı olarak tebliğ, igrak ve gulûv kısımlarına ayrılır. Mübalağanın bütününde, özellikle de *gulûv* (aklın, bahsi geçen durumun asla olamayacağını kabul ettiği) kısmında *benzetme* maksadı görülmektedir (Saraç, 2006: 219-220).

¹³ Tecahülüarif şiir veya düz yazı bir metinde bilinen bir hususun bir noktaya bağlı olarak bilinmiyormuşçasına ifade edilmesidir; bilineni bilmezlikten gelmedir. Çoğu zaman *teşbih* ve *mübalağa* ile birlikte bulunur (Saraç, 2006: 227).

¹⁴ Hüsnütalil, bir olay ya da duruma, ifadeye güzellik katacak tarzda, kendi sebebi dışında bir sebep göstermektir. Bu sanat çoğu zaman bir benzerlik ilgisini de içinde barındırmaktadır (Saraç, 2006: 231).

Günlük dilin kalıplaşmış unsurlarından olan deyimlerde de benzetmelere rastlanmaktadır. Necatigil'in şiiirlerinde de *deli gibi, cehennem gibi, cin gibi, kazık gibi, dal gibi, dev gibi, kurşun gibi, eliyle koymuş gibi, üzerine ölü toprağı serpilmiş gibi* şeklinde deyim özelliğı kazanmış benzetmeler bulunmaktadır.

Deyimleşmiş olanların dışında hemen her edebî metinde karşılaşılabilecek klişeleşmiş, alışılmış benzetmelere her şairde olduğu kadar Necatigil'de de rastlanmaktadır.

“Kuyu gibi derinde

Uyurken Kasımpaşa” (Necatigil, 2017: 72-75) satırlarında uykunun en deliksiz hâlinin derin bir kuyuya benzetilmesi ya da;

“Sizi eve bağlayan bir şey yok,

Hürsünüz uçan kuş gibi” (Necatigil, 2017: 82-83) satırlarında görüldüğü şekilde, her anlamda özgürlüğün, bağlardan kurtuluşun kuşların uçuşuyla ilişkilendirilmesi çok sık karşılaşılan benzetmelerdendir.

O sizin gördüğünüz kadınlar

Güzeldirler ha bereket

Melek kadar masum

Yok canım şeytan kadar şirret. (Ters Yüz, 132)

Yine masumlüğün melek, şirretliğin şeytan kavramları ile ilişkilendirilmesi, bu kavramlar ilk akla geldiğı anda insan zihninde canlanan evrensel bir tasarımın sonucudur.

Bakarım, dinlerim

Taş kalpli belki (Acındırmalar, 533)

“Taş kalpli” ifadesi de duygusuz insanları nitelemek için sıkça başvurulan bir benzetmedir. Duyguların kaynağı olduğu düşünülen kalp, hissizlikte ve sertlikte bir taşa benzetilmektedir.

Şiiirlerde okuyucuya yabancı olmayan bu tarz klişe benzetmelerin yanında, Aksan'ın deyimini ile şairin *kişisel yaratılarının* sonucu olan *özgün benzetmelere* de rastlanmaktadır (Aksan, 2009b: 105). Örneğın aşağıdaki satırlarda şair, dış dünyaya kapalı, diğer insanlardan uzak bir yaşama biçimini, tespih böceklerinin içe kıvrılan fiziksel yapısı ile bağdaştırarak somutlaştırmıştır.

Yaldızlı süslerle örttüğümüz oyuklarda

Yalnız en yeni çorapları asıp ele güne karşı

Tesbih böcekleri gibi kaçınık yaşamak! (İçerlek, 185-186)

Aynı şiirin aşağıdaki satırlarında şair, dönüşleri suyun *şifalı*, *ılık* ve *arı* oluşuyla ilişkilendirmiştir. Bu sözcüklerin duygu değerlerinin insanda uyandırdığı olumlu hislerle, “dönüşler”in şairde uyandırdığı hisler, daha açıklık ve etkileyicilik kazanmıştır.

Nasıl yaşanırdı dönüşler de olmasa unutularda
Bir şifalı su gibi ılık arı dönüşler (İçerlek, 185-186)

Kanatlar - - tutuşuyor karanlık

Güle güle geride

Küller kuştan artık. (Kaknus, 315)

Bu satırlarda etrafta uçuşan küller kuşlara benzetilmiştir. İlk satırda düşünce çizgisinin yarattığı belirsizlik, “karanlığın tutuşması” imgesi ve küllerin kuşa benzetilmesi ile açıklık kazanmıştır.

Sarkaçlar gibi Şimdi sallanır

Dünle yarın arasında düzensiz.

Ya çok ileri gider ya da çok geri kalır,

Düzenli işletemeyiz. (Zaman Kayması, 266)

Şimdiki zamanın bir sarkaca benzetildiği bu satırlarda da özgün bir benzetme ile karşılaşmaktayız. Şiirde bu satırlardan daha önce geçen;

“Kaynaşır birbirine gün olur zamanlar;

Geçmiş, gelecek bileşir tek kesitte.” satırları, şairin şimdiki zaman-sarkaç benzetmesini anlamakta bizlere yardımcı olmaktadır. İnsanlar geçmişte yaşadıklarını düşünerek ve gelecekte yaşanma ihtimali olan anları düşleyerek şimdiki zamanı hakını vererek yaşayamamaktadır. Oldukça yaygın olan bu fikir, şairin orijinal kullanımı ile yeni bir yorum kazanmıştır.

Onlar çarmıhlarında birer İsa idiler:

Çivi yaralarından sızarken mavi kan

- - Ellerde tuzlu badem, dudaklarda içki, teyp

Rimel, ruj, floresan.. - -

Başlarını yavaşça biraz daha eğdiler. (Sergi İzlenimleri, 291)

Şairin “onlar” dediği, şiirdeki hiçbir satırda ismi dile getirilmeyen ancak kendisiyle aynı kavram alanında bulunan diğer sözcüklerden faydalanılarak sezdirilen, çağrıştırılan “tablo”lardır. Şair sergi için duvara asılmış “tablo”ları çarmıha gerilmiş İsa’ya benzetmektedir.

Ulusların ilk çağları gibiyiz destan
 İlkel araçlar yoklukları
 Bir düzen kurmak çıplak, mutsuz
 Yazılıydı hayatımız destan. (Birey, 197)

Bu satırlarda da yine özgün bir benzetme ile karşılaşmaktayız. Şair, destanların ortaya çıktığı o ilk çağlardaki yoksunluk ve bugün sahip olunan pek çok şeyden o devirde mahrum olma durumuyla kendi hayatı arasında bir benzerlik ilişkisi kurmuştur ve bu yolla kendisini “ulusların ilk çağlarına” benzetmiştir. “Yazılıydı hayatımız destan.” satırında başvurduğu benzetme ile de bu benzetmeyi pekiştirmiştir.

Benzetmeler dört temel ögenin benzetme içerisindeki sayısına bağlı olarak farklı şekillerde sınıflandırılabilir. Benzetmeleri ögelerinin sayısına göre 1. Teklik Benzetme ve 2. Serpişik Benzetme olarak iki temel başlıkta ele alan Uğur’un (2003) sınıflandırmasından hareketle Necatigil’in şiirinde yer alan benzetme örnekleri şu şekilde sınıflandırılabilir:

2.1.a.1.a. Teklik Benzetmeler

Benzetmenin dört ögesinin her birinden en fazla bir tane olduğu benzetmeler teklik benzetmelerdir. Tam (ayrıntılı) benzetme, kısaltılmış benzetme, pekiştirilmiş benzetme ve düz (kısa, yalın) benzetme şeklinde sınıflandırılırlar.

2.1.a.1.a.1. Tam (Ayrıntılı) Benzetme

Bu benzetmeler benzeyen, kendisine benzetilen, benzetme yönü ve benzetme edatı unsurlarının tamamını barındırmaktadır (Uğur, 2003: 54). Şiirlerde yer alan bazı ayrıntılı benzetme örnekleri şunlardır:

Mihneti esvap gibi geçirip sırta,
 Yel değirmenlerine hücum yeniden. (Yel Değirmenleri, 19)

Erkekler evlere çekildi çoktan,
Katran gibi camlara yapıştı perde

...

Üzüyor mu seni delikanlı,
Yollar gibi sokaklarda kalışın? (Gece Vakti, 21)

Baktım seneler kuş gibi uçuyor,
Baktım sonum bir avuç toprak - - (Tempora Mutantur, 42)

Eteklerin uçurtmalar gibi uçar hareli (Varyete, 64)

Yüzüne saçları gibi yaymış kederi
Seyrediyordu
Sokaktan geçenleri. (Boşluk, 68)

Bir çığ gibi düşmüştür yolunuza
Hesapta olmayan engel. (Sizin Hikâyeniz, 82-83)

Ahtapotlar gibi apartmanlar
Buraya da salmış kollarını (Değişen Dünya, 95)

Evler ezer insanları dağ gibi,
Dışardan küçücük! (Evlerle Savaş, 115-116)

Pencere
Can çekişen bir balık ağzı gibi ümitsiz
Karanlığın içinde kıpırdıyordu açık. (Havasız Soluklar, 144-145)

Tantalos'un dalları gibi gece yarısı
Çekilir geriye, uykular insafsız. (Sahipsiz Gölge, 155)

Gölgeler gibi erir uzatsam ellerimi,
Buğularda. (Sisler İçinde İnsanlar, 157)

Boşlukta dönen yıldız
Işık ışık bölündü,
Renkli maytaplar gibi
Çocuğun üstüne döküldü. (Yıldızlarda Uyku, 166)

Bir gün giderler de kalırsanız yalnız
 Eski odalarda gece
Bir saat gibi durmuş sabahtan
Her şey onlar gidince. (Eşyalar, Sessizlik, 204)

Nisan yağmurunda yarılır sedef
Düşen damla inci.
Tıpkı öyle sızar ışık
Aralanmış kirpiklerden içeri. (Karanlık Oda, 206)

Kuvvettir yaptıkların her yeni yetişene
Bir ışık-kaynak gibi.
 ...
Daha da yakınsın, daha da sıcak
Bıraktığın toprak gibi. (Atatürk'ü Duymak, 255)

Sonra giderilir merak bir susuzluk gibi suda (Kesik, 317)

İkidir bir köpük elim bir koymuş gibi. (Yosun, 408)

Patlayan borulardan fişkirir gibi su
Akar araba araba
Tatil konaklarına koca kent. (Kaynar Kazan Temmuz, 457)

Bir yanımda direkler,
 Bir yanımda bu duvar.
Ne sevinç, ne bir keder
Kayıtsız bir taş kadar. (Beşiktaş-Ortaköy, 577)

Bu mahşer anında şöyle uykuyu
Çocuklar gibi saf niçin bekleriz... (Nedamet, 597)

Çıt yok bellekte

Acı anıları ilerlere kaçırmıştır

Çocuklarını kurtaran bir anne gibi. ([Çıt yok bellekte], 655)

Necatigil'in şiirinde yer alan diğer ayrıntılı benzetme örneklerine aşağıdaki şiirlerde rastlamak mümkündür:

Haltercümesi, 20; Balık, 31; Şayet Aşk III, 48; Yıldızlar, 59; Tahta, Kürsü, Çocuklar, 61-62; Geceleyin Erkekler, 65; Elif, 72-75; Kumar, 78; Aranağme, 90; Duman, 104-105; Raf, 119; Ayrı Evlere Çıkmak, 125-126; Gizli Sevda, 131; Alaca, 132; Çoğumuz, 133; Yaz Ayları Dinlenmek, 143; Kış Korkusu, 146; Astar, 170; Gece Durumu, 206; Yaş, 213; Derler, 224; Ödemek, 245-246; Resim, 252-254; Siper, 358; Cihannümâ, 360; Ökse, 360; Ses, 361; Kent Sürgünü Bir Ana, 464; Sandılar, 481; Uzaklık, 528; Sorum, 530; Tezcan, 539; Şiirin Güneş Banyosu, 559; Kapılar I, 578; Kapılar II, 582; Kapılar III, 583; Şamdan, 585; Gece ve Yas II, 586; Geceye İftira, 611; [Yaşlılar, sakatlar, aldatılmış olanlar,], 625, İnce Uç, 638.

2.1.a.1.a.2. Kısaltılmış Benzetme

Bu benzetme türünde benzetme yönü bulunmamaktadır (Uğur, 2003: 54). Şiirlerde yer alan bazı kısaltılmış benzetme örnekleri şunlardır:

Kızına kıl kadar olsun göz koysaydım, (Dost, 22)

Ama beri yanda, beri yanda

Dağlar gibi korku. (Dünya, 77)

Hayat kumara benzer

Nerde bende o tâlih

Hiç el tutamıyorum. (Kumar, 78)

Bir tepe:

Everest.

Altumdaki dağlar nokta kadar (Hülyâların Şiiri, 84)

Pek çoğunuz benim için sıkıntıya girdi,
Sırtınızda bir yük gibiyim âdeta. (Ölü Utanıyor, 106)

Yok kıl kadar değerim,
 Öyle olsun! (Varsa Ev, 123)

Siz kızarsınız başka, *irin gibi yüzü*
Çiçekçi kadın gelir: (Keyif, 126-127)

Yine o kadın geçiyor, *sesi*
Yanık kokuları gibi evlerde.

...
Dal gibi kolları, küçük bir kız
 Kadını yediyor. (Yapışkanotları, 149)

Her evde birisi bir ikinci uğruna - -
Yaz yağmuru gibi (Gülmeleri, 340)

Ya çok yavaş ya da *fırtına gibi*
İşler beyinler. (Bir Hastalık ve Korku, 536)

2.1.a.1.a.3. Pekiştirilmiş Benzetme

Benzetme edatı barındırmayan benzetmelerdir (Uğur, 2003: 55). Necatigil'in şiirlerinde yer alan pekiştirilmiş benzetme örnekleri şunlardır:

Ölüm bir yüksek dağdır
 Yüksek dağlarda çevre yok (Ölümden Sonra, 108)

Birini kaparım, biri açılır
Masraf kapıları masal kapısı. (Çarmıh, 148)

Çocukluk betonlarda donmuş güzel çakıl taşı. (Mask, Maske, 230)

Sarp kayalı burun ölüm, dönemedi borda. (Geçmek, 240)

Döner dünya boşa, rulette kumar (Evlilik, 293)

Kurşun-katı bir ses: Düştü şakıyan kuş. (İki Başına Yürümek, 316)

Güliverin'in gözleridir geziler

Güne bakar. (Karşılar, 322)

Biz çok zaman karanlıkta yarasa

Adı biraz dolaşıp gelirim

Çıkınca yol uzar uzaklıklara. (Periskop, 323)

Ümitti göl - - topraklarımı sular,

...

Kırık dökük beraberlikler yerde

Bir bahar kesikliğidir. (Kantarma, 331)

Biz şimdi o hangi bedduanın tuttuğu

Parçalanmış uçurtma. (Uçurtma, 348)

Koyu renk yerlere bak yağmuru

Göreceksin iplik ince yağıyorsa. (Koyu, 368)

Yüksek duvar saplantı

Bıkkınlık - - ah kolay olsa

Yıllardır aşmaz mıyız? (Bir Yatak ve Pike, 459)

Bir düştür bir yazı yatakta

Geçer gider (Sese, 502)

Buruşuk kaplumbağa eller (Üzerine, 505)

*Kanlarla çevrili bir adayım,
Bir yerime bir iğne batsa
Kan akıyor. (Kan, 527)*

*Ve başın bir değirmen taşı
Boyuna uğuldarken (Bu Saat, 537)*

*İki gün arasında
Geceler bir köprüdür (Bir Köprü'nün Üstünden, 578)*

O, ki bende kalan biricik iz. (Şamdan, 585)

2.1.a.1.a.4. Düz (Kısa, Yalın) Benzetme

Yalnızca benzeyen ve kendisine benzetilen unsurları barındıran benzetmelerdir (Uğur, 2003: 55). Necatigil'in şiirlerinde yer alan bazı düz benzetme örnekleri şunlardır:

*Ağzıma koymuşluğum da yok
Aşk içkisini. (Ana Cadde, 32)*

*Kasımpaşa yolları
İnişli, çıkışlı
Yüzü koyu karanlıklar mahşeri
Yalnızdı (Elif, 72-75)*

Bir büyük kır bu dünya:

...

*İssiz bir kır akşamı
Bu benim yaşadığım. (Sisler İçinde İnsanlar, 157)*

Temmuz çölü uzarken süzülür mavilerde (Ev Çölü, 191)

*Karşıdan şaşkın bakıyor
Hamam böceği kabalıklarım. (Görgü, 200)*

Gündüzün çiğ beyazı bir kara yaygı (Gecede Hatırlamak, 202)

Keskin vurdu bir erguvan görüntü

Batı vakti sulara. (Ve Görmemiz Bilmediğimiz Birini, 242)

Ve sıkıntı, sadık köpeğimdir. (Ay Doğar Kahve, 304)

Titrek mumlar dibinde birikmiş gölgeleriz. (Giz, 313)

Döner yaşama kışına. (Ökse, 360)

Tabut tabut evler (Stadyum, 400)

Bağlar bağban denizi. (Bağban, 435)

Dön dolaş bir fırın ağzı kent (Kaynar Kazan Temmuz, 457)

Sefertası apartımanları geç (Kent Sürgünü Bir Ana, 464)

Sesti yakınlığı, sessizlik yakındığım. (Der Biri Sizin İçin, 490)

Necatigil'in şiirlerinde yer alan diğer düz benzetme örneklerine aşağıdaki şiirlerde de rastlamak mümkündür:

Evcik, 57-58; Tahta, Kürsü, Çocuklar, 61-62, Kurşun, 117; Gözleri Badem, 130; Kırık Cam, 164; Yaş, 213; Geçmek, 240; Ölü, 272; Doğa, 302; Yine, 304; Köşebent, 307; Kaknus, 315; Cihannümâ, 360; Yad Kapı, 401; Kuru Çay, 411; Bir Susma Eğrisi, 502; Temmuz Tikleri, 511; Kan, 527; Evde Zaman Aşımı, 532; Şiirin Güneş Banyosu, 559.

2.1.a.1.b. Serpişik Benzetmeler

Benzetmenin öğelerinden en az birinin, birden çok kullanılmasıyla oluşturulmuş benzetmelerdir (Uğur, 2003: 56). Yaygın benzetme, biçimdeş benzetme, toplamı

benzetme, odaklı (eşli) benzetme, girişik-bileşik benzetme şeklinde çeşitli başlıklar altında ele alınırlar.

2.1.a.1.b.1. Yaygın Benzetme

Benzetme yönü birden çok olan benzetmelerdir. Benzeyenle kendisine benzetilen arasında birden çok özellik bulunduğu ve bunlar sıralandığı için genellikle anlatımın tümüne de yayılabilir. Benzeyenin tüm özelliklerinin ve durumlarının bir tek kendisine benzetilende toplanması söz konusudur (Uğur, 2003: 56).

Tıkanık, zifirli, kısık bir gırtlak gibi

Soluyordu soba, soba boruları. (Havasız Soluklar, 144-145)

Umutlu, güçlü

Çıkışı gibi gemiden

Ata'nın Samsun'a

Bir koşu geliriz

Anamızın baş ucuna. (Her Zaman Atatürk, 260-261)

2.1.a.1.b.2. Biçimdeş Benzetme

Benzeyenle kendisine benzetilenin birden çok kullanılmasıyla gerçekleşen benzetme türüdür. Biçimdeşliklerine göre *ayrımli (ayrımcılı) benzetme* ve *sarmaşlı benzetme* şeklinde iki başlıkta ele alınırlar. Bir cümlede ya da dizelerde benzeyenlerin, diğer cümlede ya da dizelerde kendisine benzetilenlerin sıralandığı sarmaşlı benzetmenin (Uğur, 2003: 60) örneklerine Necatigil'in şiirlerinde rastlanmamıştır. Ayrımlı benzetmeler ise birden çok benzetmeyle oluşur ve önce bir benzeyenle kendisine benzetilen, sonra da diğer benzeyenle kendisine benzetilenler sıralanır. Başka bir deyişle, her benzeyen kendisine benzetilenle birlikte söylenir (Uğur, 2003: 59). Necatigil'in şiirlerinde yer alan ayrımlı benzetme örnekleri şunlardır.

Açar yüksük yüreğini gönül kuşu: (Kuş Türküsü, 470)

Kalbim kaynıyan bir kuyu,

Ruhun çalkalanan bir deniz... (Nedamet, 597)

İnci, mercan sözlerim
Lâle sümbül her taraf. (Görgü, 200)

Sen bir çiçeksin
Annen saksı,
Azıcık hastalansan
Odalar yaşlı. (Mavi Işık, 121)

2.1.a.1.b.3. Toplamlı Benzetme

Bir benzeyenle birden çok kendisine benzetilen bir araya geldiğinde oluşan benzetmelerdir. Kendisine benzetilenler benzetmede toplanarak zincirleme verildiği için böyle bir adlandırma yapılmıştır (Uğur, 2003: 60).

Evlerde saadetler sabunlar gibi köpürdü:
Dışardan geldi bir tane, nar gibi,
Arttı, eksilmedi.
Evleri felâketler taunlar gibi süpürdü:
Kaderden eski fırtınalar gibi,
Ardı kesilmedi. (Evler, 55-56)

O sizin gördüğünüz kadınlar
Güzeldirler ha bereket
Melek kadar masum
Yok canım şeytan kadar şirret. (Ters Yüz, 132)

Değil mi ki kezzap gibi damlar göze
Kimi gece düşman,
Sıcak kollar gibi sarar soğuklarda bizi
Kimi gece dost ev. (İçerlek, 185-186)

İnci, mercan sözlerim
Lâle sümbül her taraf. (Görgü, 200)

*Bir görümlük. İlk çekimleri gibi sigaraların,
İlk yudumunda bira.*

Keskin vurdu bir erguvan görüntü

Batı vakti sulara. (Ve Görmemiz Bilmediğimiz Birini, 242)

Ümit/sizsiniz, susmak - -

Kurşun ve duvar

Susmak kalemdir. (Çoğul, 321)

Istakoz, sülün

Barbunya, tekir

Yürek, beyin - - onlar gibi

Korku da yenir

Çoktur yiyenleri. (Sıcak Mutfak, 429-430)

Bu yaşta boyuna yaz çiz

Kurumayan tuz

İçin için, güvenceli gelecek,

Has şarapken eskimiş sirkeleriz. (Orta Yurттаş, 531)

Pire veya karınca

Gibi cansız ve ufak

Olan beni bir gece (Ölüm Korkusu, 580)

Yıldız ay güneş yüzün onlardan biri

Kel dağ gök yeşil doğa

Örtün onlardan biri (Maytap, 425)

2.1.a.1.b.4. Odaklı (Eşli) Benzetme

Benzeyenin birden çok, kendisine benzetilenin tek olması durumunda da eşli benzetme gerçekleşmiş olur. Benzeyenler tek bir kendisine benzetilene odaklanmış, benzetmenin yapısı onunla beraberlik içinde oluşturulmuştur (Uğur, 2003: 63).

Ve şimdi *o ve ben taş gibiyiz*. (Şamdan, 585)

Okşanır bilirim hayal yastıklar

Ve kuru tahtalar yumuşak göğüsler gibi. ([Yaşlılar, sakatlar, aldatılmış olanlar,], 625)

2.1.a.1.b.5. Girişik-Bileşik Benzetme

İki ayrı benzetmenin, benzeyen ve kendisine benzetilen olarak tek bir benzetme oluşumunda kullanılması sonucu gerçekleşen benzetmelere bu ad verilir. Başka bir deyişle, asıl benzetmenin temel öğeleri ayrı ayrı birer benzetmedir (Uğur, 2003: 63).

“Çocukluğum, çocukluğum,

Ah o cennet ülke

Bir daha ele geçse!”

Dediklerini duydum. (Ekmek Kırıntıları, 124)

Sırlı küplerden sızan iplik-ince su iken ömrümüz

İçerdeki seslere nasıl tikanır kulak, şaşıyorum. (İçerlek, 185-186)

Bir cenaze gördüm, bir ölü yolda

Tabutun içinde öyle bakıyordu

Kedi gözü, ince ışık çizgi

Karanlıkta nasıl parlar fosforlu

Tıpkı öyle parlıyordu içten (Camgöz, 189-190)

2.1.a.2. Eğretileme

Eğretileme, benzetmeye dayalı bir değişmece türüdür. Benzetmenin iki temel unsuru olan benzeyen ve kendisine benzetilenden birinin kaldırılması ile oluşturulur. Bu yerine geçerlik ilişkisinde, kendisine benzetilenin ne olduğunu sezdirenen öğeye “belirleyici ipucu”; değişmeceli sözcüğün başka anlama ya da asıl anlamına kaymasını engelleyen öğeye de “engelleyici ipucu” (*karine-i mânîa*) adı verilir (Uğur, 2003: 90).

Eğretilemeler için çeşitli adlandırmalar mevcuttur. Değişmeceyi “aktarma” olarak adlandıran araştırmacılar eğretilemeler için *deyim aktarması* adlandırmasını uygun bulmaktadır. Asıl anlamı “Ödünç, borç veya eğreti alma, ödünçleme” (TDK, 2011: 1214)

olan Arapça *istiare* sözcüğü ise bu değişmece türünün divan edebiyatı geleneğindeki karşılığıdır.

Eğretilemenin Batıdaki karşılığı olan *metafor* sözcüğü ise Eski Yunancadaki *meta* (üzeri-ne) ve *phrein* (taşımak) sözcüklerinden gelmekte ve bir “şey”in bazı yönlerinin bir başka “şey”e taşındığı ya da transfer edildiği özgül zihinsel/dilbilimsel süreçleri ifade etmektedir (Cebeci, 2019: 9-10). Metafor sözcüğü kimi kaynaklarda eğretilemeden daha geniş bir anlama işaret etmekte ve *değişmece* anlama karşılık gelerek değişmece türlerinin tamamını kapsamaktadır. *Metafor* sözcüğünün GTS’deki karşılığı da bu doğrultudadır ve “*mecaz*” karşılığı ile verilmektedir (TDK, 2011: 1665).

Türkçe “eğretileme” sözcüğü *eğreti*, *geçici aktarma*, *asıl yerinde değil de başka bir ögenin yerinde durduğu için asıl anlamına göre eğri* anlamlarını vermektedir. Eğretileme ile aynı anlamda *iğretilemeyi* tercih eden araştırmacılar olmuşsa da “eğreti” sözcüğünün halk dilindeki bozulmuş biçimi “iğreti”ye dayandığı için bu kullanım yaygınlık kazanmamıştır (Uğur, 2003: 86).

Eğretilemenin “kısaltılmış benzetme” olduğunu söylemek mümkündür. Saraç, “Klâsik Edebiyat Bilgisi Belâgat” kitabında, hem teşbihte hem de istiârede iki unsur arasında bir ilişki kurulduğunu ve hatta bunun bazen gizli bir karşılaştırma olduğunu belirtmektedir. Benzetme ve eğretileme arasındaki fark, unsurlar arasında kurulan ilişkinin benzetmede açıkça söylenirken eğretilemede söylenmeyerek *sezdirilmesidir*. Eğretilemedeki bu gizlilik okurun hayaline ve onun yorumlama gücüne bir şeyler bırakmaktadır. “Bu açıdan istiâre bir unsurun zihnimize uyandırdığı bir başka unsur ile olan benzeyişinin yakalanıp verilmesidir” (Saraç, 2006: 118).

Eğretileme kısaltılmış benzetme olsa da şiir dili için benzetmeden çok daha etkileyicidir. Benzetmede benzeyen de kendisine benzetilen de bellidir ve bu anlamda okuyucunun hayali tek bir noktada toplanır. Buna karşın eğretilemelerde benzeyen ya da kendisine benzetilen unsurlarından birinin eksiltilmesi belirsizliğe yol açarak okuyucunun hayal dünyasında daha canlı ve yeni imgelere, çağrışımlara yol açar.

Eğretilemeler ayrıca gizliliğin, anlam kapalılığının yollarından biridir. Açıkça söylenmesi hoş olmayacak ya da şiirin estetiğine uymayacak durumlar eğretileme ile bir perdenin ardına gizlenebilmektedir. Bazen de bir şeyi anlatmanın en kolay yolu, o şeyin yerine bazı yönlerden benzerliği bulunan bir başka varlığı koymaktır.

Eğretilemenin kökenini araştıran bir ruhbilimcinin bu köklerden birinin “tabu” ruhunda olduğunu fark edip şaşırdığını belirten Gasset, eğretilemenin insanoğlunda varoluşunun şaşırtıcı olduğunu söylemektedir:

İnsanoğlunda bu zihinsel etkinliğin varoluşu, doğrusu şaşırtıcı şeydir: Eğretilemeyle bir şeyi kaldırıp, yerine bir başkasını koyarız ve koyduğumuza ulaşmaktan çok, kaldırdığımızdan kaçmaktır derdimiz. Eğretileme bir nesneyi bir başka nesnenin kılığına bürüyerek ortadan kaldırır ve eğer onun altında insanı gerçeklerden kaçınmaya sürükleyen bir içgüdü görüyor olmasak, eğretileme bir anlam taşımazdı (Gasset, 2013: 41).

2.1.a.2.a. Benzetmedeki Temel Ögelerden Hangisine Dayandırıldığına Göre Eğretilemeler

2.1.a.2.a.1. Açık Eğretileme

Benzeyenin düşürülüp kendisine benzetilenin benzeyenin yerine kullanıldığı eğretilemelerdir. Anlatılmak istenen, kendi adıyla değil de herhangi bir yönden benzetildiği bir başka varlığın adıyla anılır. Bu tür eğretilemeler, kendisine benzetilenin, benzeyenle değiştirilmeye açık oluşu ya da kendisine benzetilenin doğrudan söylenmiş olması sebebiyle “açık eğretileme” olarak adlandırılmaktadır (Uğur, 2003: 91).

Divan edebiyatında kalıplaşmış ve sık sık kullanılır hale gelmiş “mazmun”lar (Ar. ‘dolaylı anlatılan, sezdirilen’ anlamında) birer açık eğretilemedir (Aksan, 2016: 131). Necatigil’in şiirinde divan şiiri geleneğini ele alan tez çalışmasında Arslan (2018), şairin şiirlerinde yer alan ikili mazmunları (mum-pervane, gül-bülbül, Leyla-Mecnun...) ele almıştır. R. Tarım da çalışmasında, edebiyatta sık kullanılan ve şairin şiirlerinde sık sık başvurduğu açık eğretileme (mağara, perde-gölge, ayna) örneklerini *metafor* başlığı ile ele almıştır. Tarım, ayrıca divan edebiyatında sık rastlanan mazmunların da “terim çiftlerinden oluşan kök metaforlar” olduğunu belirtmiştir (Tarım, 2002: 81).

Belirgin bir nitelik adını karşılayarak simgeleşme özelliği kazanmış olan Eflatun, Karun, Yusuf, Nemrut gibi özel adlar da *genelleşme* ya da *adsayma* (Fr. antonomose) denilen açık eğretileme örneğidir (Uğur, 2003: 92).

İçecek suyum bu kadarmış,

Görececek günüm bu kadar.

*Bu gemi çok durmaz bu limanda,
Yolun açık olsun! (Selâmet, 30)*

*Şayet aşkın tohumu
Düşmüşse gönlüne
Suyunu esirgeme,
Aşkın hakkını yeme
Pişman olursun ömrünce.*

*Sana gölge verecek dallar
Fıskırır ancak gençlikten
Büyüt bu fidanı ey genç
Hazır yeşermişken! (Şayet Aşk, 47)*

*Bir kız, barlara büyüyor,
Şu anda duymakta erkeği.
Beyaz göğsünde kirli
Evinin ekmeği.
Bir tohum bula bula orasını bulmuş,
Bir uçurum kenarı, bağı açık sellere.
Meydanda öteki fidanların kaderi, (Uykusuz Gecede Dörtlükler, 85-86)*

*Elinde bir gümüş tasma
Tak boynuna her gelenin
Gözünün yaşına bakma. (Kazıkçılar Yokuşu, 91)*

*Ha gayret emektar deve!
Sirtınızda yılların yorgunluğu
Akşam erkenden eve. (Evin Halleri, 111)*

*Dünyanın tezgâhına
Benim adım güneş-
Taktım ipliklerimi*

Dokunsun kumaş. (Kumaş, 114)

Kız hastalandı, yattı

Mumda yandı pervane.. öldü. (Aşk Gelmiş Cihana, 133)

Eşkenar üçgenin A köşesi kopsa

Kapı

Çocuk sokaklarda.

B köşesi kopsa

Pencere

Soğuk dolar içeri

Üşütür, hasta.

C köşesi kopsa

Aç

Yok küçük sofra.

Bu üçgenin köşeleri üç kenet

Tutuşmuşlar el ele

Her biri kendince kopmayı bekler

Çocuk büyüsün hele. (Dörtlü Yonca, 194)

Duvarların ardını

Görebilene bravo!

Öyle bir *zırh giydim* ki

Kırabilene bravo! (Görgü, 200)

Bir yavru ceylandı kıştırıldı ininde

Kininlerle.

Halsizliğim, kırgınlığım, kesik, kalem

Düştü elimden kininlerle. (Kininlerle, 196)

Aşklar arada, Tanrının büyük bağışı
Ferhat'lar, Kerem'ler çöllerde, odalarda
 Bir anlamı var elbet
 Boşuna mı yanmışlardı? (Arada, 216-217)

Yanda, bir uçtan bir uca
 Mavi deniz,
 Odanın içinde *güneşleri* bulunca
 Isınırız.

...
 Öyle canlı ki, sanırım
 Karanlık bile olsa
Serpeceğin ışıkla
Aydınlanır yollarım. (Resim, 252-254)

Ne var şu dünyada ekmekten daha kutlu?
Sürdüğün tarlalara sevinçle serpildik,
Ekmek olmak için önce
Buğday olmak gibi. (Atatürk'ü Duymak, 255)

Düşebilir körpe fidan hain baltalarda
Düşebilir yeni yıldız
 ...
 Vurdu *gencecik fideleri katı kırağı*
 Düştüler *yavru kuşlar yaylın ateşlerinde*
 Kalblerinde *ilk uçmanın sevinci*
 Öyle içli gençtiler ki! [1960 (28 Nisan-27 Mayıs), 257-259]

Dolar kahve zamanla gelenler
 Hep az daha geriye iter de onları
 Öğlen yemeklerini unutarak çok vakit
Tüner yaşlı kuşlar kanatları kesilmiş.

...

Anıların dışına güzdür bir şeyler düşer
Kuru sarsak sinekler pencere diplerinde. (Güz Kahvesi, 297)

İçki yalnızlıklarda uzun konuşmalardır,
 Biri varsa susmak.
 O ağır kapakları hangi şarap kaldırır,
 Hiç sanmıyorum. (Köşebent, 307)

Bir yerde bir şeyin bizden ötelerde
 Olması rahatlık bir iki gider geliriz
 Sonra *kesilir sular*. (Kesik, 317)

Örülse yeniden
 Sökülüp örgü. (Ölü Örgü, 342)

Ol hayat ehline hayrânım *sessiz*
 Döşerler
 Çok az kimse geçtiği kaldırımı
 Sonra onca emeğe sayarak hiçe
 Toplar taşlarımı bir karanlık gece
 Yorgun yola çıplak
 Düşerler. (Döşek, 354)

Ellerinde bir şairin
 Parlar bu ne zamandır
 Karışmış *yünümüze*. (Yün, 358)

İlk nereden delinir bu *depo* bilinse!
 Ah ey korkudan yanlarında
 Koruyucu diye yücelttikleri
 Hangi organ, hangi organ
 Fire - - *Tartın terazilerde!* (Fire, 359)

Şimdi orda iç karartan *bir bulut*

Çökerken üzerine iç - -

...

Onlar eski yürekler, eski evlermiş

Bugünküler *koz kabuğunda* (İç Yapı, 397)

Döner *değirmenimiz*

Ününde kimimiz.

...

Döner *değirmenimiz*

Ununda kimimiz. (Kuru Çay, 411)

Cendere bu yaka, yüz

Kızarır, boyun

Damarlar şişer,

Düğmeler fırlar gider.

Korsa dar

Balina

Kopar, kopçalar

Fırlar gider. (Balina, 460)

Bir açılma yorabilir insanı

Paslı rezeler, kaynamış menteşeler

Nasıl açılır pancur

Güneşe.

Arada yağlamak, esnetmek gerekirdi

Yıllar yılı kapalı

Zordur bir insanın

Anlatmalarla feraha çıkması. (Pancur, 520)

Şairdi, içindeki *yangını* söndürmeye (Ali Ruhi, 534)

Güneş dağın ardına
Ateş kanıma düştü. (Savaş Sonu, 596)

Takipteyim, besbelli ki
Bu tebdil giymiş melekler
Jurnal düzerler peşimde. (Arsalar, 600)

Bilinmesin daha iyi
Kimin kimden ne aldığı
İplik kördüğüm olmuş
Çözemedim ipliği. (İplik, 609)

Gün battıktan sonra
Tortular dolar ruha. (Geceye İftira, 611)

Bu ozanlar Tanrının kargışlı kulları
Akraba içi evlenmeler gibi
Dölleyip birbirini ortaya
Gürbüz çocuklar yerine
Hasta sakat saralı
Yaratıklar dizerler.
- - Şiirin kalp zinciri. (Bu Ozanlar, 621)

Necatigil'in şiirinde yer alan açık eğretileme örneklerine şu şiirlerde de rastlanabilir:

Yarı Gece, 53; Cevher, 80; Alicengiz, 96; Maskeli Balo, 97; Biz, 99; Ölü Çizgi, 112-113; Kilim, 187-188; Işığı Kesen Duvarlar, 203; Kirli Soru, 208; Ekler, 209; Bahara Girerken Balad, 227; Öğreti, 265; Kemik, 280; Ring, 288; Liman, 331; Kışla, 352; Tırpan, 353; Kıyı, 371; K T L, 372; Dolama, 398; Testi, 406; Cenazelere Gitmek, 412; Ayrılık Destanı, 415; Kopuşlar, 424; Duraklar, 445; Taşlı Yol, 472; Sıralar, 473; Kukla Tiyatrosu, 480; Dünya Çocuk Yılında II, 522; Kan, 527; Uzaklık, 528; San, 529; Kilit, 538; [Ben ne Batılı bir şair], 572; [Ne çok şairmişiz sevindim], 646; Durak, 650.

2.1.a.2.a.2. Kapalı Eğretileme

Kendisine benzetilenin kaldırılıp benzeyenin temel alınmasıyla ve kendisine benzetilenin ne olduğunu sezdiren *ipucunun* ya da *benzetme yönünün* kullanılmasıyla oluşturulan eğretilemedir. Açık eğretilemde benzeyenin kaldırılıp kendisine benzetilenin kullanılması yeterli olurken kapalı eğretilmelerde kendisine benzetilenin gizli olması, iki unsur arasındaki ortak yanın ne olduğunun belirtilmesini zorunlu kılmaktadır (Uğur, 2003: 93).

Necatigil'in şiirlerinde yer alan kapalı eğretileme örneklerinin bazıları şu şekildedir:

Ölüm, sen beni aldatamazsın,

Aklımda! (Lâdes, 25)

İskele gazinosu yanda

Sulara dökülmüş ışıklar, (Barbaros Meydanı, 69-70)

Vahşi ve hür bir türküyü

Söylüyordu rüzgâr (Hülyâların Şiiri, 84)

Toprağın üstü kan içinde yüzdü

Ölüleri yerleştirmekte

Âciz gökyüzü. (Denizaltı, 89)

Tahta tahtadır ama

İnsanlardan anlayışlı

Hiç *sevmediği* halde

Tahta *cebiri kavradı.*

...

Tahta *yan gözle ilgili*

Öğrendi Auguste Comte'u

...

Tahta şairin halini

Çocuğunkine benzetti (Tahta, Kürsü, Çocuklar 61-62)

Şimdi dağlar kaldı yine ardında

Odan yendi karanlığı, ölümü (Dağlarda Ateşler Yandıkça, 107)

Seni anlatmada kiler

Bütün şiirler güdük. (Raf, 119)

Karanlıkta kımıldayan düşünceyi

Göremez sendeki göz. (Yay, 163)

Gür bitkiler altında bir benim için akar

Alınan, onurlu

İstemez görsünler saklı su. (Saklı Su, 168)

Ansızın vuran keskin ışıktı

...

Eski acı yaşamalar hep birden

Ardında. (Tekinsiz, 169)

Daha demin titrek dokuyordu aşkı

Konuşan bakışlar, ince gülüşler

...

Boğdu sevincinizi sulara kıskanç

Bir hava kabarcığı. (Astar, 170)

İstemedi yoksa

Üvey sokak yerine öz anne cadde (Besinler, 174)

Ürperen sokakları süpüren tipide (Şimdi Değil Sonra, 179)

Sağlığında esirgenen sevgi

Ölümümde ölgün bir akşam üstü

Seslenirse çok geç..

İstemem, susturunuz. (Hayır!, 181)

Nice şiirler yıllar yılı açmaz (Yaş, 213)

Ama var

Oldukça iki,

Pembe defterlerde açar

Aşk şiiri. (Köprü, 215)

Kristal kadehlerde kımıldarken kahkaha (Su, 235)

Gökyüzü bir *üzgün mavi*

Atatürk öldü öleli. (Atatürk, 251)

Madenlerin altta aydınlığa direnişi

Karanlık bu yüzden kazıya girildi. (Deşmek, 329)

Bu sıkıntı akşamları

Özlemi, ök alması yurdun (Konuk İşçi, 369)

Korkum bu *bu şehir beni*

Daha da yer yedi sekizden önce (K T L, 372)

Bir lobut sallıyor boşluğa kendini

Egzersiz.

Kırlarında kargaşanın

Yaban beygiri eyersiz. (Lobut, 431)

Aşağular yerküre

Küçültür bizi. (Bağban, 435)

Ya da bir deniz kıyısı

Seyret karşıda *tutuşmuş camları.* (Zamlar, 446)

Akar altın oluğundan

Zaman dur!

...

Küçümser bulutları gökdelen

Sığınmış toprağa gecekonda

Hepsi kuyu

Zaman doldurulur. (Küçük Zaman Sözlüğü, 462)

Anlamaz çağ ince ayrıntıları

Kalın gürültülerde. (Döner Ayna, 468)

Kireçlenmiş duygular

İçinde yüzünden (Yüzünden, 471)

Yatağında uyuyan bir kedi

Söyler içindeki türküyü (Kapı, 497)

Kan tüter bacalardan, analar

Kanlı cesetler sarmış sırtlarına. (Kan, 527)

Yaşlı yağmurları kentin

Çıldırılmış caddelerde

...

Ört üstünü anılar

Üşür soğukta (Kırlarda Trapez, 535)

Bir düşük kayar boşluğa

Ya bir şiir taze - - bayatlar

Birkaç günde yarına. (Fol, 549)

Beni beklese Gayyâ

Yolum kesse eşkıyâ (Son Gürlüğü, 584)

Öyle günlerim vardı ki,
 Ümitlerim bir kol durur,
 Bir kol gezerdi başımda. (Arsalar, 600)

Yet kendine can! Bak gökler puslu (Yete, 623)

Sert bir hastalık bir el hareketiyle

İter ötekini geçer öne.

Siner eski hastalık, şaşırır doktor ([Sana bu yaradan ölüm yoktur,], 655)

Haltercümesi, 20; Müjdeciler, 39; Buğulu Cam, 93; Değişen Dünya, 95; Duman, 104-105; Ölü Çizgi, 112-113; Kumaş, 114; Serin Mavi, 118; Mavi Işık, 121; Sokaktan Gelmek, 129; Avunmak, 133; Çarmıh, 148; Sahipsiz Gölge, 155; Kan, 160-161; Kongo, 162; Dışarda, 164; Engeller, 165; Yıldızlarda Uyku, 166; Birikir, 175; Dar Dörtgende Günler, 176-177; Camgöz, 189-190; Ev Çölü, 191; Işığı Kesen Duvarlar, 203; Gece Durumu, 206; Kuğulu Göl, 211; Ölüme Yol!, 213; Yersiz, 311; Karşılar, 322; Gülmeleri, 340; Kan, 347; Horasan, 420; Çatı, 423; Yoyo, 428; Hazır Giyim, 438; Abdal Musa, 453; Kent Sürgünü Bir Ana, 464; Termit, 469; Kuş Türküsü, 470; Maden, 475; Balbal, 487; Bir Hastalık ve Korku, 536; Gündönümü, 563; Kapılar I, 578; Ölüm Korkusu, 580; Gece ve Yas, 581; Kapılar II, 582; Kapılar III, 583; Bende Bir Şeyler Geçer, 590; Kil, 623; Türkiye Atlası II, 626; Beraber Sololar, 630.

2.1.a.2.b. Kalıplaşma Durumlarına Göre Eğretilmeler

2.1.a.2.b.1. Ölü (Kalıplaşmış) Eğretilme

Eğretilmeler şiir dilinin imge kaynaklarından olmasının yanı sıra günlük dilde sözcüklerin yan anlamlar kazanmasının da yollarındandır. Bu yan anlamlar dilde yaygınlık kazandıklarında sözcüğün “ikincil anlam”ı olarak adlandırılabilir *kalıplaşmış (ölü) eğretilmeler* (İng. *dead metaphor*) olurlar. Kapının *kolu*, masanın *ayağı*, dağın *eteği*, dağın *başı* gibi kullanımlarda kol, ayak, etek, baş sözcükleri ikincil anlamları ile kullanılmış, sözcükler yeni bir gösterileni kalıcı olarak karşılar duruma gelmiştir. Öyle ki bazılarının doğal dilde düz anlamlı, tek sözcükle verilen bir karşılığı bile yoktur; *göl*

aynası, tarağın dişi, denizyıldızı, ustura ağzı gibi örnekler bu tip eğretilmelere örnektir (Kıran ve Eziler Kıran, 2018: 470-471).

Tepebaşı bahçesinin arkası

...

Caddenin bir yanı

Dik *sırtlar*

Kasımpaşa, dik *sırtlardan* aşağı.

...

Yokuşun *başında*

Çevresi parmaklık

Bir kahve var. (Elif, 72-75)

Dağbaşlarından geçtiniz mi (Dalila, 88)

Bir dört yol *ağzında* her biri bir yana (Heraklit'in Suları, 212)

Gözler altında *torba*, dikken sarkık (Su, 235)

Sarp dağların *eteğinde*

Bunca ırmak (Atatürk, 251)

Yoksa hâlâ çeken nedir bilinmez

İnce *bellere* doğru devrilen trenleri. (Divan, 301)

Kuyu *ağzında* siz ve sallanır sarkaç - - (Kaçılır Yaşlılardan, 329)

Alt *gözleri* dolabın

Isınmak için yakın. (Yük, 346)

Dön dolaş bir fırın *ağzı* kent (Kaynar Kazan Temmuz, 457)

Bir köşe *başında* (Tiryak, 534)

Çünkü kar ve dağ *başları* (Yalnızlığın Biyokimyası, 542)

Günlük dilde sürekli kullanılan bu tip örnekler *değişmece* (*mecaz*) olma özelliğini yitirmiştir. Kullanımlarında sanatsal bir gaye görülmez. Ayrıca söz dizimi kaynaklı sözlük birimleri olan *birleşik söz*, *deyim* ve *atasözleri* de genellikle ölü eğretilmelerdir. Böyle eğretilmelerde göstergeyi oluşturan gösteren-gösterilen ilişkisi kaybolmuştur ve nedenliliğini yitiren eğretilme sözlük birimi haline gelmiştir. (Karaağaç, 2018: 467).

Onlar, pazarlıkta uyuşulan,

İnce eleyip sık dokumadan

Alıp çıktığımız kadınlar (Renkli Fener, 66)

Nerde o eski demler

Tavşankanı çaylarda (Besinler, 174)

Kuruyan *hanımeli*

Su verilmedi. (Yüzünden, 471)

Bir saksı kocaman ve *devetabanları* (Hangi Han, 476)

Sade *sarısabırlar*

Açsın bahçemizde (Eşrefoğlu Rûmî, 501)

Sonra anlarınız ki

Neresi gene *sütliman*. (San, 529)

2.1.a.2.b.2. Canlı Eğretilme

Paul Ricoeur (1997) tarafından oluşturulan “canlı eğretilme” terimi, “ölü eğretilme”nin tersine, doğal dile yerleşmiş, sözlükte anlamı verilen kalıp bir sözün yeni sözcüklerle, hatta değişik bir anlamla yüklenerek diriltilmesidir. Dilin söz varlığında yer edinmiş ölü eğretilme ne kadar iyi bilinirse yeni eğretilme de o kadar iyi anlaşılacak ve etkili olacaktır (Kıran ve Eziler Kıran, 2018: 470).

Bir yazarın, dili, yaratıcı bir şekilde kullandığından bahsedebiliriz, ancak eğer bu yazar (a) dilin yerleşmiş imkânlarını yeni bir tarzda kullanabiliyor ve (b) gerçek anlamda bu imkânların ötesine geçebiliyorsa, bunların ardındakini yakalayabiliyorsa, o zaman dili yaratıcı bir şekilde kullanmış olur. Yazar/şair, dilde henüz mevcut olmayan yeni iletişim imkânları yaratabiliyorsa, dili yaratıcı biçimde kullanıyor demektir (Akay, 1996: 14).

Şiir dilinde şairin, konuşma dilinin birer parçası olan deyim, atasözü şeklinde kalıplaşmış öğretilmeleri kendi sanatını yansıtacak biçimde şiirine dâhil etmesi bu türde bir yaratıcılığın ürünüdür. Necatigil'in şiirlerinde de pek çok canlı öğretilme örneğine rastlanmaktadır. Şiirlerinde deyimlerden sık sık faydalanan şair, bunları her zaman kendi anlamlarında kullanmamış, kalıp yapılarını bozduğu kimi deyimleri eksilterek, yeni sözcükler ekleyerek ya da deyimlerin asıl yapısında yer alan sözcüklere yeni anlamlar yükleyerek onları *canlandırmıştır*:

Yıllar yılı yanımızda

Kavruldu yağımızla. (Toz pembe, 49)

Örneğin bu satırlarda *kendi yağıyla kavrulmak* deyiminin yapısını değiştiren şair, deyim anlam zemininden yola çıkarak yeni bir fikre kapı açmıştır. “Elinde bulunanla geçinip kimseye muhtaç olmamak” anlamındaki deyim, *bizim yağımızla kavruldu* gibi bir ifadeye ve “bize muhtaç oldun” anlamına dönüşmüş, tam tersi bir durumu ifade etmiştir.

Gezdir parmaklarını: Pürtük! Çünkü üzüm çöpleri

Aptallığımızdan kalma üzüm çöpleri, armut sapları. (Kilim, 187-188)

Bu satırlarda ise “*üzümün çöpü armudun sapı var demek*” ölü öğretilmesinin yeniden canlandırıldığı görülmektedir. “Her şeyde bir eksiklik bulmak, güç beğenir olmak” anlamına gelen deyimde, “üzümün çöpü, armudun sapı” ifadeleri deyimleşme olgusunda öğretilme yoluyla gerçek hayatta “kişinin bir şeyi beğenmemek, bir şeyde kusur bulmak için uydurduğu bahaneler”e denk gelmektedir. “Üzümün çöpü, armudun sapı” ifadesinin deyim içerisinde kazandığı bu anlam şiire taşınarak bir “canlı öğretilme” oluşturulmuştur.

Yüzünüzde okunan sevinci

Siz mi yazdınız ([Yüzünüzde okunan sevinci], 574)

Şiirde “herhangi bir durumu yüzünden anlamak” anlamına gelen *yüzünden okumak* deyiminde şair, okumak fiilinin gerçek anlamından faydalanmıştır. Bu yolla “Siz mi yazdınız” diyerek oku- ve yaz- fiillerini birbiri ile ilişkilendirmiştir.

Yok mu beni götüreceksin bir gemi:

Ya bir arpa boyu, ya bir mızrak boyu.

Orda huzur ve yalnızlığın vehmi:

Ha bir arpa boyu, ha bir mızrak boyu.

Aydınlatır ümitle gözlerimi:

Kabir arpa boyu, kabir mızrak boyu. (Hepsi Bir Bence, Yeter ki..., 592)

Bu şiirde Necatigil'in, şiirin ilk iki satırında *bir arpa boyu (gitmek, yol almak)* deyiminin gerçek anlamından faydalandığı görülür. Sonraki satırlarda iki kez yinelenen "...bir arpa boyu, ...bir mızrak boyu" ifadelerinde ise deyim kendi anlamından sıyrılarak canlandırılmıştır. Şiirde "mızrak" göndergesinin uzun yapısı ile imgesel bir karşıtlık oluşturan "arpa" sözcüğü, canlandırıldığı her iki kullanımda da, uzun anlamını veren "mızrak" sözcüğüne karşılık "az, kısa" anlamlarını temsil etmektedir.

Necatigil deyimlerde olduğu gibi atasözlerinde de canlı eğretileme kullanımına gitmiştir:

Kapalı kaynar tencerem bilinmez,

Et mi pişer, dert mi pişer. (Halteçümesi, 20)

Bu satırlarda şair "Bir kimsenin durumu, içinde bulunduğu yaşayış şartları başkalarınca gereği gibi bilinemez." anlamına gelen *herkesin tenceresi kapalı kaynar* atasözünü canlandırmıştır. Atasözünün göndergesel anlamından faydalanan şair, "Et mi pişer, dert mi pişer" diyerek pişirilebilen "et" göndergesi ile atasözünü oluşturan cümlenin göndergesel anlamına gönderme yapmıştır.

Bu diyardan gidemez,

Sen varsın

Bu deveyi güdemez,

Sen olsan ne yaparsın,

Güzel kız? (Soru, 25)

Şair beş satırlık bu kısa şiirinde "Buranın şartlarına uymalı veya buradan ayrılmalı." anlamına gelen *ya bu deveyi gütmeli ya bu diyardan gitmeli* atasözünden faydalanmıştır. "Bu deveyi güdemez," satırı hem gerçek anlamda hem de bu ifadenin atasözü içerisinde kazandığı anlama uygun olarak "(Kişi) şartlara uyamıyor" şeklinde anlaşılabilir. Ölüsünü göstermeyen cins kediler gibi uzağında

Hayalimde ufacak bir yuva kuruyorum. (Kördüğüm, 50)

Şair bu satırlarda kendisini “ölüsünü göstermeyen cins kediler”e benzetmiştir. Cins kedilerin ölüsünü göstermemesi bir halk inancıdır ve *cins kedi ölüsünü göstermez* atasözü ilk bakışta okuyucuya bu inancı çağrıştırmaktadır. Ancak atasözünün “onurlu kişi kötü durumlarını çok gerekmedikçe kimseye göstermez ve söylemez” anlamı dikkate alındığında şairin “sevgiliden uzakta, kendi hayalinde ufacak bir yuva kurma” işini acınacak bir iş olarak gördüğü anlaşılmaktadır.

İnsafsızca tırnağı etinden ayırdınız (Kapılar II, 582)

-

Et tırnaktan ayrıldı. (İntihar, 590)

Necatigil, “yakın hısımlar arasındaki bağ kolay kolay kopmaz” anlamındaki *et tırnaktan ayrılmaz* ölü eğretilmesini iki farklı şiirde canlandırmıştır. “Kapılar II”de şair, sevgilisi ile arasına giren, onları ayıran kapılara sitem etmektedir. Sevgili ile olan bağını anlatmak için de bu atasözünün anlamından faydalanmış, et ve tırnak ikilisi ile sevgilisi ve kendi benliği arasında bir ilişki kurmuştur.

Necatigil’in şiirlerinde yer alan diğer canlı eğretilme örnekleri şunlardır:

Kan iter bıkmış. (Kan, 160-161)

kan çekmek: akrabalar, birbirlerine yakınlık duymak.

Ve kalb uzun süren görmeyişleri

Kuru bir yaprağı kaldırır gibi kaldırırdı. (Ağır Yaprak, 243)

yüreği kaldırmamak: dayanamamak, katlanamamak.

Kaçırdılar yangında mal ve kaçak (Ring, 288)

yangından mal kaçırır gibi: bir işte gereksiz telaş ve ivedilik göstererek, herkesten saklamaya çalışarak.

Geç kaldım ama oldu bir kere

Un görmemiş eleğim neyse dala asıldı (Doğa, 302)

ununu elemek, eleğini asmak: geri kalan ömrü süresince yapacak önemli bir işi kalmamak.

Bir sessizlik benimle gürültüye gitti (Zar, 305)

gürültüye gitmek: telaş ve karışıklığa rastlayarak değeri anlaşılmalı unutulmak.

Kanda iki elimiz,

...

Yerden göğe kısa yolumuzda

Çokluk kan yürümleri, (Kan, 527)

iki eli (kızıl) kanda olsa: elindeki iş ne kadar önemli olursa olsun.

kan yürümek: bir organda aşırı kan birikmek.

Ama dil ve kalem çok kez

Varmaz demelere ([Bir kişiğe batırılan tütün], 568)

dili varmamak: bir sözü söylemeye gönlü razı olmamak.

Tüylerime bir el değse,

Diken diken – bekliyorum. (Beklemek, 585)

(birinin) tüyleri diken diken olmak: üşümekten veya korkmaktan vücuttaki kılların dipleri kabarıp kıllar dikilmek.

Ah ettiniz siz niye

Tuttu beni beddua.

...

Bıçağa değdi kemik

Son ânım artık eşya (Gecenin İntikamı, 587)

bıçak kemiğe dayanmak: çekilen sıkıntı artık katlanılamayacak bir duruma gelmek.

bedduası tutmak: ilenci yerine gelmek.

At var, meydan bulunmuş

Defterimi kaybettim. (At Var, Meydan Bulunmuş, 24)

at bulunur meydan bulunmaz, meydan bulunur at bulunmaz: ‘bir işi başarabilmek için gerekli olan koşullar her zaman eksiksiz olarak ele geçmez’ anlamında kullanılan bir söz.

Kaya kaya birinden ötekine

Su uyur, düşman da uyur, yosun (Yosun, 408)

su uyur, düşman uyumaz: ‘düşmana karşı her zaman uyanık davranmak gerekir’ anlamında kullanılan bir söz.

Geçmiş mazi ise yenmiş kuzu

Dar boğazda bocalar

Peynir gemisi. (Türkiye Atlası II, 626)

geçmişe mazi, yenmişe kuzu derler: ‘geçmişte kalan olayların üzerinde durulmasında bir yarar yoktur’ anlamında kullanılan bir söz.

lafla peynir gemisi yürümez: ‘şöyle yaparım, böyle yaparım demekle yapılması gereken iş yapılmaz’ anlamında kullanılan bir söz.

Uyurgezer o yolu iki başına yürüdü (İki Başına Yürümek, 316)

Kaplan (1987: 440) buradaki “İki başına yürüdü” ifadesinin “tek başına”dan türetildiğini ve anlaşılan iki insanın durumuna uygun olduğunu belirtmiştir.

Bu yaşta boyuna yaz çiz

Kurumayan tuz (Orta Yurттаş, 531)

-

Tanırım çoklarını

Geçmez tuzluk deliklerinden tuzum

Kurudur tuzları. ([Ben ne Batılı bir şair], 572)

tuzu kuru: Bir işten zarar görmeyen, kazancı yolunda olan (kimse)

Biz sizin adınıza *dünya evlerini*

Gittik gördük.

Biz size en uygun hangisi

Aradık bulduk. (Görücüler, 616)

dünyaevi: evlilik

2.1.b. Çağrışımsallık Yoluyla Oluşan Değişmeler

2.1.b.1. Değınmece

Bir sözcüğü ya da sözcük öbeğini, hem gerçek hem de değışmece anlama uygun; ama değışmece anlamı asıl amaç yaparak kullanma sonucu oluşan anlam olgusudur. Değınmecenin divan edebiyatındaki karşılığı *kinaye*, Fransızcadaki karşılığı ise *allusion*'dur. Bir sözün açıkça söylenmesinin uygun görülmediği durumlarda ya da gizlenerek söylenmesinin etkiyi artıracığı düşünülüğünde *değınmeceye* başvurulmaktadır. Değınmecede, göstergelerin gerçek anlamlı karşılığına *değınen*, sözün değışmeceli anlamına ise *değınilen* adı verilir (Uğur, 2003: 117).

Değınmecede, benzerlik amacı güdülmeksizin ve engelleyici ipucu (karine-i mania, ayrıcalık) bulunmaksızın, sözün değışmeceli anlamda kullanılması söz konusudur. Değınmecede söylenen söz, tümcenin tümünde anlatım ve anlam bozukluğuna yol açmaz. Oysa diğer değışmecelerde sözcüklerin gerçek anlamda algılanmasına bir engel vardır; sözce böyle durumlarda anlamsızlaşır, sözcede anlatım bozukluğu oluşur (Uğur, 2003: 118).

Türkçenin söz varlığında yer alan birleşik söz, deyim ve atasözü gibi kalıplaşmış dil birimlerinde değınmeceli kullanımlar olduğu görülür. Necatigil'in aşağıdaki şiirlerinde deyimlerde yer alan değınmece örneklerine yer verilmiştir:

Millet yükünü tutmuş

Sen de tut be birader.

...

Tak boynuna her gelenin

Gözünün yaşına bakma. (Kazıkçılar Yokuşu, 91)

Gene parmağım ağzımda kaldı

Mâsumluk akıyordu yüzünüzden, (Maskeli Balo, 97)

Zengin evler fakirlere çok *yüksekte* baktılar, (Evler, 55-56)

Eli kalem tutuyor, işlek, yazması kolay. (Eli Kalem Tutmak, 223)

Tek kişi değil giden
Her ölüm daha çok ölüm demektir
Belini doğrultamazsan. (Ölümler, 517)

Defterimiz dürenlere
Bırakın biz dürelim! ([Defterimiz dürenlere], 639)

Necatigil'in şiirlerinde yer alan diğer değinmece örnekleri şunlardır:

Çıkmak istedim üste
Altlarına aldılar
Yükseklerdeydi gözüm
Düştüm sayelerinde
Rahatladılar.
Bari onlar *ilerleseydi* (Yıkık Duvar, 77)

Gezmiş eşyada belli
Bir kadının *elleri*. (Perili Ev, 120)

Düşündüler, *birlikte yürüseler*
Ömür geçiyor nasılsa. (Bir Ev Bir Çocuk, 121)

Yaldızlı süslerle örttüğümüz oyuklarda
Yalnız *en yeni çorapları asıp* ele güne karşı
...
İçerdeki seslere nasıl *tıkanır kulak*, şaşıyorum. (İçerlek, 185-186)

Kalanları ağlıyor gidenin
Benim gözlerim kuru (Baş Sağlığı, 201)

Belli bir yaştan sonra nasıl olsa *görür göz*
Siyah servilikleri. (Güçsüz Dilek, 241)

Çünkü yok tükenmek *son soluk çıkmadıkça* [1960, (28 Nisan-27 Mayıs), 257-259]

Biz her zaman vatan, millet demeyiz

...

Rahatlar Ana-vatan

Bizi böyle el ele

Karşısında görünce. (Her Zaman Atatürk, 260-261)

Duyulur *çıt ettiği* ansızın

Bir mekik, sürülmüş yokuşa. (Mekik, 292)

Vazgeç inadı bırak

Onlar gider koşarak

Yürürsün sen yalnayak

Sana bakan var mı hiç. (Kendime, 581)

Karşısında görünce *gözü kanlıyı* o an (Kapılar III, 583)

Gitmesem de yatakta ne ileri ne geri

Sessizce, birer birer, saatler eksiliyor.. (Hasta, 589)

Evlerde mahrum kızlar oturur,

Kahvelerde mahrum erkekler.

Yataklarını paylaşmak için

Bunlar ne bekler? (İsimsiz, 601)

Yakınların *yaktığın ateşin çevresinde*

Sen nerdesin Orhan? (Orhan Gürsel'e Ağıt, 617)

2.1.b.2. Yoksunlama

Sözcüğün ya da sözcük öbeğinin, kimi kez gerçek, kimi kez de değişmece anlam içeriğinin karşıtını, olumsuzunu, kimi kez de dışlayıcı çelişenini bildirmek amacıyla

kullanılması sonucu oluşan değişmece türüdür. Bu değişmeceye başvurulmakla, sözü edilen varlık ya da olgudan, o niteliğın, tözün, özelliğın vb. yoksun kılınması amaçlanır (Uğur, 2003: 128). Yoksunlamalar kullanılan birimin anlam özelliğine göre *sıradan yoksunlama* ve *değişmeceli yoksunlama* olarak ikiye ayrılır. Gerçek anlamlı bir sözcüğün ya da sözcük öbeğinin, karşıt ya da çelişen anlamını dile getirmek için oluşturulan değişmeceler sıradan yoksunlamalardır (Uğur, 2003: 130).

Temiz.. kazısan kir
 Karanlığın üstünde zar parıltı
 Bir duman bir zifir
 Köreltir aklı. (Ters Yüz, 132)

Bu bir yerden ötekine yetişmeler koşmalar
 Bu taşıtlar bu ekmek bu et kömür yağ
 Sizin böyle *âdi konularla* işiniz yok
Böyle küçük geçici
 Ah siz ne *cici*
 Süzölmek bulutlarda
 Acaba. (Kuyruk, 225)

Değişmeceli yoksunlamalar ise sözcüğün ya da sözcük öbeğinin, sözcüde, değişmece anlamın karşıt ya da çelişen anlamını verebilecek biçiminde kullanılması sonucu oluşmaktadır. Gerçek anlam yerine değişmecesi kullanılıp sonra yoksunlama yapıldığı için bu değişmeceye *katmerli yoksunlama* da denir. Çok şişman birisi için iskelet dendiğinde, “zayıf” sözcüğü yerine değişmecesi “iskelet” kullanılıp onun karşıt anlamı “şişman” kavramına gönderme yapılmış olunur. Kötü ünlü birisi için çiçek ya da melek dendiğinde de aynı yol izlenir (Uğur, 2003: 131).

O sizin gördüğünüz kadınlar
 Güzeldirler ha bereket
Melek kadar masum
 Yok canım şeytan kadar şirret.

İncedirler aman ne nazik
 İçerde zalim nobran
 Kıskanç
 Dışarıya karşılık. (Ters Yüz, 132)

Taş yürekli canavar
 Karanlıkla beraber
 Odaya dalmak ister (Ölüm Korkusu, 580)

Bakarım, dinlerim
Taş kalpli belki
 Ya benim acılarım
 Ya benimki? (Acındırma, 533)

2.2. Bütünselliğe Dayalı Değişmeler

2.2.1. Düzdeğişmece

Divan edebiyatında *mecaz-ı mürsel* adıyla bilinen düzdeğişmeler, değişmeceyi aktarma olarak adlandıran araştırmacılar tarafından *ad aktarması* olarak adlandırılmaktadır. Eski Yunan'daki karşılığı *metonümia* olan sözcük, kimi Batı dillerine *métonymie* (Fr.), *metonomy/metonymy* (İng.) şekillerinde geçmiştir (Aksan, 2009a: 69).

Aralarında örneklendirme ilgisi bulunmayan iki kavrama ilişkin sözcüklerden birinin, benzerlik dışı anlamsal bağımlılık içinde bulunduğu diğerinin yerine, genellikle söyleyiş eksiltilemesi yoluyla ve gerçek anlamda düşünülmesine engel bulunması koşuluyla kullanılmasıdır. Amaç, bir yandan sözcük tutumluluğunun sağlanması ve kimi kez kaba sözcüklerin kullanımından kaçınılması, bir yandan da, yerine geçirilen asıl kavramla ilgili kimi anlamların öne çıkarılması ya da vurgulanmasıdır (Uğur, 2003: 147).

Cins-tür, parça-bütün, tekil-çoğul ilişkileriyle sözcüklerin birbirinin yerine kullanılması sonucu oluşan ve kimilerince, özellikle Batıda, kapsamlayış (İng. *synecdoche*) adıyla anılan anlam olgusu, bu çalışmada, ilk iki ilişkiyle düzdeğişmece içinde gösterilmiş; tekil-çoğul ilişkisiyle de, bütünselliğe dayalı diğer bir değişmece olan “niceleme” bölümünde ele alınmıştır (Uğur, 2003: 149).

Düzdeğişmece ilişkisinin kimi zaman kişileştirmeye yol açtığı görülür. Örneğin Necatigil'in Eski Sokak (Necatigil, 2017: 417-418) şiirinde “Kimdin sen, karşımızdaki *ev*,” satırında içeren-içerilen ilişkisinin etkisi ile evin *kimliğinden* bahsedilmesi söz konusudur; bu da kişileştirmeyi beraberinde getirmiştir.

2.2.1.a. Parça-Bütün İlişkisi

Değişmecenin oluşumunda, parçanın yerine bütünün, bütünün yerine ise onun parçasının geçirilmesidir (Uğur, 2003: 150).

Ağlar aynı *yastıkta*,

İki kişi ayrı ayrı (Yenilik, 52)

Evlâtlar *aileye âsi işte*, (Evler, 55-56)

Kapı önünde Ayşe

Hanım hanımcık iş gördü, (Evcik, 57-58)

Size de uzansın istersiniz

Bir kadının *elleri*.

...

Katlanacaksınız

Ne var ki *elinizde*. (Sizin Hikâyeniz, 82-83)

Silinmeden o güzelim *gölgeniz*,

Parlayınız ufukta. (Çizgi, 122)

Oluruna bırak, gençtir, derim,

Hevesini alsın *sokaklardan*. (Varsa Ev, 123)

Çıktığınız *ocaklar* ezer sizi işte,

Ezmesene bile üzüntü. (Ayrı Evlere Çıkmak, 125-126)

Titremez *kılım*, toplar *elim*, gül bahçesi yerim,

Yârim *koynumda*. (İnsan Saat, 154)

Sallanır iki el, anlatır bir *ağız*, (Sisler İçinde İnsanlar, 157)

Sakladığım *baharlar* nerde bu kilim için,
Nerde yıllarca önce, ben sana..
Ne yaptın baharları, baharsız çok çiğ, topraklarda
Çok çiğ, *çiçek* – hiç yok – hani bu kilimde? (Kilim, 187-188)

Uzayan gölgenize güvenmiş
Ne *düine*, ne *yarına* bakıyorsunuz
...
Gölgeniz çekilince *yarın*
Siz de tıpkı *kapı önlerinde* - - (Gölge, 198)

Bir *cıva* baktım otuz sekiz beşti (Kuyruk, 225)

Geçer gider *koca kompartımanlar* (Travers, 231)

Bir *yüzdü* gördüğünüz, bir *gözdü* (Ve Görmemiz Bilmediğimiz Birini, 242)

Uzanır *fildişi tuşlarına*
Perdeleri çekili odaların birinde
Sabırsız, gergin ve usta parmaklar (Aşk Duyarlığı, 271)

Saçları elleri karanlıklara
Düşünce: Kaçsa mı, görse mi?
...
Uzun içli *çingiraklar* bekleriz. (Kısaltmalar, 277)

Tanrı onları *dört gözden* ayırmasın
Hiçbiri anne baba yokluğu bilmesin. (Korku, 295)

Gidip bir *kapıya* kadar sıkıntılı (Neden/siz, 341)

Bir *el* bütün sevdiği şeyleri

Gözlerde biraz hüznün, itiyorsa ölümdür. (Uçurtma, 348)

Onlar eski *yürekler*, eski evlermiş (İç Yapı, 397)

Yaprak, kâğıt ve çöp

Aralık kapı

Çeker içeri *sokakları*. (Ortam, 460)

Sökülende bir çadır

Yaklaşırken *çingirak* (Beyler, 468)

Sarkan *gerdan*, kırışik yüz

Buruşuk kaplumbağa *eller*

Titrek harflerle yazıldı, (Üzerine, 505)

Öğrenciler

Hep *yeni ağızdan* duymak ister, (Ders, 523)

Sanki sade *kan* taşıyor kervanlar

...

Kan başa sığıyor, kan çıkıyor

Her *kan grubundan*. (Kan, 527)

Kimi sessizliklerde sürüp giden *bir bakış*

Bir şeyden bizi sorumlu tutar (Sorum, 530)

Kişiliğin önemli

Bir *toprağa* varacaksın

Şimdiden

Yıkıl, kop! (Fildişi Sahil, 556)

Geldiğimi bilmeyen ince bir ses seslenir
Kapılar *bir el* bana içerden sizi açar. (Kapılar III, 583)

Yorgun bir *baş*, toprağa;
Dal, yaprağa niyazda. (Sonbahar, 600)

Bu garip *başımızdan* neler geçmez (Baş, 605)

Necatigil'in şiirlerinde yer alan diğer parça-bütün ilişkisi içeren şiirler şunlardır:

Kurşun, 117; Sokaktan Gelmek, 129; Avunmak, 133; Elmalar, 152; İçerlek, 185-186; Kokteyl Parti, 207; Arada, 216-217; Zaman Kayması, 266; Hangi Kaç, 274; Açık, 303; İndirmek, 305; Köşebent, 307; Nışadır, 317; Bir Yangında En Önce, 335; Otel, 336; Onlarda, 338; Göz, 370; Karanlık Kara, 402; İnce Yapılı Göz, 431; Hüthüt, 433; Gidiş Dönüş Bir Bilet, 560; [Yüzünüzde okunan sevinci], 574; Hasta, 589; Gecede, 598; Bodrum, 635.

2.2.1.b. İçeren-İçerilen (İçsellik-Dışsallık) İlişkisi

Varlığı, içinde yer aldığı varlığın adıyla ya da içerideki varlığı dışındakinin adıyla bildirmektir (Uğur, 2003: 131).

Zengin *evler* fakirlere çok yüksekte baktılar,
Kendi seviyesine *evler* kız verdi, kız aldı
...
Yeni yeni tüterken *ocakların dumanı* (Evler, 55-56)

Dostun biri *kadeh* sunar elime (Varyete, 64)

Şeytan gelir, sorar
Kaynattığın kazana
Açlık, ölüm kattın mı? (Duman, 104-105)

Dünya durdukça

Tencere pişirecek, *sofra* eritecektir. (Evlerle Savaş, 115-116)

Önceki *evlerin* üzüntüsü biter mi, (Ayrı Evlere Çıkmak, 125)

Yoksul semtlerin yaz geceleri

Oturanlar vardır ya kapı önlerinde. (Gölge, 198)

Beni böyle *kitaplar* mı yaptı ne

Kâğıtlarda gidenlere içlenip ağlayan ben

Hayattaki ölümlere put gibi duruyorum. (Baş Sağlığı, 201)

Düşer boş *beyinlere* bir korku, (Fosfor, 210)

Onlar hangi gecede aksırık öksürükler

Bir *bardağı* gün boyu ağır aksak *içip* de (Güz Kahvesi, 297)

Koca kutu ne uğruna bitti. (Kibritler, 367)

Kimdin sen, karşıımızdaki *ev*, (Eski Sokak, 417-418)

Ben bir kez denerim böyle *yerleri*,

Uğramam bir daha. (Dar Gelir, 454)

Akar araba araba

Tatil konaklarına *koca kent*. (Kaynar Kazan Temmuz, 457)

Kaynar gene *kapalı kap*

Başlar taşmaya çok iyi (Bir Yatak ve Pike, 459)

Gitmişsem bunaldım

Gelmişsem beklenmedik bir anda

Kâğıtlar

Bil geç. (Bilerken, 499)

Yirmi yedi daire apartman

Yatmış sanki ölüm uykusuna (Temmuz Tikleri, 511-512)

Önemli mi geçmemiz

Kalalım.

Sınıfımızı seviyoruz,

Yeter ki çalışalım. (Sınıf Değiştirmek, 519)

Daldı karanlık

Yalpalı kandil (Yalnızlığın Biyokimyası, 542)

Belki suçsuz, kurtulurdu

Sırada dosyalar

Yakınlıklar uzakta

İdam! (İdam Mangası, 557)

Eser kalmadı nurdan *sönmek üzre buhurdan* (Bende Bir Şeyler Geçer, 590)

Necatigil'in şiirlerinde yer alan diğer içeren-içerilen ilişkisi içeren şiirler şunlardır:

Sahipsiz Gölge, 155; Sınır, 193; Gibi Kar, 353; Direk Eğridir, 409; Yazlık, 465; Ders, 523; Kandil, 579; Şamdan, 585; [Odanın her şeyi tamam.], 603; Orhan Kemal, 620.

2.2.1.c. Sonuç-Neden İlişkisi

Nedenin yerine sonucun, sonucun yerine de nedenin söylenmesidir. Örneğin "Bereket yağıyor." cümlesinde, sonuç söylenmiştir ama sonucun nedeni olan yağmur, kar ve benzeri amaçlanmıştır. Bu kalıba benzetilerek, öğrenciler tarafından "Tatil yağıyor." söylenişi yaratılmıştır (Uğur, 2003: 152).

Şöyle bir *oh demeden*

Hafta sona eriyor. (Zincir, 100-101)

Sevdiğimdendi,

Yüzünde sıkıntıyı görmek istemeyişim. (Gece Vakti Bir Sokağı Düşünmek, 153)

Yazdır, *sevinç sesleri* sokak aralarında. (Gölge, 198)

Eskiler *gülmüşler* mi

Bunca kitap okudun. (Işığı Kesen Duvarlar, 203)

Hep mi kızgın yazlardayız, baharlar arada

Mevsimi

Yaprak kımldamıyorsa. (Arada, 216-217)

Yaprakları *sonbahar*, ölü park. (Çıkmak, 273)

Koskoca yapılardan kurtardığım küçük *gök!*

Sen de benim toprağıma *kendi rahmetini dök* (Pars, 280)

Hep korku çiçekleri

Oldu *saksılarımızı süsleyen.* (Korku Çiçekleri, 289)

Bir makina, sesleri *çapaklı* (Teyel, 356)

Sonra onlar hayatın içten içe yananları

Onlar da *ısıtamazsa* bırakın ormanları. (Göz, 370)

Yükselir bir yapı gökdelen binlerin

Onda bir görülmez harcı olduğu. (Türkiye Atlası, 414)

Hadi ben çok sigara - - öksürükler

Hele çalışırken.

Ya gece yarısı, *göğsü parçalanırdı*

O kadın, iki ev öteden. (Eski Sokak, 417-418)

Yaşlılar, çocuklar *soluklansın*

Tek tük park

Banklar henüz vardır. (Kent Sürgünü Bir Ana, 464)

Ağzımda sigara, *parlasa* (Uzatmak, 486)

2.2.1.ç. Yapıt-Sanatçı İlişkisi

Çoğunlukla sanatçının adının yapıtının adı yerine kullanılmasıyla gerçekleştirilir. Yapıt adının, sanatçının adı yerine geçirilmesi ise çok az görülür (Uğur, 2003: 153). Necatigil’de bu tür için eserinin yerine kendi benliğini geçirdiği bir örnek de mevcuttur.

Başınızı kaldırsanız bir *Cezanne* (Çok Şey, 347)

Eğlencelik arar gibi

Okuyacaksa *beni* ([Biz de gittik önemli mi], 567)

2.2.1.d. Genel-Özel İlişkisi

Genelin adını anarak özeli, özelin adını anarak geneli belirtmektir. Örneğin “Hayvanın gemini gevşet biraz.” tümcesinde, *at* göstergesi yerine onun geneli olan *hayvan* kullanılırken “Bu kez de çorbayı bizde ısıtalım.” cümlesinde ise çorba göstergesi yemek genel kavramının yerine geçmiştir (Uğur, 2003: 154).

Devran döner *Adem-Havva* üstüne (Zor Geçit, 51)

Ayşem gibi, dünyada,

Ayşeler dolu.

...

Ayşeler büyür,

Günün birinde

...

Ayşelerin kimisi

Yuvadan, evden yoksul (Evcik, 57-58)

İşte budur sana çeken *kulları*. (Varyete, 64)

Emredilen *ekmeği* akşamları

Alın terlerimiz getirecektir.

...

Nedir anlamıyorum

Evlerdeki hırsı:

Cansızlarla birlik

Canlılara karşı. (Evlerle Savaş, 115-116)

Akşamları kalabalık *taşılarda* hep ayak üstü (Yaz Ayları Dinlenmek, 143)

Aşklar arada, Tanrının büyük bağışı

Ferhat'lar, Kerem'ler çöllerde, odalarda

Bir anlamı var elbet

Boşuna mı yanmışlardı? (Arada, 216-217)

Ben eskiden yurt deyince

Böyle düşünürdüm *yurdumu*,

Yurdun Atatürk olduğunu

Anladım Atatürk ölünce. (Atatürk, 251)

Yükselsin diye *vatan*

Daha üstün doruklara

...

Yurdumda bir kıpırtı olur da

Nasıl görmem, duymam nasıl

...

Dirilten kim, bu *yurt* artık nasıl çöker [1960, (28 Nisan-27 Mayıs), 257-259]

Biz her zaman *vatan, millet* demeyiz

...

Ancak en büyük acı:

Vatan

Bir tehlike karşısında kalırsa. (Her Zaman Atatürk, 260-261)

Koskoca *yapılardan* kurtardığım küçük gök!

Sen de benim toprağıma kendi rahmetini dök (Pars, 280)

Blok apartmanların şahane katlarından

En çalımlı *taşıtlara* atlıyor.

...

Çullanıyor onların *az ekmek* sevincine. (Panik, 290)

Yapılara, yakıtlara, taşıtlara

Ödemeden

Yememize ne kaldı? (Aile Durumu, 454)

Yok *coğrafyalarda* bu Bağdat, (Bağdat, 466)

Çok mu ağır kaldırdınız

Fırlar bir fitik ince zar yırtığından

Sonra zaman aşımı

Süner *organ*. (Kaptan, 477)

Yurttaş sen ne diyorsun

Aşında kimin gözleri ([Ben ne Batılı bir şair], 572)

Düştü payıma benim de

Binilerden, içitlerden (Geçit, 634)

2.2.1.e. Sonralık-Öncelik İlişkisi

Çok değişik durumlara ilişkin olabilir. Örneğin günlük hayatta da sık kullanılan “*Ateş yakalım mı artık*” cümlesi söylendiğinde, ateş henüz yoktur ve ateşin kendisi yakılamaz; önceki duruma ilişkin nesne adları olan odun, kömür ve benzeri söz konusudur. (Uğur, 2003: 155).

Yaz ayları gelmişken,
Biraz *reçel* kaynat
Vişne yahut çilekten. (Reçel, 38)

Ateş yakar büyücü (Duman, 104-105)

Yürür *asfalt ovalarda* abdal (Abdal, 279)

Aldanıp al *kumaşları*
Sahiden giydim mi? (Balbal, 487)

Kumaşların altı yara gecede,
Açılır. (Karanlık, 613-614)

Kiliseler, camiler, büyük yapılar
Taşlara gideriz. ([Nerelere gideriz], 643)

2.2.1.f. Özellik-Varlık İlişkisi

Varlığın adının yerine onun bir özelliğinin adının kullanılmasıdır. Çok yaygın bir ilişkidir (Uğur, 2003: 156).

Dört duvar arasında aile sırları,
Dört duvar arasında dünyanın kahırları (Evler, 55-56)

Zırhlılar gittikten sonra
Deniz üstü dalgasız (Denizaltı, 89)

Nerden bilirdim güzel şafaklardan,
Tatlı batılardan başka
Kızılıklar göreceğimi.
Nerden bilirdim yâdelde
Savaş meydanında öleceğimi. (Kaydı Silinen, 89)

Çocuk *dört duvarın* içinde hür (Serin Mavi, 118)

Yetiştii tramvaya *kahve rengi solgun,*
Lâcivert buruşmuş. (Çalar Saat, 140)

Geçmişse yaz, avuçlarınızda
Denizlerin uzattığı *serin-mavi*

...

Geçmişse yaz, esen *yücelerde yeşil,* (Kış Korkusu, 146)

Parlayan yüzükler altın sarı, eski.
Gülümser bir zamanlar annesi gibi pembe,
Parmağına takılı *halkada,* gözlerinde (Gülüşleri, 158-159)

Biter *hafif bombelide* alkol (Kongo, 162)

Dar dörtgende günler (Dar Dörtgende Günler, 176-177)

Akpak gemilerin pır pır eden tenteleri
Temmuz çölü uzarken süzülür *mavilerde* (Ev Çölü, 191)

Dar dörtgeni nasıl kırsın bu gövde
Eşleri mi evleri mi çocuklar destan. (Birey, 197)

Hep oydu dumandı *küllenen dudaklarda*
Gaztecinin postacının kapılardan attığı. (Bahara Girerken Balad, 227)

En Yüce Türk'ün elinde
Şimdi hepsinin elleri. [1960 (28 Nisan-27 Mayıs), 257-259]

Çok sıcak da bunalmışsak *dört duvar* çölünde
Uzun içli çingiraklar bekleriz. (Kısaltmalar, 277)

Değil mi ki gecede ev ev
Ve *içerlek çizgiler* yaşamak (Yatır, 328)

Örter çıplak yerleri doğa
Yeşil ister (Çekül, 354)

İçimdeki yumuşağı sökemedi eller. (Göz, 370)

Havasız silolar uygarlık
Bakımsız çürüyen buğday ben,
Kurtlanmış dökülüyorum
Beton silindirlerden. (Uygarlık Raporu, 463)

Bir basket *uzun boy* hapşırırsa
Dünya biliyor. (Spor, 467)

Taşlıkta birkaç arpa
Nerden kalmıştır
Siner süner kalan
Diri katılıklarda. (Kırlarda Trapez, 535)

2.2.1.g. Eklenti-Varlık İlişkisi

Bir eklentinin, o eklentiye taşıyan varlık adının yerine geçirilmesidir. Bu ilişkinin parça-bütün ilişkisinden farkı, değişmeceye uğrayan göstergelerin, yerine geçtikleri varlığın gerçekte parçası olmayıp eklenti konumunda olmalarıdır (Uğur, 2003: 157).

“Koştı yokuş aşağı *renge atmış bir şapka,*
Çanta, gözlük.
Bir eski atkı, adımları yavaş,
Uçar gibi hafif, *bir küçük önlük.* (Çalar Saat, 140)” (Uğur, 2003: 157)

Bir *eteğe* takılıp, bir başka göze dalıp (İnce Yapılı Göz, 431)

Şaşmaz bir saat *bir raket*
Bir pedal geliyor
 Tekerler farkı
 Yer yerinden oynuyor. (Spor, 467)

2.2.1.ğ. Nicelik-Nitelik (Varlık)/Sayı-Birim İlişkileri

Varlığın niceliğiyle ilgili bir göstergenin, varlığın niteliği yerine geçmesidir. Örneğin “Yirmi milyon ancak eder bu elbise.” denildiğinde, nicelikle ilgili gösterge, eksiltelen “Türk lirası” göstergelerini de içermektedir. Oldukça yaygın bir ilişkidir (Uğur, 2003: 158).

Okutmadılar *orta*’dan sonra (Kahveci Kızı, 37)

Koca koca şehirler
Milyonların üstünde - -
 Coğrafya kitapları! (Coğrafyada Şart Kipi, 192-193)

Daha hiç kaybı yokken
 Şimdi korkar, yadırgar çok
Yirmisinde mi erken, *otuzunda* belki (Kırk, 195)

Fosfor, insan ölebilir
 Hattâ *beş santigram!* (Fosfor, 210)

Bir cıva baktım *otuz sekiz beşti* (Kuyruk, 225)

Milyonluk bir kentin çeşitli duraklarında (Su, 235)

İlerde de geçerd, şans, geçti *üç dörde beşe*
 Azdı hırsı son sınıflara doğru kırlarda (Geçmek, 240)

Kalmasın üstümüzde kimsenin hakkı
Beşe on yirmiyse yüz (Ödemek, 245-246)

Şimdi birçok ülkelerin *milyonluk* kentlerinde (Panik, 290)

İçerik acı

Karşıtlar kaç *kaşık*

Bir ölçü yeterdi. (Kadeh, 404)

Yükselir bir yapı gökdelen *binlerin*

Onda bir görülmez harcı olduğu.

...

Ve çiler yazarlar, makara çekerler

Binlerin o birlere borcu olduğu. (Türkiye Atlası, 414)

Milyonlara transfer kırallar (Spor, 467)

Şimdi önünde keşkül

Gelip geçen *üç beş* atar (Gider, 523)

Yüzlerce karşınızda

Anlamak hangi birini (İdam Mangası, 557)

Küçüğün yarısı yarım

Doymak kana kana

Önünde *iki parmak*

İdareli yudumla. (Kimya, 641)

2.2.1.h. Soyut-Somut İlişkisi

Somut varlığı soyut kavramla; soyut kavramı somut varlıkla belirtmektir. Örneğin “Gençlik, iletişim araçlarının etkisinde, sanıldığından daha çok kalıyor.” cümlesinde, asıl anlamı soyut olan “gençlik” sözcüğü bu cümlede değişmece yoluyla somut anlamı *gençler* göstergesinin anlamını üstlenmiştir; bunu sağlayan da eksiltmenin gerçekleşmesidir (Uğur, 2003: 158). “Yürekli bir genç” denildiğinde ise somut olan “yürekli” sözcüğü, kendisiyle ilişkili “cesaret” kavramı yerine kullanılmıştır (Kıran ve Eziler Kıran, 2018: 475).

Ayşe'yi o anda görmeliydiniz!

Eski kadınların *kanyla* evcimen (Evcik, 57-58)

Avunmaya muhtaç bu *gençlik* (Barbaros Meydanı, 69-70)

Sevdiği oğlan *kalpsizin* biri (Aşk Gelmiş Cihana, 133)

Utaniyorum ama göstermiyorum

Elimden çok bir şey gelmedi

Girdim çıktım odalara kalabalık

Ve dedim Atatürk *gençliği*

Ve dedim her şey ancak Atatürk.

...

Sonsuz *geleceklere* geçer benden *kan* [1960 (28 Nisan-27 Mayıs), 257-259]

Önlenmez korku: Ölülerini düşün!

Sonra bu *kafayla* yürüttüğün işin! (Kaçaklar, 484)

Semt semt, belli günlerde

İyi ki hâlâ sergiler - -

Ucuzluk arıyorum

Ninemin pazarlarında. (Bir İstanbul'unun Not Defterinden I, 524)

Bakarım, dinlerim

Taş kalpli belki

Ya benim acılarım

Ya benimki? (Acındırma, 533)

Taş yürekli canavar

Karanlıkla beraber

Odaya dalmak ister (Ölüm Korkusu, 580)

2.2.1.1. Yer/Yön-Toplum İlişkisi

Bir toplumu, topluluğu, örgütsel bütünü, bulunduğu yerin/yönün adıyla dile getirmektir ve çok yaygın bir düzdeğişmece biçimidir. “Avrupa’nın iki yüzü vardır: İnsan hakları savunuculuğu ve efendilik ruhu.” cümlesinde kıta adı, orada yaşayan insanları, oradaki kuruluşları içermektedir; bu işlev de yine eksiltme sonucu gerçekleşmiştir (Uğur, 2003: 159).

Bir gündüzü yaşarken Beyoğlu

Üflemiş lambasını karanlıkta

Uyuyor

Kasımpaşa.

...

Söndürmüş lambasını

Uyurken Kasımpaşa

Işıklar içinde Beyoğlu

Uyanır hayata. (Elif, 72-75)

İntihar

Batı için geçerli. (Istampa, 496)

Bizim de şiirlerimiz

Çevrildi Batı dillerine.

...

Ben kendi yurttaşlarıma

Anlatamıyorsam derdimi,

Kalsın Batı

Kalsın daha iyi! ([Biz de gittik önemli mi], 567)

Ama elimizde mi

Batı için geçerli intihar. ([Çoktur bekleyenler], 639)

2.2.1.i. Yer-İşlev/Amaç İlişkisi

Belli bir yerin adının, işlevinin adı yerine ya da işlev adının, işlevin gerçekleştiği yer adı için kullanılmasıdır. Örneğin “İşten bu saatlerde çıkarım.” cümlesinde iş sözcüğü *büro*, *atölye*, *fabrika*, *işyeri* gibi anlamlardan birini üstlenerek değişmece anlam kazanmıştır (Uğur, 2003: 160).

İşinizdesiniz ya da başka yerde (Sınır, 193)

Gecenin geç saati *işimden* dönüyorum. (Heraklit’in Suları, 212)

Geriledi *doktor odalarında* (Geçmek, 240)

Ben de bir gün *okulu* bitirince (Resim, 252-254)

Ya dalgın ikindi

Dönerken *işinizden*. (Tat, 421)

2.2.1.j. Araç-İşlev İlişkisi

Bir önceki ilişkinin benzeridir; bu kez de işlev ve araç belirten göstergeler birbirinin anlamını üstlenir (Uğur, 2003: 160).

Bırak mâzi malı bu *ağızları* (Buğulu Cam, 93)

Ayır önce *kirayı*;

Günde yemeğimize

Ne gider; şu kadar. (Geçim, 147)

Şerefimi sattım sen biliyon mu

Cümle âlemin *dilinde*. (Gözleri, 151)

“Acı dirliğim isteyen

Tatlı dirilsin dünyada.”

Çok bunaldınız mı *dilinizde* bu beyit. (Sahipsiz Gölge, 155)

Yarım ağız:

Hârika, pek sevdim! (Görgü, 200)

Eli kolu bağlı ben, ağzı dili bağlı

Yaşa yorum

Sevin emi yorum. (Yorum Korkusu, 224)

Çağrıldıkça geçici

Fısıltılara kandılar. (Kadınlılar, 238)

Atatürk bu yurda

Ellerini verdi, (Atatürk, 251)

Bu *düdükler*, bu sessizlik, bu saygı duruşu (Türklük, Atatürk, 256)

Sessiz *dilsiz* kimseleri kestiriyor gözüne, (Panik, 290)

Görseler gaztelerde

Dostlar tedirgin

Bir iki *telefon*

Yeter üç beş akraba. (Acı Utanmak, 440)

Nineler, gözünüze birden inince perde

Artık bütün ümitler sönmüşse *neşterlerde* (Kısık, 607)

2.2.1.k. Malzeme-Nesne İlişkisi

Bir nesneyi belirtmek için onu oluşturan malzemenin söylenmesi ile oluşan ilişkidir.

Tahta sınıfa karşı

Kürsü *tahtanın* yanında

...

Tahta tahtadır ama
İnsanlardan anlayışlı (*Tahta, Kürsü, Çocuklar, 61-62*)

Ağaç evler öldü,
Betonlarda yaşıyor. (*Kör Işık, 142*)

Asfaltlarda, betonlarda dolaşıyor (*Panik, 290*)

İnce *ipek* kaynaşma anları - - (*İnce İpekli Yıkamak, 413*)

Sanki ben kapadım onu bu *betonlara* (*Sorum, 530*)

Çeliğin kalbe temâsı
Bir buz gibi dudak vehmi (*İntihar II, 586*)

2.2.1.1. Gönderge/Varlık-Gösterge İlişkisi

Gönderge dil dışı dünyaya ait gerçekliktir. Gösterge ise kendi dışında bir şey gösteren her türlü varlık veya olgudur. Göstergelerin yapı ve gösterge oluş biçimlerine göre görüntü göstergesi (aracısız gösterge), saymaca gösterge (nedensiz gösterge) ve belirtici gösterge (nedenli gösterge) olmak üzere üç türü vardır (*Karaağaç, 2018: 444*). Bu ilişkide varlığın/göndergenin eksiltileme yoluyla göstergesinin yerini alması söz konusudur.

Örneğin aşağıdaki şiirde kürsünün üstünde olan Atatürk'ün kendisi değildir; fotoğrafı ya da resmi, yani, aracısız göstergesidir. Şiir içerisinde “fotoğraf/resim” sözcüğü eksiltilerek değişmece anlama gidilmiştir:

Kürsünün üstünde:
Atatürk'üm, arkasında al bayrak,
Kollarını kavuşturmuş göğsünde.

Bu resimle başlar bizim günümüz,
Karşımızda *Atatürk'ü* gördükçe
Kıvançla dolar, taşar gönlümüz. (*Resim, 252-254*)

Yine aşağıdaki şiirde ışıldayan isim değil ismin betik üzerindeki yazısıdır:

En lüks baskılarda kalın ince betikler

ışıldar *isimleri*. (Mekik, 292)

Ağlar lâke duvarlarda gri bir grizu

Ve irin yeşili bir trahom

Gelir en lüks çiçekçiden çiçekler,

Asılı çocuksa çullar içinde

- - Açıldı, geldiler. (Sergi İzlenimleri, 291)

Çoktan silinmiş *adımız* kartotekten (Sanı, 456)

2.2.1.m. Nesne-Kullanıcı İlişkisi

Nesnenin kullanıcısının yerini aldığı düzdeğişmece ilişkisidir.

Kervan çıktı yokuşu akşam

Hurda makina

Sıksa çocuğa

İnce bir zıbın dikti. (Yüzünden, 471)

Kan bankası insanlara

Silahlar saldırıyor. (Kan, 527)

Sürdü sessiz toprağını bir *saban*

Tavlandı tarla. (Orhan Gürsel'e Ağıt, 617)

2.2.2. Niceleme

Niceleme, tekil bir varlık adının veya eylemin çoğul, çoğul varlık adının veya eylemin tekil, kimi zaman da gerçek karşılığından daha az içerikte kullanılmasıyla oluşan değişmece türüdür. Nicelemeleri değişmece türü olarak ilk defa ele alan ve terimleştiren N. Uğur, nicelemenin örneklerinin bir kısmının düzdeğişmece türünde ele alınırken, bir kısmının ise değişmece türü olduğunun bile anlaşılmadığını belirtmiştir. Uğur, nicelemelerin teknik bakımdan yalnızca *sayısal içerikli bir aktarma*, bir değişmece özelliği

gösterdiği için ayrı bir anlam olgusu olarak değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir (Uğur, 2003: 161).

Değişmecelerin çoğunda olduğu gibi nicelemelerde de anlam aktarımını sağlayan iki nedensel boyut söz konusudur. Nedensel içeriklerden birincisi, *duygusal/düşünsel tepki ve yaklaşım* boyutludur. Örneğin İstiklal Marşı'nın “*Ben ezelden beridir hür yaşadım, hür yaşarım.*” dizesinde “ben” zamiri, “biz” (ümmet, halk) yerine kullanılmıştır. İkinci nedensel içerik ise, *kısaltma, sözü eksiltme* boyutuyla ilgilidir. “*Dışımı fırçalamadan asla yatmam.*” örneğindeki değişmece “*dışlerimi*” sözcüğündeki çoğul ekinin sözden düşürülmesiyle oluşmuştur (Uğur, 2003: 161-162).

Nicelemeler değişik boyutları göz önüne alınarak şu şekilde sınıflandırılabilir:

2.2.2.1. Kişinin Kendisini Kapsayıp Kapsamadığına Göre Nicelemeler

2.2.2.1.a. Dıştalama (Dışa Yönelimli Niceleme)

Kişinin, içinde bulunduğu bir durumda kendisini dışarıda tutma eğilimi sonucu gerçekleşen nicelemeler *dıştalama* türüne girer (Uğur, 2003: 162).

İşinizdesiniz ya da başka yerde
Yükselir hastanızın dün geceki ateşi
Gördüğünüz yüzlerde gün boyu
Aklınız evde.
 ...
Merdiven başında bir sigara
Belki söndürmediniz.
Çok küçük çocuk, yaşlı sakat anne
Seslenir akşamlara alevlerin içinden
Aklınız evde.
 ...
Bu sınır, arada bir aşsak da
Çeker dar yaşamamıza bizi
Her şeyleri tamam bile olsa
Aklınız evde. (Sınır, 193)

Nice şeyler ki gelir ödemeli
 Ufacık bir kırıntı altı bütün foya
 İçli gülüşünüzü kendinize saklayın
 Vereceksiniz
 Aldanıp aldınız ya!

...

Karşılıksız bir çek, bir ciro hileli
 Sizi bir kumar gibi harcadılar
 Bir koyan hep on aldı. (Ödemek, 245-246)

Gözlerinizi kapatmanız gerekir
 Sizi ölmek üzere görürlerse
 Bir bağ olsa da
 Bağlasanız iyidir
 Gözlerinizi.

Çözmeseniz iyidir
 Bağ ayırır sizi
 İstemediğiniz şeylerden. ([Gözlerinizi kapatmanız gerekir], 655)

2.2.2.1.b. Ortaksama

Kişinin, karşısındakine bir şey söylerken yalnız karşısındakini ilgilendiren bir durumu kendisini de ortak kılması sonucu gerçekleşen nicelemelere *ortaksama* adı verilir. Ortaksamanın *katılımcı ortaksama* ve *gizleyici ortaksama* olmak üzere iki türü vardır. Katılımcı ortaksamada kişi kendisinin dışında bulunduğu bir duruma kendisini de ortak etmektedir. Örneğin öğretmenin öğrencilere “Tahtadaki soruları deftere lütfen *geçirelim.*” demesinin öğrenciler tarafından “Tahtadaki soruları deftere lütfen *geçiriniz.*” olarak algılanması bir katılımcı ortaksama örneğidir (Uğur, 2003: 162). Necatigil’in şiirlerinde katılımcı ortaksama örneğine rastlanmamıştır.

Gizleyici ortaksama ise kişi, karşısındakini ya da kendi dışındakileri kendi düşüncesine ortak kılmak amacıyla söz söylediğinde gerçekleşir. Amaç çoğu zaman gücü abartmak olduğundan ortaksamanın bu türüne *abartılı ortaksama* da denilebilir. Örneğin

“Biz senin gibileri çok gördük.” cümlesi “Ben senin gibileri çok gördüm.” anlamında söylendiğinde *gizleyici ortaksama* gerçekleşmiş olur (Uğur, 2003: 163).

Yanımdan geçerken bir tuhaf baktı,
Arzulu ve davetkârdı mutlak.
Bense neden sonra farkına vardım,
Böyle işler *bizden* ne kadar uzak (Boşuna, 21)

Sana göre hava hoş
Dünyan dünya.
Bir de gel de *bize* sor
Can burnumun ucunda. (Aranağme, 90)

Yâni yoksa ne *yapalım* çok mu çirkinim
Yalnızlık yıkar.

...

Yâni varsa ne *yapalım* dalgalar
O da bir zaman imiş

...

Yâni bu kadarsa ne *yapalım* kader
Bir yol yüründü elbet bir gün biter (Atlama Tahtası, 243)

Ne fena yazmışlar bir denizi uzun
Evet ama bir de *bizden* geçmeli

...

Korkmuş da bunlardan fena uçuklamışsa
Biri çok önceleri görmüş de *bizi* uzun (Divan, 301)

Geleceğim - - bir not kapıya.

Temelli *gidiyorsak*

Dayanılmaz bir şeyler olmalı. (Koy Malı, 439)

Ve gider imzalarız

Her yolcuya açık
Kitaplarımız.

Alırlar, *içimizde*
Sıkıntı. (İmza Günleri, 501)

Biz de gittik önemli mi
Bizim de şiirlerimiz
Çevrildi Batı dillerine.

Bir Batılı geçtiğim çizgilerden
Geçmedikçe
Ne kadar anlar beni
Sirklerde Zebra. ([Biz de gittik önemli mi], 567)

Çok oturdum sizinle
Kalkıp gidebilir miyim
Gitsem de
Gene sizinleyim!
Bizi hangi kitaplarda
Hangi dillerde var
Diye değerlendirirler
Önemlidir istatistik.

Yalnız kalacaksınız
Gitmem
Çektik kendimizi geri
Biz istedik. ([Çok oturdum sizinle], 639)

2.2.2.2. Nedensel İçerik Bakımından Nicelemeler

2.2.2.2.a. Duygusal-Tepkisel İçerikli Nicelemeler

Alçakgönüllülük, abartma, alay, destek çıkma gibi nedenlerin etken olmasıyla gerçekleşen nicelemelerdir. Dıştalama ve ortaksama nicelemelerinin çoğu bu türdendir (Uğur, 2003: 163).

Nice şeyler ki gelir ödemeli

Ufacık bir kırıntı altı bütün foya

İçli gülüşünüzü kendinize saklayın

Vereceksiniz

Aldanıp aldınız ya!

...

Karşılıksız bir çek, bir ciro hileli

Sizi bir kumar gibi harcadılar

Bir koyan hep on aldı. (Ödemek, 245-246)

Ne fena yazmışlar bir denizi uzun

Evet ama bir de *bizden* geçmeli

...

Korkmuş da bunlardan fena uçuklamışsa

Biri çok önceleri görmüş de *bizi* uzun (Divan, 301)

Ve gider imzalarız

Her yolcuya açık

Kitaplarımız.

Alırlar, *içimizde*

Sıkıntı. (İmza Günleri, 501)

Biz de *gittik* önemli mi

Bizim de *şiiirlerimiz*

Çevrildi Batı dillerine.

Bir Batılı geçtiğim çizgilerden
Geçmedikçe
Ne kadar anlar beni
Sirklerde Zebra. ([Biz de gittik önemli mi], 567)

2.2.2.2.b. Eksiltileme İçerikli Nicelemeler

Sözün kısaltılması sonucu oluşan nicelemelerdir (Uğur, 2003: 164).

Karanlıkta kımıldayan düşünceyi
Göremez sendeki göz (Yay, 163)

Benim kaçırdıklarım körebe oyununda
Kayıp giden bir şeylere değmişti
Kimseler yok kim siler bir mendilde yaşları
Gözümü açamıyorum. (Bir Mendilde Yaşları, 311)

2.2.2.3. Sayısal Bakımdan Nicelemeler

2.2.2.3.a. Azaltmalı Niceleme

Çoğul bir ögenin tekil olarak söylenmesiyle azaltmalı nicelemeler gerçekleştirilmektedir. Sayısal içerikli nedeniyle eksiltilemeli nicelemelerle duygusal-tepkisel nicelemelerin bir kısmı, azaltmalı niceleme başlığı altında da incelenebilmektedir. Örneğin “Ağaç, doğanın can damarıdır.” cümlesinde ağaç göstergesi azaltmalı yolla “ağaçlar” yerine kullanılmıştır. (Uğur, 2003: 164).

Yeni yeni tüterken ocakların dumanı
–Kadın en büyük kuvvet erkeğinin işinde–
Erkekleri kaçı, kadınları kaçı
Evler dilsiz şikâyet, kaçmışların peşinde. (Evler, 55-56)

Belli bir yaştan sonra nasıl olsa görür göz
Siyah servilikleri. (Güçsüz Dilek, 241)

Eğlencelik arar gibi
Okuyacaksa beni
 Kalsın istemem *ondan* gelecek
 Hayır! ([Biz de gittik önemli mi], 567)

2.2.2.3.b. Artırımlı Niceleme

Gerçek anlamlı anlatıma abartı, vurgu gibi amaçlar katılmak istendiğinde, kavramın içeriğinde değişmece yoluyla artırımı gidilmektedir. Örneğin “Boğazlarım ağrıyor.” cümlesinde ağrıdan duyulan acının vurgulanması yoluyla abartma yapılmak için artırımı gidilmiştir (Uğur, 2003: 164).

Geceye, *göklere* minnettarım (Yel Değirmenleri, 19)

Akpak gemilerin pır pır eden tenteleri
 Temmuz çölü uzarken süzülür *mavilerde*, (Ev Çölü, 191)

Hürriyetler uğruna

Ben daha durur muyum?

...

Doğar ya ardından yeni *güneşler* [1960 (28 Nisan-27 Mayıs), 257-259]

Saçları elleri *karanlıklara*

Düşünce: Kaçsa mı görse mi? (Kısaltmalar, 277)

Takvimde şubatsa neden *samanyolları*

Temmuzdan bir geceyi takvimde şubat diye (Alırsız, 312)

Çok değişik yağmur yağar

Doğanın *göklerinden*. (Söyleriz, 548)

Yorgun *uykulara* yattı,

Az dur, yaşamak! ([Ben rahatında mıyım için], 612).

Necatigil'in şiirlerinde yer alan diğer artırımlı niceleme örneklerine şu şiirlerde de rastlanabilir:

Buğulu Cam, 93; Zincir, 100-101; Mavi Işık, 121; Resim, 252-253; Öğreti, 265; Venüs Çizgisi, 268; Korku Çiçekleri, 289; Gitmek, 312.

III. BÖLÜM

3. KALIPLAŞMIŞ DİL BİRİMLERİ

Her dilde rastlanan ve Türkçenin söz varlığı içerisinde de bulunan kalıplaşmış dil birimleri, anlambilimin uygulama alanlarından biri olan *sözcükbilimin* konusudur (Toklu, 2007: 109). Kalıplaşmış dil birimleri, konuşma dilinde hazır bulunan ve dil kullanıcısına mesajını, etkili ve herkesçe kabul görmüş basmakalıp bir ifade ile iletme imkânı sunan sözlerdir. Türkçenin kalıplaşmış dil birimleri deyimler, atasözleri, kalıp sözler, ikilemeler ve birleşik sözcüklerdir (Gökdayı, 2011). Kapsamı gereği bu çalışmada yalnızca Necatigil'in şiirlerinde yer alan deyimler, atasözleri ve kalıp sözler ele alınmıştır.

Günlük dilde sıkça kullanılan kalıplaşmış dil birimleri, şiir dilinin de kullanılması kaçınılmaz yapılarındandır. Necatigil, yaptığı bir konuşmada yeni şiirin söyleyişindeki rahatlık ve kolaylığı, bir meziyet olarak değerlendirmektedir. Şair konuşmayı şu sözler ve bir alıntı ile sürdürmüştür:

Hiçbir devirde halk dili, yaşayan dil, günümüzdeki kadar duyularak, zorlanmadan işlenmedi, şiire alınmadı. Nurullah Ataç şöyle diyor: “Bu mevzular da şiire girer mi? Bu kelimeler de şiire girer mi? diye soruyorsunuz. Hayır, hiçbir mevzu, hiçbir kelime şiire girmez. Şiir her mevzuu, her kelimeyi istilâ eder.” Halk arasındaki klişeleşmiş nice sözler, farkına varılmadan geçilen nice tabirler vardır ki yeni şiir, bunları değerlendirmekle, sanat çerçevesine almakla bahtiyardır (Necatigil, 1983: 581).

3.1. Deyimler

Deyimler konuşma dilinde sıkça kullanılan kalıp ifadelerdendir. Deyim sözcüğünün tanımı “genellikle gerçek anlamından az çok ayrı, kendine özgü bir anlam taşıyan kalıplaşmış söz öbeği” şeklinde yapılabilir (TDK, 2011: 651). Deyimler, bir milletin duygu, düşünce, hayal ve isteklerini, hayat deneyimlerini ifade etmesinin ve bunları sonraki nesillere aktarmasının en kısa yoludur (Sinan, 2015: 14).

Deyimler kalıp sözlerdir. Deyimleri oluşturan sözcükler, aynı anlama gelse dahi, başka sözcüklerle değiştirilemezler ve sözdizimleri bozulamaz. Buna karşın deyimlerin bir kısmı bünyesinde çekime girdiği cümlenin özne, nesne ve yüklem öğelerine uyum sağlama

özelliğine sahiptir: gözüne kestirmek; gözüme kestirdim, gözüne kestirdi gibi. Bazı deyimlerin ise söylenişlerinde bölgeden bölgeye farklılıklar olduğu görülür: hoşuna gitmek - hoşuna gelmek gibi (Aksoy, 1988: 45).

Deyimler en az iki göstergeden meydana gelirler. Nadir de olsa *akşamcı*, *kaşarlanmış*, *sudan*, *gözde*, *gedikli* gibi tek sözcükten oluşan deyimler olduğunu belirten araştırmacılar da mevcuttur (Aksan, 2007: 35-36; Toklu, 2007: 110). Buna karşılık anlambilim çalışmalarındaki genel kanı bir deyimmin en az iki göstergeden meydana gelebileceği yönündedir (Aksoy, 1988; Uğur, 2003; Parlatur, 2010). Deyim yapısını oluşturan göstergeler biçim bakımından sözcük öbeği ya da cümle olabilmektedir (Aksoy, 1988: 38).

Deyimler dilin anonim unsurlarıdır. Deyimlerin bir kısmı başlangıçta bir bireye ve bir bağlama aittir ancak zamanla bir araya geliş sebepleri unutulmuştur ve toplum tarafından kabul görerek yaygınlaşıp genelleşmişlerdir (Karaağaç, 2018). Tümüyle anonimleşen yapılar karşısında ilk kez bir devlet adamı, yazar, bilgin ya da bir düşünür tarafından oluşturulup kullanıldığı bilinen deyimler de vardır. *Göle maya çalmak*, *ipe un sermek*, *ye kırküm ye* gibi deyimler, dilin kullanıcıları tarafından Nasrettin Hoca'nın fıkralarından çıkarılıp günlük dile dâhil edildiği bilinen deyimlerdir (Aksan, 2006: 97-98).

Günlük hayatımızın bir parçası olan deyimler her şairde olduğu kadar Necatigil'in şiirlerinde de yer almaktadır ancak özellikle deyimlerin sayısındaki fazlalık şairin şiirini konuşma diline yaklaştıran bir üslup özelliği olmuştur. Taşcıoğlu, Necatigil'in özellikle 1955 öncesi şiirlerindeki deyim kullanımının, şairin konuşma diline yaklaşan şiir anlayışının ve üslûbunun bir sonucu olarak değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir (2006: 161).

Necatigil'in deyimleri yoğun olarak kullandığı şiirlerinden birkaçı şunlardır:

Nineler, gece gündüz *aklınız*

Dünyasını sürmemiş

Oğlunuza *gider*.

Muradına ermemiş

Yavrunuza *gider*.

...

Şunun bunun elinde

Hor tutulursunuz

Ağrınıza gider.

...

Ya çoğunuz inmeli

Ya gözünüz perdeli

Ağır işitir kulağınız.

...

Nineler yazık oldu size (Nineler, 76)

Hiç aklından geçer miydi

Sana kalsın meydan

Haydi, işin rasgitti.

...

Millet yükünü tutmuş

Sen de tut be birader.

...

Elinde bir gümüş tasma

Tak boynuna her gelenin

Gözünün yaşına bakma.

...

İşleri baştan başa hile

Benim diyenleri çok gördük.

Bırakmaz bizi böyle

Allah büyük. (Kazıkçılar Yokuşu, 91)

Duracak haliniz kalmadı ayakta,

Soyunup dökünüz.

...

Gene parmağım ağzımda kaldı

Mâsumluk akıyordu yüzünüzden,

...

Tıkır tıkır yürütürken işinizi

Gene bıyık altından gülüyordunuz.

...

Ayakta duracak *haliniz kalmadı* şimdi
 Bakmayın aynalara, aynalar kirli
 Aynalarda *rezil olur* yüzünüz. (Maskeli Balo, 97)

Esir *sabrı tüketti*,
 Az az ve korka korka
 Kamçı *canına yetti*,
 Çılgılık *çıktı ayyuka*.

Kar bıraktı tepeyi.
 Göze *al* da ölmeyi,
 Karşı *çık* derebeyi:
 Altüst *oldu* kadirga. (İsyân, 591)

Şiir dili devrik ve eksiltmeli cümle kuruluşlarına müsaittir ve bu esneklik deyimlerin kalıplaşmış sözdizimini de etkiler. Necatigil'in şiirlerinde bazı deyimlerin, deyim anlamlarını koruyarak devrik bir yapıda kullanıldığı görülmüştür:

Geri mi kalır kumaş, deri
 Onlar da zalim, kalleş. (Evlerle Savaş, 115-116)

Bu satırlarda *geri kalmamak* deyimindeki olumsuz anlam “mi” soru eki ile sağlanmış, böylece hem deyimini oluşturan sözcükler hem de onların sözdizimi değiştirilmiştir.

Çünkü geceye karşı konur iki türlü:
 Biri ailece evlerde
 Öbürü *har vurup* ömrü
 İçkili yerlerde. (Geceleyin Erkekler, 65)

“Har vurup harman savurmak” deyiminin eksiltilerek kullanıldığı bu satırlarda deyim kendi anlamını kaybetmemiştir.

Biri eve derslerinin *başına* -- kitabı açıyorum (Heraklit'in Suları, 212)

Bu satırlarda şairin *düşünce çizgisi* (--)¹⁵ ögesi ile oluşturduğu eksiltme biçimi görülmektedir. Şairin okuyucuya bıraktığı boşluk, “bir işi yapmaya başlamak, işe koyulmak” anlamını gerektirdiği için *oturmak* fiili ile yani bütününe baktığımızda (*bir işin, şeyin*) *başına oturmak* deyimini ile tamamlanabilmektedir (TDK, 2011: 267).

Necatigil’in şiirlerinde yer alan deyim ve atasözleri ile ilgili daha önce de çalışmalar yapılmıştır. Çetin (2013: 424-433), çalışmasında şiirlerden seçtiği 200’ün üzerinde satırla, Necatigil’in kullandığı deyimlerden örnekler verirken Taşçıoğlu (2006: 161) ise şairin şiirlerinde 250’den fazla deyim kullanıldığını belirtmiştir.

Bu çalışmada yapılan incelemeye göre Necatigil’in şiirlerinde 714 farklı deyim kendi işlevi ile kullanıldığı tespit edilmiştir. Bazı deyimlerin şiirlerde birden fazla kullanıldığı görülmüştür. Bu deyimlerin şiirlerde toplamda kaç kez kullanıldığı yanlarında parantez içerisinde belirtilmiştir. Birden fazla kullanılan deyimler de hesaba katıldığında şiirlerdeki toplam deyim kullanımını sayısı 1006 olmaktadır. Birden fazla kalıbı ve söyleniş biçimi bulunan deyimler, bütün kalıplarını içerecek şekilde listede yer almıştır. Necatigil’in şiirlerinde kendi anlamında kullanılan deyimler şunlardır¹⁶:

sürüp gitmek (12); çekip gitmek (10); aklına gelmek (8); aklından geçmek (7), farkına varmak (7); (biri) hava almak (I) (6), belli olmak (6), çiçek açmak (veya vermek) (6), geri dönmek (6), yol yürümek (6); (bir iş) elinde olmak (II) (5), adı verilmek (5), farkında olmak (5), geç kalmak (5), iyi ki (5), peşine düşmek (veya gitmek) (5), yer açmak (5), yok etmek (5); ad koymak (4), adam sen de! (4), aradan çıkmak (4), değil mi ki (4), eline geçmek (4), tetikte (tetik) olmak (beklemek, bulunmak, durmak) (4); (bir şey birinin) belini bükmek (3), (bir şeyi birine) çok görmek (3), (bir şeyi) oluruna bırakmak (3), (bir yer) adam almamak (3), ah etmek (3), akşamı bulmak (veya etmek) (3), alay etmek (3), ayağına dolanmak (dolaşmak) (3), başa gelmek (3), başa vurmak (3), bitmek tükenmek bilmemek (3), boş ver! (3), çıt yok (3), deli gibi (3), dünyaya gelmek (3), düzen kurmak (3), geri çevirmek (3), geri vermek (3), gün doğmak (I) (3), haber vermek (3), hasta olmak (veya düşmek) (3), hey gidi (hey) (3), işe yaramak (3), kan ter içinde (3), karanlık basmak (veya çökmek) (3), nasıl olsa (3), oralı (bile) olmamak (3), ortada kalmak (3), sırtına geçirmek (3), silinip gitmek (3), sokağa çıkmak (3), sorumlu tutmak (3), üstüne titremek (3), yarım kalmak (3), yaş ilerlemek (3), yere sermek (3), yitip gitmek (3), yol açmak (3),

¹⁵ Düşünce çizgisi Necatigil’in Alman edebiyatından esinlendiği bir tekniktir. Taşçıoğlu (2006: 114), bu çizgilerin “şiirde karartma, çok yönlü anlam oluşturma çabasının bir sonucu olarak, bir boşluk bırakma, eksiltme şeklinde” yorumlanması gerektiğini belirtmiştir.

¹⁶ Burada tespit edilen deyimler TDK (2011), Aksoy (1988) ve Sinan (2015) kaynaklarında taranmıştır.

yola çıkmak (3), yolu düşmek (3); (bir şeyden) geçilmemek (2), (bir şeyin) altında kalmak (2), (birini) arayıp sormak (2), (birinin) defteri dürülmek (2), (birinin) sözünü tutmak (2), acı çekmek (duymak) (2), ama ne (2), araya girmek (2), ardı arası (veya arkası) kesilmemek (veya gelmemek) (2), arkada kalmak (2), avare gezmek (dolaşmak) (2), başı dönmek (2), başından geçmek (2), belli etmek (2), bildiğinden şaşmamak (veya kalmamak) (2), bilmezlikten gelmek (2), bir tarafa bırakmak (veya koymak) (2), boşa gitmek (2), bula bula bunu (onu veya bir şeyi veya birini) bulmak (2), büyü bozulmak (2), can atmak (2), can çekişmek (2), cız etmek (2), çıt etmek (2), çizgi çekmek (2), dal gibi (2), demir almak (2), devam etmek (2), dikkat etmek (2), dünyanın ... sı (2), el ayak çekilmek (2), el sürmemek (2), elde avuçta (bir şey) kalmamak (2), eli kalem tutmak (2), elinde olmak (I) (2), elinden gelmek (2), geçmiş olsun (2), gel de (2), gelip geçmek (2), geri almak (2), geri çekilmek (2), gibi olmak (2), gölge düşmek (2), göz kamaştırmak (veya almak) (2), göz nuru dökmek (2), göze almak (2), gözlerini kaçırmak (2), gözü dalmak (2), gözün aydın! (2), gözünde büyütme (2), gözünü (gözlerini) (bir şeye) dikmek (2), günü dolmak (2), hâlden anlamak (veya bilmek) (2), hâli kalmamak (2), her ihtimale karşı (2), hiçe saymak (veya indirgemek) (2), hüküm vermek (2), içine çekmek (2), ilgi çekmek (veya uyandırmak) (2), imtihan etmek (2), iş işten geçmek (2), işten (bile) değil (2), iyi etmek (2), izi silinmek (2), kaşla göz arasında (2), kendine gelmek (2), kendini avutmak (2), lades tutuşmak (2), mayası (bir şeyle) yoğrulmak (karılmak) (2), murada (veya muradına) ermek (2), ne çare (2), ne denir (veya dersin) (2), ne diye? (2), ne güne duruyor? (2), nutuk atmak (çekmek) (2), payına düşmek (2), perde çekmek (2), sağa sola (2), sırası gelmek (2), sokakta kalmak (2), sona ermek (2), şeytana uymak (2), uçup gitmek (2), uyku basmak (veya bastırmak) (2), uykusu kaçmak (2), uykuya yatmak (2), üstünde/üzerinde durmak (2), üstünden atmak (2), üstüne düşmek (2), vay sen misin? (2), vurgun (veya vurgunu) vurmak (2), yaprak oynamamak (veya kıpırdamamak) (2), yeter ki (2), yol tepmek (2), yola (veya yollara) düşmek (2), yoluna çıkmak (2), yuva kurmak (2), yükünü tutmak (2); (...-masıyla ...-mesi) bir olmak (II), (bir durumu) açığa vurmak, (bir işe) eli yatmak, (bir işin veya şeyin) başına oturmak, (bir şey) akılda kalmak, (bir şey) ayağa düşmek, (bir şey) gözünü almak, (bir şey) içinde yüzmek, (bir şeyde) gözü olmak, (bir şeyde) gözü olmamak, (bir şeyden) el ayak (veya etek) çekmek, (bir şeye) ...gözüyle bakmak, (bir şeye) kulak (kulaklarını) tıkamak, (bir şeye) renk gelmek, (bir şeyin) acısı çıkmak, (bir şeyin) üstüne kapanmak, (bir yere) kendini atmak, (bir yerin) başında olmak, (bir yerin) yolunu tutmak, (biri veya bir şey) ortadan kaybolmak, (birinden veya bir şeyden) pay biçmek, (birine göre)

hava hoş, (birine veya bir şeye) söz geçirmek, (birine) diş bilemek, (birine) kucak (kucağını) açmak, (birine) öyle gelmek, (birine) söz gelmek, (birine) söz getirmek, (birine) tepeden bakmak, (birine) yazık olmak, (birine) yüksekten bakmak, (birini veya bir şeyi) başıboş bırakmak, (birini veya bir şeyi) tepe tepe kullanmak, (birini) telaş almak, (birinin veya bir şeyin) kıymetini bilmek, (birinin veya bir şeyin) üstüne yüklenmek, (birinin) anası ağlamak, (birinin) elini kolunu bağlamak, (birinin) gözünün yaşına bakmamak, (birinin) güzel hatırı uğruna (için), (birinin) işi rast gitmek, (birinin) kanı kaynamak (I), (birinin) kaydını silmek, (birinin) omzuna binmek, (birinin) parmağı ağzında kalmak, (birinin) peşinde dolaşmak, (biriyle) başa çıkmak (I), (herhangi bir şey) pahasına, (herhangi bir şeye) varıncaya kadar, (vücudun bir yerine) kan oturmak, ...demeye getirmek, acı vermek, aç açık kalmak, adamına göre, ağ atmak (veya bırakmak), ağır çekmek, ağırlına gitmek, ağzı dili bağlanmak, ağzına ...koymamak, ağzını bıçak açmamak, ahı tutmak, akıntıya (veya akıntıya karşı) kürek çekmek, akıp gitmek, aklı gitmek, aklına düşmek, aklına esmek, aklına koymak (I), aklına takmak, aklından çıkmak, aklını peynir ekmekle yemek, al benden de o kadar; alı al, moru mor; alıp yürümek, altından kalkmamak, altüst olmak, aman zaman bilmemek, anam babam, anasını sat! (veya satayım!), anlam vermek, aradan çıkarmak, arası (veya araları) açılmak (veya açık olmak veya bozulmak), ardına kadar açık, arkasından atmak (veya konuşmak), ateşi çıkmak (veya yükselmek), ayağa kalkmak, ayağına düşmek, ayak basmak, ayakları geri geri gitmek, ayaklarına kara su inmek, ayrı düşmek, ayyuka çıkmak, az bulmak, bağıri yanmak, bağırina basmak, bahis açmak, basıp gitmek, baş (veya başı) çekmek, başı dik, başı göğe ermek (veya değmek), başına vurmak, başında kavak yeli esmek, başından savmak, başını alıp gitmek, başını bağlamak, başını taşlara (taştan taşa) vurmak, başsağlığı dilemek, bedduası tutmak, beli bükülmek, belini doğrultmak, benim diyen, beşikten mezara kadar, bıyık altından gülmek, biçim vermek (veya biçime sokmak), bilet kesmek, bir araya gelmek, bir arpa boyu (gitmek, yol almak), bir dereceye kadar, bir hâl olmak, bir kalem geçmek, bir kenara (köşeye) koymak, bir köşeye çekilmek, bir şey yapmak, bir tutmak (veya görmek), bir yol tutturmak, boyun eğmek, büyük (söz) söylemek, can derdinde olmak, can vermek, canı çekmek, canına tak demek (veya etmek), canına yetmek, canından bezmek, cehennem gibi, cemre düşmek, cevapsız kalmak, ceza yemek, cin gibi, çekip almak, çığ düşmek, çıkmaza girmek, çın çın ötmek, çiçeğe kesmek (durmak), çift sürmek, çoluk çocuğa karışmak, dalıp gitmek, dar gelmek, dara düşmek, darda kalmak, darmadağın etmek, defter tutmak, dem sürmek, deme gitsin, demir taramak, denize açılmak, denk getirmek, derdini dökmek, dev gibi, dışa

vurmak, dili damağı kurumak, dili varmamak, dimdik durmak, dişini tırnağına takmak, doğal karşılamak, doludizgin gitmek, dönüp dolaşmak, dört gözle beklemek (bakmak), dur durak (veya dur dinlen veya dur otur) yok, dünyadan haberi olmamak, dünyasını sürmek, düz duvara tırmanmak, efkâr basmak, ekmek elden su gölden, el etmek, el sıkmak, el uzatmak, el üstünde tutmak, elden geçirmek, ele güne karşı, ele vermek, eli böğründe (bağrında) kalmak, eli ekmek tutmak, eli ermek, eli kolu (eli ayağı) bağlı kalmak (veya olmak), eline bakınmak (bakmak), elini çabuk tutmak, elini sallasa ellisi (başını sallasa tellisi), eliyle koymuş gibi, emin olmak, emir altına almak, emrine vermek, eriyip gitmek, eser kalmamak, eski hamam eski tas, ev çevirmek, eve çıkmak, faka düşmek (basmak), fazla gelmek (veya kaçmak), fırsat bulmak, firar etmek, gaipten haber vermek, garibine gitmek, gece gündüz dememek, geçinip gitmek, gelsin ... (gelsin ... gitsin ...), gereği düşünölmek, gereği gibi, geri gelmek, geri kalmak, geri kalmamak, gibi gelmek, girip çıkmak, gitti gider (dahi gider), gökte ararken yerde bulmak, gönlünü kaptırmak, gönöl almak, gönöl darlığı, gönöl vermek, görmezden gelmek, görücüye çıkmak, görüp göreceği (rahmet bu), göz göze gelmek, göz gözü görmemek, göz koymak, gözden (gözünden) düşmek, gözden çıkarmak, göze batmak, gözlerini dikmek, gözü (veya gözleri) (bir şeyde veya bir şeyin üzerinde) olmak, gözü alışmak, gözü arkada kalmak, gözü dünyayı görmemek, gözü gitmek, gözü görmemek, gözü ilişmek, gözü kalmak, gözü yüksekte (veya yükseklerde) olmak, gözünde büyümek, gözüne çarpmak, gözüne kestirmek, gözünü (veya gözlerini) açmak, gözünü hırs bürömek, gözünü yummak (I), gözüyle görmek, gücü yetmek (yetişmek), gün saymak, günahını çekmek, güneş doğmak, güvence vermek, ha deyince, ha gayret, hak (veya hakkını) yemek, hakkını vermek, har vurup harman savurmak, haram etmek, haram olmak, harcı olmamak, hasret kalmak, hastalık almak (veya kapmak veya hastalığa tutulmak), haşır neşir olmak, hatır saymak, hatırına gelmek, hava açmak (veya açılmak), havada kalmak, hayra alamet değil, hayra yormak, haz almak, haz vermek, hazır olmak, hazırda olmak, hem de nasıl, hesaba katmak, hesapta olmamak, hevesini almak, hınç (veya hıncını) almak, hiç değilse (veya olmazsa), hor görmek, hor tutmak, hüküm sürmek, ibaret olmak, iç çekmek, içi çekmek, içi geçmek, içi kararmak, içi rahat etmek, içi sıkılmak, içinden geçirmek, içinden geçmek, içinden gelmek, içinden konuşmak, içine çekilmek (veya kapanmak), içine doğmak, içine hüzdün çökmek, içine sinmek, içini çekmek, içli dışlı olmak, içtikleri su ayrı gitmemek, iflâh olmamak, ilham etmek (veya vermek), imdada (veya imdadına) koşmak (veya yetişmek veya erişmek), imkânı yok, ince eleyip (eğirip) sık dokumak, insan kuş misali, isyan etmek, iş görmek, iş

mi?, iş olsun diye, iş yapmak, iş yok, iş yürütmek, işe koşmak, işi bitmek, işi gücü bırakmak, işi ne?, işi yolunda (veya tıkırında) gitmek (veya olmak), işinde gücünde olmak, işine bak!, iz sürmek, izini kaybetmek, kabuk bağlamak (tutmak), kaç para eder?, kadrini bilmek, kahr (veya kahrını) çekmek, kalbi çarpmak, kalbini açmak, kaldı ki, kalkan etmek, kamçı basmak (çalmak veya vurmak), kan (veya kanı) başına çıkmak (veya sıçramak veya toplanmak), kan gütmek, kan kusturmak, kapanın elinde kalmak, kapısını çalmak, karaya vurmak, karın doyurmak, karşı çıkmak, karşı karşıya olmak, karşı koymak, karşısına dikilmek, kaşı (veya kaşları) çatılmak, kaşlarını çatmak, kazık gibi, kelle kulak yerinde, kem gözle bakmak, kenara çekilmek, kendini (kapıp) koyuvermek, kendini ateşe atmak, kendini bırakmak, kendini bulmak, kendini dinlemek, kendini göstermek, kendini toparlamak (veya toplamak), keyfine bakmak, kılık değiştirmek, kılını (bile) kıpırdatmamak (veya oynatmamak), kırağı çalmak (vurmak), kırıp geçirmek, kısa kesmek, kıyıya atmak, kız almak, kız vermek, kim bilir, kim oluyor?, kocaya varmak, kol gezmek, korktuğuna uğramak, korku düşmek, köprü kurmak, köşesine çekilmek, kötürüm olmak (veya kalmak), kötüye çekmek, kulağı ağır işitmek, kulağına çarpmak, kulakları dolmak, kurban etmek, kurban vermek, kurşun gibi, kuyusunu kazmak, kuzu postuna girmek (bürünmek), kündeğe gelmek, laf atmak, laf çıkarmak, lafını etmek, lafta kalmak, makara çekmek, makbule geçmek, malum olmak, masraf kapısı açmak, mayın dökmek (veya döşemek), mendil sallamak, merak etmek, mesut olmak, meydan (birine veya bir şeye) kalmak, midesi almamak (veya kaldırmamak veya kabul etmemek veya götürmemek), mideye oturmak, misafir olmak, muhtaç olmak, nam salmak, ne çıkar, ne hâli varsa görsün, ne var ne yok, nefes almak, neler neler, nerede kaldı, not düşmek, numara yapmak, oh demek, ola ki, olacak gibi değil, olur a!, ortaya atmak, öç (veya öcünü) almak (veya çıkarmak), ömrü uzamak, ömür çürütmek, ömür geçirmek, ömür sürmek, öne sermek, önüne çıkmak, önüne geçmek, önüne katmak, öyle olsun, özlemini çekmek, özür dilemek, parmak kadar, perde inmek, peşinde olmak, pişman olmak, posta koymak (veya atmak), pul pul dökülmek, pusuda beklemek, rahata kavuşmak, rengi atmak (veya kaçmak veya uçmak), rezil etmek, rezil olmak, ruhu (bile) duymamak, saati çalmak, sabrı taşmak (veya tükenmek), sağ kalmak, sağ ol, sağ olsun, sarpa sarmak (veya çekmek), satıp savmak, sefa sürmek, selam söylemek, selam vermek, sele kapılmak, semtinden geçmemek (semtine uğramamak), ses kesilmek, sevinçten (havalara) uçmak, seyre dalmak, sırtını dönmek, sırtüstü yatmak, siper etmek, size (sizlere) ömür, sokaklara düşmek, soluğu kesilmek (veya tutulmak), soyunup dökünmek, söküp atmak, söz açmak, sözde kalmak (II), söze

başlamak, söze karışmak, sözü kesmek, sözünde durmak, sözünü etmek, sözünü kesmek, su basmak, şaşkına dönmek, şimşek çakmak, şişe çekmek (veya vurmak), şöyle dursun, şunun şurası, tadı tuzu kalmamak (veya bozulmak), tadını çıkarmak, tahtaya kalkmak, takla atmak, taklit etmek, tamir etmek, tasvir etmek, taş koymak, taşa tutmak, telaşa vermek, teselli bulmak, tıraş olmak, toz olmak, tut ki, tutsak düşmek, umudunu kesmek, utanç duymak, uykuya dalmak, ümide düşmek, ümidi sönmek, ümit (veya ümidini) bağlamak, ümit kesmek, üstesinden gelmek, vakit geçirmek, varsa... yoksa..., yağmur boşanmak, yakıp yıkmak, yalvarıp yakarmak, yan gözle, yanına almak, yaraya tuz biber ekme, yasak etmek, yatağa düşmek, yaya kalmak, yedi iklim dört bucak (köşe), yer etmek, yer kaplamak, yer öpmek, yer tutmak, yer yerinden oynamak, yerden yere vurmak, yere çalmak, yeri olmak, yerin dibine geçmek (veya batmak veya girmek), yerinde bulmak, yerine geçmek, yerini bulmak, yerini tutmak, yığılıp kalmak, yok canım, yok olmak, yoksun kalmak, yol çizmek, yol görünmek, yol göstermek, yol kesmek, yol vermek, yola gitmek, yola vurmak, yolda kalmak, yoldan çevirmek, yolu bağlanmak, yolun açık olsun, yoluna koymak, yolunu beklemek (veya gözlemek), yosun bağlamak (veya tutmak), yüreği cız etmek (cızlamak), yüreği kabarmak, yüreğini açmak, yüze çıkmak, yüze vurmak, yüzü olmamak, yüzü sararmak, yüzünden akmak, yüzünden okumak, yüzüne hasret kalmak, yüzüne karşı, zamana uymak, zevk etmek, ziftin peki(ni yesin), zihin yormak.

Necatigil, deyimleri her zaman anlamlarını bütün bütün koruyarak kullanmamıştır. Deyimler ile kendi sanatını birleştirdiği örnekler de mevcuttur. Bu tip örnekler çalışmanın “Değişmeceler” başlıklı ikinci bölümünün “2.1.a.2.b.2. Canlı Eğretileme” alt başlığında detaylı olarak ele alınmıştır.

3.2. Atasözleri

Atasözleri uzun deneme ve gözlemlere dayanılarak söylenmiş ve halka mal olmuş, öğüt verici nitelikte sözlerdir (TDK, 2011: 180). Bir milletin yüzyıllar boyunca biriktirdiği tecrübe ve deneyimlerinin dile yansımaları olan atasözleri, o toplumun ortak hafızasını, düşünce, kanış ve tutumunu bünyesinde barındırmaktadır. Atasözleri aracılığı ile aktarılan ortak hafıza, sosyal hayatı düzenlemekte ve gelecek nesillere çeşitli olaylar, durumlar, zorluklar ve benzeri karşısında nasıl bir tutum izleyeceği konusunda yol göstermektedir. Ataların deneyim ve tecrübeleriyle yoğrulmuş atasözleri doğruluğu herkesçe kabul edilmiş deyişlerdir; inandırıcı ve kutsaldırlar. Bunun kanıtını yine eski bir atasözü olan “Atalar

sözü Kur'ana girmez, yanınca yelişür” (*birlikte koşup gider; ondan geri kalmaz*) sözünde görülür (Aksoy, 1988: 15).

Atasözleri kalıp ifadelerdir. Atasözlerinin sözdizimi biçimi bireysel bir etki ile bozulamaz ve bünyesindeki sözcükler, aynı anlama gelse dahi, bir başka sözcükle değiştirilemez (Aksoy, 1988: 15). Buna karşılık dilde birden fazla kalıbı bulunan atasözlerine rastlanılmaktadır:

Denize düşen yılanı sarılır. / Denize düşen yosuna sarılır (Aksoy, 1988: 19).

Bazı atasözlerinin ise farklı bölgelerde kalıplaşmış özel biçimleri bulunmaktadır:

Aç tavuk kendini buğday ambarında sanır. / Aç tavuk düşünde (rüyasında) darı görür (Aksoy, 1988: 20). Bu değişikliklerde bireysel bir etki söz konusu değildir. Sözlü dilin doğal süreci içerisinde meydana gelen bu varyantlaşmalar atasözlerinin *donmuş olma* kuralına bir aykırılık teşkil etmezler.

“Şiirde atasözleri kullanma işi, bir çığır halinde olmak üzere XI. asırda mesnevî şekliyle yazılan *Kutadgu Bilig* ve yakın bir ihtimal ile XII. asır mahsullerinden olan *Aybetü'l-Hakayık* adlı manzum siyasetnamelerle başlamış, XIII-XIV. asırlar arasında yetişen Gülşehrîler, yine mesnevî tarzında kaleme aldıkları eserlerinde bu çığırı daha önemli bir tarzda ve âdeta edebî bir sanat halinde işleyip genişleterek divan yoluna bağlama muvaffak olmuşlardır” (Dilçin, 2000: XXX).

Türk şiirinin en eski devirlerinden uzanıp gelerek divan şiiri içerisinde kendisine bir söz sanatı olarak yer bulan atasözü kullanma geleneği, *irsâl-i mesel*, *îrâdı mesel* adları ile anılmaktadır. Atasözüne şiirinde yer veren şairin amacı genellikle okuyucusunu bir düşünceye inandırmak ya da bu düşünceyi pekiştirmektir. Ayrıca divan şiiri içerisinde atasözleri, vezni korumak amacıyla sözdiziminde değişiklik yapılarak ve hatta farklı kelimeler ile şiire dâhil edilerek de kullanılmıştır (Saraç, 2006: 277). Buna karşılık halk edebiyatı ürünleri hece vezniyle yazıldığı için halk ozanları şiirlerinde atasözlerini bozmadan kullanabilmişlerdir (Dilçin, 2000: XXXVI).

Atasözü kullanımı Türk şiirinin modern dönemlerinde de devam etmiştir. Konuşma dilinin vazgeçilmez unsurlarından olan atasözleri bazen asıl yapısı korunarak şiirlere dâhil edilmiş bazen de şiir içerisinde kalıplaşmış yapısı bozularak çeşitli değişiklikler ile şairin sanatını sergilemesinde bir aracı olmuştur. Necatigil de şiirlerinde pek çok atasözünden¹⁷ faydalanmıştır. Bunların kiminde atasözünün kalıp yapısına sadık kalmış, kiminde ise

¹⁷ Burada tespit edilen atasözleri TDK (2011) ve Aksoy (1988) kaynaklarında taranmıştır.

atasözünün anlamını değiştirmeyecek küçük değişiklikler yapmış ya da kalıplaşmış cümle yapısını öğelerine ayırarak birden fazla satıra yaymıştır:

Bir varmış, bir yokmuş aramızdaki dostluk (Dost, 22)

Bir varmış bir yokmuş: Masal gibi geçip gitmiş, artık hayal olmuş.

Karadeniz'de gemilerin mi battı? (Ayrılıklar, 24)

Çok düşünceli ve durgun görünen kimseler için kullanılan bir söz.

Mart ayı, dert ayı (Kış Ayları, 92)

Mart ayında havalar sık sık değiştiği için insan kendisini koruyamaz ve hasta olur anlamında kullanılan bir söz.

Yaşa nasıl yaşadıysa anan baban

Öndekine uyar arka tekerlek (Serin Mavi, 118)

Ön tekerlek nereye giderse art tekerlek de oraya gider: Küçükler büyüklerin izinde gider, her işte onları örnek tutarlar.

Siz, ya devlet başa,

Dersiniz, ya kuzgun leşe! (Direk Eğridir, 409)

Ya devlet başa ya kuzgun leşe: ‘Sonunda büyük bir başarıya ulaşmak için yok olma tehlikesi bile göze alınır’ anlamında kullanılan bir söz.

Açık pencereden sıcak gece

Düşer, hangi rüzgâr attı? (Kent Sürgünü Bir Ana, 464)

Hangi rüzgâr attı?: Bir yere uzun süre uğramamışken beklenmedik bir zamanda gelenlere sitem yollu söylenen bir söz.

Şu, kuş uçmaz, kervan geçmez, çorak (Bahçeler, 591)

Kuş uçmaz, kervan geçmez: Kimsenin uğramadığı ıssız ve sapa yer.

Sen bir garip çingene, gümüş zurna neyine? (Kendime, 581)

Sen bir garip Çingenesin, telli (gümüüüü) zurna nene gerek: Yoksul olan ya da toplumda seçkin bir yeri bulunmayan kiüi, durumunun kaldıramayacağı işe kalkışmamalıdır.

Yalnızlık Allaha mahsus. ([Odanın her şeyi tamam.], 603)

İnsan ancak toplumsal dayanışma ve iş bölümü içinde rahat ve huzurlu yaşayabilir.

İş olacağına varıyor. (İki Çapraz Çizgi, 610)

Bir soruna aldırmmamayı, ne yapılırsa yapılsın yine aynı sonuca ulaşılacağını anlatan bir söz.

Necatigil deyimlerde olduğu gibi bazı atasözlerini de kalıp yapısından ve anlamından uzaklaştırarak şiirine dâhil etmiştir. Bu tip örnekler çalışmanın “Değişmeceler” başlıklı ikinci bölümünün “2.1.a.2.b.2. Canlı Eğretileme” alt başlığında detaylı olarak ele alınmıştır.

3.3. Kalıp Sözler

Kalıp sözler, kalıplaşmış yapısı ile dilde hazır bulunan ve gerektiğinde bazı ekleme ve çıkarmalar yapılarak kullanılan, tek bir sözcükten, ardışık veya aralı sözcüklerden oluşabilen, çoğu zaman kullanımı gelenek ve görenekler tarafından zorunlu görünen, kullanım alanı oldukça sınırlı kalıplaşmış dil birimleridir (Gökdayı, 2008: 106).

Atasözleri ile sık sık karıştırılan kalıp sözler atasözlerinin aksine ders verme, öğütte bulunma gibi amaçlar gütmeyizler. Kalıp sözler daha çok doğum, ölüm, evlenme gibi insan hayatının başlangıcı, bitişı ve geçiş süreçlerinde, bir noktada toplumun gelenek ve kültürü tarafından ifadesi zorunlu kılınan yapılardır. Sözgelimi ölüm gibi üzerine yorum yapması güç bir durum karşısında dil, kullanıcıasına *başınız sağ olsun, mekânı cennet olsun, ölenle ölinmez, Allah kalanlara sabır versin, Allah kalanlara ömür versin, sizlere ömür* kalıp sözlerini sunar ve kişiyi içinde bulunduğu kültürün de yardımı ile büyük bir yükten kurtarır.

Kalıp sözler, sosyal hayatta özellikle ikili ilişkilerin devamlılığını sürdürme noktasında büyük bir öneme sahiptir. Günlük hayatta sıkça kullanılan dualar, beddualar, küfürler; selamlama, vedalaşma, uğurlama, karşılama, azarlama, tehdit ve benzeri işlevleri yerine getiren ifadeler, birer kalıp sözdür. Kalıp sözler, dil içerisindeki bu işlevleri

sebebiyle *ilişki sözleri* (Aksan, 2004: 190), *iletişimsel sözler* (Toklu, 2007: 112) ve *kültür birim* (Kula, 1996: 46) terimleri ile de anılmaktadırlar.

Bazı kalıp sözlerin deyim ya da atasözü niteliği kazandığı görülür. Necatigil'in şiirlerinde *geçmiş olsun, gözün aydın, sağ ol, sağ olsun* deyimleri birer kalıp sözdür. Bu ifadeler çalışmanın “3.1. Deyimler” başlığında değerlendirilmiştir.

Kalıp sözler insan ilişkilerinin vazgeçilmez bir parçası durumundadır çünkü toplumca kabul edilen görgü ve nezaket kuralları bu sözler sayesinde günlük yaşama dâhil edilmektedir. Günlük hayatı ve bununla birlikte günlük dili şiirlerinde işleyen Necatigil, kalıp sözlere şiirlerinde yer vermekle kalmamış “Görgü” (2017: 200) adlı şiirinde görgü kurallarının ve bu kuralların bir getirisi olan kalıp sözlerin insan hayatındaki yerine de değinmiştir.

Yığın yığın söz kodular önüme

Öğren dediler öğreniyorum.

Hepsini yerli yerinde

Kullan dediler kullanıyorum.

Şair şiirin ilk dördlüğünde, kalıp sözlerin önüne hazır bir şekilde sunulduğunu ve hepsinin kullanılması gereken bir yeri, yani bağlamı olduğunu belirterek yapı hakkında kısa bir bilgi de sunmuştur.

Yarım ağız:

Harika, pek sevdim!

Buyurmaz mısınız?

Aman efendim!

İçinizden gelmese de idare

Ne şeref!

İnci, mercan sözlerim

Lâle, sümbül her taraf.

Şair bu iki dördlükte geçen kalıp sözleri mecbur kaldığı için kullandığını “Yarım ağız” ve “İçinizden gelmese de idare” satırları ile belirtmiştir. Toplumda nezaketin başladığı noktaya işaret eden bu iki satır, insanların kalıp sözleri içlerinden geldiği için değil; görgü ve nezaket kuralları bunu gerektirdiği için kullandığını ifade etmektedir.

Kibarlık başka şey, mermeri

Gıcır gıcır yıkadım.

Karşıdan şaşkın bakıyor
Hamam böcekleri kabalıklarım.

Duvarların ardını
Görebilene *bravo!*
Öyle bir zırh giydim ki
Kırabilene *bravo!*

Bu satırlarda kibarlığı “başka şey” olarak nitelendiren Necatigil, nezaket kurallarına uymanın bir insanı değiştirebileceğini de belirtmiştir. Ancak şair, bu değişimin yalnızca bir zırh olduğunu ve toplumun mecbur kıldığı nezaket kurallarının gerçeği örten bir duvardan ibaret olduğunu söylemeden de edememiştir.

Necatigil’in şiirlerinde görülen kalıp sözler amaç ve bağlamlarına göre şu şekilde sınıflandırılabilir:

3.3.1. Hayır Dua ve Dilek Bildirenler

Allah yardımcım olsun. (İlkteşrin, 25)

Allah kısmet ederse

Kalkıp geleceğim. (Sade, 26)

“Pişirdiğim aşla, bağladığım başla gideyim,

Üç gün yatak,

Dördünde toprak olsun yerim!”, derdi. (Bir Ölümden Kalanlar, 40)

Ey aşk, iki cihanda aziz ol! (Tempora Mutantur, 42)

Güle güle otur’a gittim. (Evcik, 57-58)

Allah günah yazmasın, yaşar. (Ayrı Evlere Çıkmak, 125-126)

Emanet ol Tanrıya, (Sokaktan Gelmek, 129)

Tanrı onları dört gözden ayırmasın (Korku, 295):

Hoşnudum *Allah razı olsun senden* (Ayrılış, 593)

Gömüldü

Tanrının rahmeti

Üzerimize olsun (Üstün Esre, 412)

Dilim dilim

Söyledikçe

Uzun ömürler dilerler. ([Dilim dilim], 573)

Biri öldü, *sizlere ömür*, geçende: (Üç Arkadaş, 596)

3.3.2. Beğeni, Memnuniyet, Tebrik, Şükür Bildirenler

Harika, pek sevdim!

...

Duvarların ardını

Görebilene *bravo!*

Öyle bir zırh giydim ki

Kırabilene *bravo!* (Görgü, 200)

Mâdem rabbim *şükrolsun* himâyesini

Esirgemez zerre kadar gecede. (Gecede, 598)

3.3.3. Uyarı Bildirenler

-*Dikkat*, kapılma aşka.. diyen sesler duyuyorum. (Kördüğüm, 50)

Sokağa mı çıkıyorsun *dikkat et*

...

Sokağa çıkarken *dikkat* (Sokaktan Gelmek, 129)

3.3.4. Selamlaşma ve Vedalaşma Bildirenler

Bu gemi çok durmaz bu limanda,

Yolun açık olsun! (Selâmet, 30)

Elveda tahsil gecelerimin kara bahtı (Tempora Mutantur, 42)

Yine görüşürüz, iyi geceler..

Yanlış anlam verirse? (Gece Vakti Bir Sokağı Düşünmek, 153)

Hep uzaktan *merhaba*, uzanamazsınız. (Sergi, 134)

Diz boyu kar yollarda kontra sosyal *merhaba*

Değil mi ki verdi. (Ödemek, 245-246)

3.3.5. İstek ve Teklif bildirenler

Size zahmet, son defa. (Ölü Utanıyor, 106)

Buyurmaz mısınız? (Görgü, 200)

3.3.6. Onurlandırma Bildirenler

Aman efendim!

...

İçinizden gelmese de idare

Ne şeref! (Görgü, 200)

3.3.7. Dini Bir İnanıcı/Düşünceyi Dile Getirenler

Tanrının sevgili kuluymuş,

Muhtaç olmadan öldü. (Bir Ölümden Kalanlar, 40)

Bırakmaz bizi böyle

Allah büyük. (Kazıkçılar Yokuşu, 91)

SONUÇ

Cumhuriyet Dönemi'nde Türk şiirinin önemli isimlerinden biri olarak Behçet Necatigil, gerek kendi dönemindeki sanat çevrelerini gerekse kendinden sonra gelen pek çok şairi etkileyerek sanatının gücünü ispatlamıştır. Bu çalışma şairin sanat gücünün hangi dil ve anlam özellikleri barındırdığını ortaya koymak amacıyla hazırlanmıştır. Çalışmada Behçet Necatigil'in şiirleri dilbilimin bir alt dalı olan anlambilimin “sözcükler arası anlam ilişkileri”, “değişmeceler” ve “kalıplaşmış dil birimleri” konuları açısından ele alınmıştır.

Sözcükler arası anlam ilişkileri başlığı altında ele alınan konular *eş adlılık ve çok anlamlılıktan yararlanma, kavram karşıtlığından yararlanma ve kavram alanlarından yararlanma* şeklindedir. Bu bölümde şairin, dildeki öğelerin eş adlılık ve çok anlamlılık özelliklerinden faydalanırken hem Türk edebiyatının geleneksel söz sanatlarından faydalandığı hem de yazımsal sapmalara başvurarak yeni biçim denemelerine başvurduğu görülür. Şair, dilin eş adlı ve çok anlamlı öğeleri ile tevriye, istihdam ve cinas gibi sanatlara başvurarak anlam çoğaltmaları yapmıştır. Eş adlılık ve çok anlamlılığın Cumhuriyet Dönemi'nde yaygın olduğu söylenebilecek yazımsal sapmalarda kullanımında ise şairin hecelerin arasını açmak, sözcükleri dizelere bölmek ve hecelerin arasına eğik çizgiler “/” koymak suretiyle anlam çoğaltmalarına başvurduğu ve böylece ideali olan “çokgen şiire” ulaşmayı amaçladığı görülür.

Günlük hayatı anlatırken onun barındırdığı zıtlıkları vermenin de kaçınılmaz olduğunu düşünen şair, şiirlerinde sözcükler arasındaki karşıtlık ilişkilerinden de oldukça sık faydalanmıştır. Bu çalışmada Necatigil'in şiirleri kavramsal karşıtlıklardan ikili karşıtlıklar, biçimsel ilişki karşıtlıkları, ilişkisel karşıtlıklar ve yön gösteren karşıtlıklar açısından ele alınmıştır. Şairin şiirlerinde en çok ikili karşıtlıklardan faydalandığı görülmüştür. İkili karşıtlıklardan “büyük-küçük/ufacık”, “açmak-kapamak”, “gelmek-gitmek”, “karanlık/kararmak-aydınlık/ışık/ağarmak”, “yaşamak/diri/hayat/sağ/dirim-ölmek”, “yaz-kış”, “gündüz/sabah-gece/akşam”, “ak/beyaz-kara/siyah”, “uzak-yakın” karşıtlıkları şairin yoğun olarak faydalandığı karşıtlıklardır. “Diğer Karşıtlıklar” başlığı altında ele alınan değişmeceli karşıtlıklarda ise şairin sözcüklerin birbirlerine zıt anlambirincikleri ile duygu değerlerinden faydalandığı görülmektedir.

Eş adlılık ve çok anlamlılıkta sözcüklerin ortak göstergelere sahip olma ve birden fazla anlam barındırma özelliklerinin şiir dilinde nasıl kullanıldığı üzerinde çalışılırken, kavram karşıtlığında ise dilde birbirine karşıtlık oluşturan ikililer ele alınmıştır. Şairin

şairlerinde yaygın olarak faydalandığı bir diğer anlam ilişkisi kavram alanlarıdır. İnsan zihninde kavramlar görünmez bir ağ ile birbirine bağlıdır ve çeşitli ilişkiler doğrultusunda bir alan yaratırlar. Bu kavramsal sınıflandırma, sözcüklerin *aynı kökten türemek, aynı bilgi alanına ait olmak, ortak bir anlambirimcik barındırmak, ses ve/veya biçim benzerliği barındırarak birbirini çağrıştırmak ve anlam açısından aynı kavramı çağrıştırmak* gibi özellikleri etkili olmaktadır. Şiir dilinde ses benzerliğine dayalı kafiye, redif ve cinasın bazı türleri ile tenasüb, îhâm-ı tenâsüb, teşâbüh-i atrâf, leff ü neşir ve iştikak gibi söz sanatları bu kavramsal ilişkilere dayanarak gerçekleştirilmektedir. Şiirleri bu kavramsal ilişkiler açısından ele alındığında şairin yaygın olarak kavramların aynı bilgi alanına ait olanlarından ve ortak anlambirimcik barındıranlarından faydalandığı görülmüştür. Ses ve/veya biçim benzerliğine dayalı kafiye ve redif örnekleri ise her şairin olduğu kadar Necatigil'in de sık başvurduğu bir estetik unsuru olduğu için ve bu unsurların tamamını ele almak çalışmayı konu dışına taşıracacağı için sınırlı bir şekilde ele alınmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde Necatigil'in şiirlerinde yer alan değişmeceler ele alınmıştır. Bu başlıkta ele alınan konular örnelemeye dayalı *benzetme, eğretileme, değinmece, yoksunlama* ile bütünselliğe dayalı *düzdeğişmece* ve *niceleme* adlı değişmece türleridir. Çalışma sonucunda şairin en sık başvurduğu değişmecelerin *benzetme, eğretileme* ve *düzdeğişmece* türleri olduğu görülmektedir.

Örnelemeye dayalı değişmecelerden benzerlik ilişkisine dayalı ilk anlam olayı *benzetme*dir. Benzetmeler hem günlük dilde iletişimi kolaylaştıran bir anlam olayı hem de şiir dilinde anlamı etkileyici kılmak konusunda sıkça başvurulan bir söz sanatıdır ve genellikle aralarında benzerlik ilişkisi bulunan iki öğeden güçsüz olanın daha güçlü olana benzetilmesi ile gerçekleştirilir. Çalışmada benzetmeler öğelerinin sayısına bağlı olarak *teklik benzetmeler* ve *serpişik benzetmeler* olarak iki grupta ele alınmıştır. Şairin şiirlerinde yaygın olarak benzetmenin dört öğesinden yalnızca birer tane olduğu *teklik benzetmelere*; teklik benzetmelerden de en çok dört ögenin tamamını barındıran *tam (ayrıntılı) benzetmelere* yer verdiği görülmektedir.

Benzerlik ilişkisine dayalı bir diğer değişmece türü kısaltılmış benzetme de sayılabilecek *eğretilemeler*dir. Eğretileme benzetmenin iki temel unsuru olan benzeyen ve kendisine benzetilenden yalnızca birinin kullanılması ile gerçekleştirilmektedir. Etkileycilik bakımından benzetmeden daha güçlü olan eğretilemeler, bu çalışmada benzeyen ve kendisine benzetilen unsurlarından hangisini bulundurduğuna bağlı olarak *açık ve kapalı eğretilemeler*; günlük dilde kalıplaşmaları ve şiir içerisinde bu kalıp

hallerinin bozularak “canlandırılmaları” bakımından *ölü (kalıplaşmış)* ve *canlı eğretilmeler* şeklinde sınıflandırılmıştır. Necatigil’in şiirlerinde yer alan canlı eğretilme örnekleri özellikle ilgi çekicidir. Şair, günlük dilde ölü eğretilmeler olarak yer alan deyimlerin, atasözlerinin, birleşik sözlerin kalıp yapılarını kırarak yeni sözcüklerle, yeni anlamlara gelecek şekilde kullanarak değiştirmiştir. Bu örnekler, şairin Türkçeyi kullanırken ona hazır olarak sunulan kalıp yapıları olduğu gibi değil, yaratıcı bir şekilde kullandığının göstergesidir.

Değişmecelerin örneklemeyle dayalı olanlardan çağrışımsallık yoluyla oluşmaları değinmeler ve yoksunlamalardır. Divan edebiyatında “kinaye” olarak bilinen *değınmece*, bir sözcüğü ya da sözcük öbeğini hem gerçek hem de değışmeci anlamda gelecek şekilde kullanmaktır ancak metin içerisinde asıl amaçlanan göstergenin değışmeci anlamıdır. Necatigil özellikle değınmeci yapıdaki deyimleri şiirlerinde kullanmıştır.

Şairin şiirlerinde en az faydalandığı değışmece türü yoksunlamadır. *Yoksunlama* bir sözcüğün ya da sözcük öbeğinin verilen gerçek ya da değışmeci anlamının karşıtını, olumsuzunu, dışlayıcı çelişenini bildirmek amacıyla kullanılması sonucu oluşan değışmecedir. Şiirde sözcüğün/sözcük öbeğinin kullanılma amacı, bahsi geçen varlıktan bu göstergenin iletği niteliği, özelliği yoksunlamaktır.

Değişmecelerin bütünselliğe dayananları düzdeğişmeler ve nicelemelerdir. *Düzdeğişmeced*e ögeler arasındaki bitişikliğe dayalı bir yerine geçerlik söz konusudur. Düzdeğişmelerde bir göstergenin yerine onunla benzerlik dışı bir ilişkisi/yakınlığı bulunan başka bir göstergeyi kullanmaktaki maksat, asıl göstergenin bir özelliğini öne çıkarmak veya bir çeşit kısaltmaya gitmektir. Necatigil’in şiirlerinde on altı farklı türde düzdeğişme ilişkisi tespit edilmiştir. Bunlardan *parça-bütün*, *içeren-içerilen*, *genel-özel*, *özellik-varlık* ilişkileri şairin yaygın olarak kullandığı düzdeğişme türleridir.

Nicelemeler bütünselliğe dayalı bir diğer değışmece çeşididir. Sayısal içerikli bir değışmece türü olan niceleme, tekil bir varlık adının veya eylemin çoğul, çoğul varlık adının veya eylemin tekil, kimi zaman da gerçek karşılığında daha az içerikte kullanılmasıyla oluşan bir anlam olayıdır. Nicelemede *duygusal/düşünsel tepki ve yaklaşım* ile *kısaltma*, *sözü eksiltme* gibi iki nedensel etki söz konusudur. Çalışmada nicelemeler kişinin kendisini kapsayıp kapsamaması bakımından, nedensel içerik bakımından ve sayısal bakımdan ele alınmıştır. Şairin en sık başvurduğu niceleme türü, “sayısal bakımdan nicelemeler” başlığı altında değerlendirilen *artırımlı niceleme*dir.

Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde Necatigil'in şiirlerinde yer alan kalıplaşmış dil birimleri ele alınmıştır. Bu başlık altında ele alınan konular deyimler, atasözleri ve kalıp sözlerdir. Konuşma diline yakın bir üsluba sahip olan şair, konuşma dilinin kalıp yapılarından sıkça faydalanmıştır. Bu çalışmada kalıplaşmış dil birimlerinden yalnızca *deyimler*, *atasözleri* ve *kalıp sözler* ele alınmıştır. Şair, kalıp yapıları ve gerçek anlamdan az çok farklı bir anlam ifade etmeleri ile konuşma dilinde önemli bir yere sahip olan deyimlerden sıkça faydalanmıştır. Çalışmada Necatigil'in ele alınan 761 şiirinde toplam 714 farklı deyim yer aldığı tespit edilmiştir. Bu sayıya şairin şiir içerisinde kalıp yapısını ve/veya anlamını değiştirdiği, bu sebeple de “canlı eğretileme”ler olarak ele alınan deyimler dâhil edilmemiştir.

Atasözleri Necatigil'in şiirlerinde ele alınan bir diğer kalıplaşmış dil birimidir. Atasözleri, dil kullanıcılarının uzun deneme ve gözlemler sonucunda vardıkları birtakım tespit ve genellemelerini nesilden nesle aktararak meydana getirdikleri öğüt verici sözlerdir. Günlük konuşmada atasözüne başvurmanın amacı anlatıma etkileyicilik katarken diğer yandan muhatabı belli bir konuda ikna etmektir. Şiir içerisinde atasözlerinden faydalanmak eskiye dayanan bir gelenektir ve divan edebiyatında *irsâl-i mesel/ irâdı mesel* adları ile bilinmektedir. Şiirde atasözü kullanmanın amacı ise yine okuyucuyu ikna etmek ya da bir düşünceyi pekiştirmek, bir açıdan örneklendirmektedir. Necatigil, şiirlerinde canlı eğretileme olarak da pek çok atasözünden faydalanmıştır.

Çalışmanın son konu başlığı olan *kalıp sözler*, günlük konuşmada, özellikle de ikili ilişkilerde büyük öneme sahiptir. Kalıp sözler, hayatın çeşitli geçiş dönemlerinde, doğumda, ölümden, düğünde, bayramda yahut da öfke, korku, mutluluk, minnet, mahcubiyet çok gibi çeşitli duyguların ifadesinde kullanılırlar. Necatigil'in şiirlerinde yer alan kalıp sözler, bu çalışmada kullanım amaçlarına göre yedi farklı başlık altında sınıflandırılmıştır. Bunlardan hayır dua ve dilek bildirmek amacı ile kullanılanlar şairin en sık başvurduğu kalıp sözlerdir.

Dille gerçekleştirilen her sanat dalında öncelikle iyi bir dil ve anlam bilgisine sahip olmanın başarılı, güçlü ve kalıcı eserler vermek yolunda önemli bir adım olduğu su götürmez bir gerçektir. Çünkü sözcüğün Necatigil'in de deyimiyle, özellikle “yazının en yüce doruğu olan şiirde” ve genel anlamda dille yapılan bütün sanat dallarında “kralçiçeği” olması gerekmektedir (Necatigil, 1983: 81). Şiir içerisinde her bir sözcük kıymetlidir ve nedenlidir; şairin hissettirmek, andırmak ve çağrıştırmak istediklerine açılan birer kapıdır. Şiir metninde yapılan dil incelemelerinde, şiir, sözcüklerden ve bunların anlamlarından

meydana gelen bir dil yaratısı olarak, şair ise sanatını gerçekleştirirken dilin bütün sınırlarını zorlayan bir dil kullanıcısı olarak değerlendirilir. Şiirler dilin en yaratıcı kullanıldığı edebî bir tür olarak anlambilim çalışmalarına, alanı geliştirmek açısından malzemeler sunmaktadır. Anlambilim alanı da her geçen gün yaşadığı gelişmelerle şiir metinlerini aydınlatmayı sürdürecektir. Bu karşılıklı ilişkinin sürdürülmesi adına edebî metinlerde ve özellikle şiir türünde anlambilim çalışmalarının arttırılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Akay, H. (1996). Dilin dili ve şiirin dili. *İlmî Araştırmalar* 2, 13-28.
- Akay, H. (2006). *Kare-deniz*. İstanbul: 3F Yayınevi.
- Akbal, O. (1982). *Önce şiir vardı*. İstanbul: Adam Yayıncılık.
- Akgül, A. (2016). Bir tıbbi şiirin hikâyesi: Behçet Necatigil'in şiirsel yaratıcılığı üzerine bir inceleme. *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C 33, S 2, 13-27.
- Aksan, D. (1971). Kelimebilimi ve anlambilimi ölçülerinden yararlanarak bir yazı dilinin eskiliğini saptama yolları, I: kavram alanı-kelime ailesi ilişkileri ve Türk yazı dilinin eskiliği üzerine. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten*, C 19, 253-262.
- Aksan, D. (1994). Anlambilim, ilgili alanlar ve Türkçe. *A.Ü. TÖMER Dil Dergisi, Doğan Aksan Özel Sayısı*, S 16, 118-124.
- Aksan, D. (2004). *Türkçenin sözcükleri*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Aksan, D. (2007). *Her yönüyle dil ana çizgileriyle dilbilim* (Cilt 3). Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Aksan, D. (2009a). *Anlambilim konuları ve Türkçenin anlambilimi*. Ankara: Engin Yayın Evi.
- Aksan, D. (2009b). *Nazım Hikmet şiirinin gücü*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Aksan, D. (2016). *Şiir dili ve Türk şiir dili*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Aksan, Y. vd. (2011). Türkçe ulusal dil derlemi projesi biçimbirim çalışmalarında belirsizliklerin sınıflandırılması ve dağılımı. *25. Ulusal Dilbilim Kurultayı Bildiri Kitabı* (ss. 219-226) içinde. 5-7 Mayıs 2011, Adana.
- Aksoy, Ö. A. (1988). *Atasözleri ve deyimler sözlüğü* (Cilt 1-2). İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Anday, M. C. (1990). Ozan esini hak eder. *Cumhuriyet Kitap Dergisi*, Nr. 37, 9.
- Arslan, A. (2018). *Behçet Necatigil ve divan şiiri geleneği*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Cebeci, O. (2019). *Metafor ve şiir dilinin yapısal özellikleri*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Culler, J. (2007). *Yazın kuramı*. Hakan Gür (çev.). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Çetin, N. (2013). *Behçet Necatigil hayatı, sanatı ve eserleri*. Ankara: Akçağ.
- Dilçin, C. (1983). *Örneklerle Türk şiir bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Dilçin, D. (2000). *Edebiyatımızda atasözleri 1*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Eliot, T. S. (1983). *Edebiyat üzerine düşünceler*. Sevim Kantarcıoğlu (çev.). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

- Firth, J. R. (1957). *Papers in linguistics, 1934-1951*. Oxford University Press.
- Gasset, J. O. y (2013). *Sanatın insansızlaştırılması ve roman üstüne düşünceler*. Neyyire Gül Işık (çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Gökdayı, H. (2008). Türkçede kalıp sözler. *Bilig*, S 44, 89-110.
- Gökdayı, H. (2011). *Türkçede kalıp sözler*. İstanbul: Kriter.
- Greimas, A. J. (1966). *Sémantique structurale, recherche de méthode*. Paris: Larousse.
- Guiraud, P. (1975). *Anlambilim*. Berke Vardar (çev.). İstanbul: Gelişim Yayınları.
- Günay, V. D. (2007). *Sözcükbilime giriş*. İstanbul: Multilingual.
- Haedens, K. (1961). Şiirin tanımı. Lûtfi Ay (çev.). *Türk Dili Şiir Özel Sayısı*, X, 244-245.
- İnce, Ö. (2002). *Yazınsal söylem üzerine*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Jakobson, R. (1960). Closing statements: linguistics and poetics. *Style in Language*, Massachusetts, 350-377.
- Kaplan, M. (1987). *Türk edebiyatı üzerine araştırmalar II*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Karaağaç, G. (2018). *Dil bilimi terimleri sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karaçam, F. (2006). Necatigil, Behçet. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim: 17.06.2020, <https://islamansiklopedisi.org.tr/necatigil-behçet>.
- Karçığa, S. (2015). *Dede Korkut Kitabı'nın anlam bilimsel çözümlenmesinde kavram alanının rolü*. Yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kıran, Z. ve Eziler Kıran, A. (2018). *Dilbilime giriş* (Gözden geçirilmiş 5. baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Kocakaplan, İ. (2007). *Açıklamalı edebî sanatlar*. İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı.
- Kula, O. B. (1996). Dilin kültürelliği ya da kültürün dilselliği. *Bilim ve Ütopya*, C 23, 46-47.
- Necatigil, B. (1983). *Bile / yazdı, yazılar – Konuşmalar, konferanslar (Düzyazılar 1-2)*. Ali Tanyeri ve Hilmi Yavuz (haz.). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Necatigil, B. (2017). *Şiirler bütün yapıtları*. Ali Tanyeri ve Hilmi Yavuz (haz.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Parlatır, İ. (2010). *Deyimler*. Ankara: Yargı Yayınevi.
- Paz, O. (1995). *Şiir nedir? (yay ve lir)*. Ömer Saruhanlıoğlu (çev.). İstanbul: Era Yayıncılık.
- Porzig, W. (2018). *Dil denen mucize*. Vural Ülkü (çev.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Ricoeur, P. (1997). *La métaphore vive*. Paris: Seuil.
- Saraç, M. A. Y. (2006). *Klâsik edebiyat bilgisi belâgat*. İstanbul: Gökkubbe.
- Saussure De, F. (1998). *Genel dilbilim dersleri*. Berke Vardar (çev.). İstanbul: Multilingual.
- Sinan, A. T. (2015). *Türkçenin deyim varlığı*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Tarım, R. (2002). *Kültür, dil, kimlik Behçet Necatigil'in şiir dünyası*. İstanbul: Özgür Yayınları.
- Taşçıoğlu, Y. (2006). *Dar vakitlerde geniş zamanlar/Behçet Necatigil'in şiiri*. İstanbul: 3F Yayınevi.
- TDK (2011). *Türkçe sözlük*. Şükrü Halûk Akalın vd. (haz.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tepeli, Y. (2006). Ölçünlü Türkiye Türkçesinde eş biçimli biçim birimlerinden/ yapıardan “Ar” (ar/er). *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C 8, S 1, 19-40.
- Toklu, M. O. (2007). *Dilbilime giriş*. Ankara: Akçağ.
- Uğur, N. (2003). *Anlambilim sözcüğün anlam açılımı*. İstanbul: Doruk Yayınları.
- Vardar, B. (2002). *Açıklamalı dilbilim terimleri sözlüğü*. İstanbul: Multilingual.
- Wellek, R. & Warren, A. (1983). *Edebiyat biliminin temelleri*. Ahmet Edip Uysal (çev.). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Wittgenstein, L. (1953). *Philosophical investigations*. Oxford: Basil Blackwell.
- Yılmaz, H. ve Efe, K. (2019). Behçet Necatigil'in ‘Kan’ şiirinde kavram alanları ve sözcük ağları. *The Journal of Turkic Language and Literature Surveys (TULLIS)*, C 4, S 1, 25-50.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı: Hayriye Yılmaz

Doğum Yeri: Sivas/Merkez

Doğum Tarihi: 16.05.1994

EĞİTİM DURUMU

Lisans Öğrenimi: Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı

Yüksek Lisans Öğrenimi: Amasya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Bildiği Yabancı Diller: İngilizce

BİLİMSEL FAALİYETLERİ

a) Yayınlar

Yılmaz, H. (2018). Behçet Necatigil'in "Yakarış", "Atatürk" ve "Kovboy Filimleri" şiirlerinin ses sembolizmi açısından değerlendirilmesi. *Artuklu İnsan ve Toplum Bilim Dergisi*, C 3, S 2, 70-81.

Yılmaz, H. ve Efe, K. (2019). Behçet Necatigil'in 'Kan' şiirinde kavram alanları ve sözcük ağları. *The Journal of Turkic Language and Literature Surveys (TULLIS)*, C 4, S 1, 25-50.

b) Bildiriler

Yılmaz, H. (2019). Türkiye Türkçesinde anlam aktarmaları. Mehmet Fatih Köksal, Mevlüt İlhan (ed.). *Amasya Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Öğrenci Bilim Şöleni Bildiriler* (ss. 335-353) içinde. 25-26 Nisan 2018, Amasya.

İLETİŞİM

E-posta Adresi: hayriye.ylmz58@gmail.com